

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

આર/રિટ પિટિશન (પી.આઈ.એલ.) નં. ૧૩૭/૨૦૨૧

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અરવિંદ કુમાર અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી અશુતોષ જે. શાસ્ત્રી

=====

૧	સ્થાનિક અખબારોના પ્રતિનિધિઓને ચુકાદો જોવા મંજૂરી આપવામાં આવી શકે કે નહીં ?	હા
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભિત કરવાનું કે નહીં ?	સંદર્ભિત કરવું
૩	શું ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની આખરી નકલ જોવાની ઈચ્છા ધરાવે છે ?	

૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન સંબંધે અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશ સંબંધે કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સંકળાયેલ છે?	
---	---	--

=====

તુષાર અરુણ ગાંધી

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

=====

ઉપસ્થિતી:

અરજદાર(ઓ) નં ૧ તર્ફે શ્રી મિહિર જોશી, વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી ભૂષણ બી ઓઝા(૧૦૭૨)

સામાવાળા(ઓ) નં ૨ તર્ફે શ્રી આયોગ વાય દોશી(૮૫૧૯)

સામાવાળા(ઓ) નં ૧ તર્ફે શ્રી કમલ ત્રિવેદી, એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી મનીષા લવકુમાર, સરકારી વકીલ સાથે શ્રી કે.એમ. અંતાણી, એ.જી.પી.

સામાવાળા(ઓ) નં ૫,૭ તર્ફે શ્રી વિજય પટેલ સાથે શ્રી દર્શન દવે એચ.એલ. પટેલ એડવોકેટ્સ(૨૦૩૪) માટે

સામાવાળા(ઓ) નં ૪ તર્ફે શ્રી ભારત શાહ(૩૩૪૫)

સામાવાળા(ઓ) નં ૮,૯ તર્ફે શ્રી સત્યમ વાય છાયા(૩૨૪૨)

સામાવાળા(ઓ) નં ૬ તર્ફે શ્રી ધવલ સી દવે, પરિષ્ઠ વકીલ સાથે સુશ્રી લિપી ડી દવે(૧૨૩૨૭)

સામાવાળા(ઓ) નં ૩ તર્ફે સુશ્રી તનયા જી શાહ(૮૪૩૦)

=====

ખંડપીઠ: માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી અરવિંદ કુમાર

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી આશુતોષ જે. શાસ્ત્રી

તારીખ : ૦૮/૦૯/૨૦૨૨

મૌખિક ચુકાદો

(દ્વારા : માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી અરવિંદ કુમાર)

૧. અરજદાર, જે રાષ્ટ્રપિતા સ્વર્ગસ્થ શ્રી મહાત્મા ગાંધીના પ્રપૌત્ર છે તથા લેખક અને સામાજિક કાર્યકર છે, તેમણે આ રિટ અરજી અન્ય બાબતો સાથે એ દલીલ કરીને દાખલ કરી છે કે તેઓ વ્યાપક જનહિતના હેતુનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. તેમણે એવો દાવો કર્યો છે કે ગાંધી આશ્રમ સ્મારકના પુનર્વિકાસ માટેનો પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પ સ્વર્ગસ્થ શ્રી મહાત્મા ગાંધીની ઈચ્છા અને વસિયતના વિરુદ્ધ છે અને તે સ્વાતંત્ર્ય આંદોલનના આ પવિત્ર સ્થાન અને સ્મારકને એક

વાણિજ્યિક પર્યટન આકર્ષણમાં પરિવર્તિત કરી દેશે. તેથી, અરજદારે પરમાદેશની રિટ માગી છે કે પુનર્વિકાસનું નેતૃત્વ હાલ આશ્રમનું સંચાલન કરતી ટ્રસ્ટો દ્વારા કરવામાં આવવું જોઈએ. અરજદારે વધુમાં દલીલ કરી છે કે તેમનો કોઈ વ્યક્તિગત હિત નથી અને આશ્રમ સાથે તેમનો આધ્યાત્મિક સંબંધ છે, કારણ કે તેમના દાદા-દાદી અને તેમના પિતાની બહેન સ્વર્ગસ્થ શ્રીમતી કસ્તુરબા ગાંધી તથા બાપુ તરીકે ઓળખાતા સ્વર્ગસ્થ શ્રી મહાત્મા ગાંધી સાથે આશ્રમમાં રહ્યા હતા, અને તેથી તેઓ દાવો કરે છે કે પોતાના પૂર્વજોને જોડતા તે આધ્યાત્મિક સંબંધનું રક્ષણ અને સંરક્ષણ કરવું તેમના માટે આવશ્યક છે. આ સહિતના અન્ય આધારોએ, તેમણે નીચે મુજબની રાહતો માંગી છે:

“૧૨(એ) કે આ માનનીય અદાલત મંડેમસનો રિટ અથવા મંડેમસના સ્વરૂપનો રિટ, આદેશ કે દિશાનિર્દેશ અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ કે દિશાનિર્દેશ જારી કરવા પ્રસન્ન થાય અને તે દ્વારા દિશાનિર્દેશ આપે કે ઉક્ત આશ્રમ ખાતે જે કોઈ પુનર્વિકાસનું કાર્ય હાથ ધરવાનું વિચારવામાં આવે છે તે હાલ આશ્રમનું સંચાલન કરતી ટ્રસ્ટો દ્વારા અને સામાવાળા નં ૨ ટ્રસ્ટના તત્વાવધાન હેઠળ આગળ વધારવામાં આવે, અને કેન્દ્રીય તથા રાજ્ય સરકાર ઉક્ત યોજનાને નાણાંકીય સહાય આપી શકે, છતાં ઉક્ત પુનર્વિકાસનો વ્યાપ તથા તેનું અમલીકરણ સામાવાળા નં ૨ થી ૭ ના અધિકારક્ષેત્રમાં જ રહે;

(એએ) કે આ માનનીય અદાલતને મેન્ડેમસનો રિટ અથવા મેન્ડેમસ સ્વરૂપનો રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવાનો પ્રસન્ન થાય અને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે કે સાબરમતી આશ્રમ ખાતે કોઈપણ વિકાસકાર્ય ગાંધીજી દ્વારા હરિજન સેવક સંઘને સાબરમતી આશ્રમના ઉપયોગ અને હેતુ અંગે આપવામાં આવેલી મૂળ સૂચનાઓ અનુસાર જ કરવામાં આવે;

(એબી) કે આ માનનીય અદાલત ગાંધીવાદી વિચારધારા અનુસાર કોઈપણ પ્રસ્તાવિત પુનર્વિકાસ અને તેની સૌંદર્યલક્ષિતતાઓ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પ્રખ્યાત ગાંધીવાદીઓ, ઇતિહાસકારો, કલાકારો અને વાસ્તુશિલ્પીઓની બહુલતા ધરાવતી સમિતિની રચના કરવા કૃપા કરે;

(બી) કે આ માનનીય અદાલત મેન્ડેમસનો રિટ અને/અથવા સર્ટિયોરારીના સ્વરૂપનો અન્ય કોઈ આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવા કૃપા કરે અને ગાંધી આશ્રમ સ્મારક તથા તેની પરિસરની સર્વાંગી વિકાસના હેતુસર શાસક પરિષદ અને કાર્યકારી પરિષદની રચના કરતા ગુજરાત રાજ્યના ઉદ્યોગ અને ખાણ વિભાગ દ્વારા જારી કરાયેલ તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧નો શાસકીય ઠરાવ રદ કરે;”

૨. આ અરજીએ તા. ૨૫.૧૧.૨૦૨૧ ના આદેશ દ્વારા પ્રારંભિક રીતે નીચે મુજબ અવલોકન કરીને નિકાલ કરવામાં આવી હતી:

“[૮] આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અમે તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ નો આક્ષેપિત આદેશ પરખ્યો છે, જે દર્શાવે છે કે મહાત્મા ગાંધીના આદર્શો અને ઉપદેશોને જાળવી રાખવા તથા સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં તેમની ભૂમિકાને સન્માન આપવા અને મહાત્મા ગાંધીના મહાન તત્ત્વચિંતન, મૂલ્યો અને ઉપદેશોના પ્રસાર તથા શિક્ષણ માટે ગુજરાત સરકારે ગાંધી આશ્રમ સ્મારકના સર્વાંગી વિકાસનો પ્રકલ્પ કલ્પ્યો છે અને તે દિશામાં તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ ના સરકારી ઠરાવ દ્વારા ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ તથા એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની રચના કરવામાં આવી છે, જેમાં અનેક પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં સાબરમતી આશ્રમ પ્રિઝર્વેશન મેમોરિયલ ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિનો પણ સમાવેશ થાય છે, જે અહીંનો તૃતીય સામાવાળા છે. તેથી, હાલના આશ્રમમાં ફેરફાર થવાની બાબતે ઉક્ત આશ્રમને કોઈ આશંકા હોય તો તે તૃતીય સામાવાળાના પ્રતિનિધિ દ્વારા ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં રજૂ કરી શકાય છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અરજદાર તર્ફે હાજર વિદ્વાન વકીલે વ્યક્ત કરેલી આ આશંકા કે ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અથવા એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલ આશ્રમના હિતને હાનિકારક થાય તેવી રીતે એકતરફી નિર્ણયો લેશે, તે દૂર થયેલી માનવી પડે. હકીકતમાં, અમે નોંધીએ છીએ કે તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ ના સરકારી ઠરાવ હેઠળ ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની ભૂમિકા અને જવાબદારીઓ પણ નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે. પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે જરૂરી સત્તાધિકારીઓ પણ ઉક્ત સરકારી ઠરાવ હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે, જે સ્પષ્ટ રીતે

દર્શાવે છે કે ન તો આશ્રમ, ન તો હાલનો સાબરમતી આશ્રમ, અને ન તો તેનું મૂલ્ય તથા મહત્વ કોઈ રીતે ક્ષીણ કે ઘટાડવામાં આવી રહ્યું છે. પરંતુ, બીજી તરફ, હાથ ધરવામાં આવી રહેલા ઉક્ત વિકાસકાર્યના કારણે હાલના આશ્રમને તમામ સ્તરે યોગ્ય ધ્યાન મળશે અને તે માત્ર વિશ્વભરના દરેક માટે પ્રેરણાસ્ત્રોત જ નહીં રહે, પરંતુ તે એક આંતરરાષ્ટ્રીય પર્યટન સ્થળ પણ બનશે, જે પ્રક્રિયામાં રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે નામના અને પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરશે.

[૮] તેથી, અમે સુવિચારિત મત પર છીએ કે આ અરજીમાં અરજીકર્તા દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલી આશંકાઓ, વિવાદિત સરકારી ઠરાવ તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧માંથી જ સ્પષ્ટ થાય છે તેમ, સર્વથા દૂર થયેલી માનવી જોઈએ; અને જો પરિસરમાં વસવાટ કરતા કોઈ વ્યક્તિને અન્ય કોઈ વ્યક્તિગત ફરિયાદો હોય, તો તેમને તે જ મુદ્દાઓ યોગ્ય મંચ સમક્ષ અને અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવાનો હક્ક હંમેશા રહેશે, અને તે હેતુ માટે જાહેર હિત અરજીને પ્રજ્વલિત કરી શકાતી નથી.”

૩. તે જથી અસંતોષ પામી, અરજદારએ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ નાગરિક અપીલ નં. ૨૬૬૦ ઓફ ૨૦૨૨ દાખલ કરી હતી, જે આ નિરીક્ષણ સાથે મંજૂર કરવામાં આવી કે પક્ષકારોની દલીલો પૂર્ણ થવા દેવામાં આવે અને પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી તાજો દ્રષ્ટિકોણ અપનાવી અરજાનું નિરાકરણ કરવામાં આવે, અને તે હેતુસર અરજીને પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવી. માનનીય સર્વોચ્ચ

અદાલતે આ હકીકતનો નોંધ લીધો હતો કે સામાવાળા ગુજરાત રાજ્ય, જે કેવિયેટ પર હતું, તેણે અરજીને પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે સંમતિ આપી હતી, કારણ કે ગુજરાત રાજ્ય પાસેથી જવાબમાં સોગંદનામું મંગાવ્યા વિના જ મામલાનું નિરાકરણ કરવામાં આવ્યું હતું, અને ત્યારબાદ રાજ્યને મામલાના વિવિધ પાસાઓ અંગે વ્યાપક સોગંદનામું દાખલ કરવાની તક આપ્યા પછી, અરજીમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓના આધારે નિર્ણય લેવામાં આવી શકે. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે આ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે રિટ અરજીમાં રજૂ કરાયેલા મુદ્દાઓના ગુણદોષમાં તે પ્રવેશી નથી. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, તા. ૧૪.૬.૨૦૨૨ ના આદેશથી સામાવાળાઓ સામે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી અને સામાવાળા નં. ૧ થી ૫ દ્વારા જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યા છે, જે નોંધ પર લેવામાં આવ્યા છે.

સંબંધિત પક્ષકારોની દલીલો:

એ. રિટ અરજીમાં કરાયેલા કથનો

૪. અરજદાર રાષ્ટ્રપિતા શ્રી મહાત્મા ગાંધીના પિતામહના પ્રપૌત્ર છે અને એમ કહેવાય છે કે તેમણે મહાત્મા ગાંધી ફાઉન્ડેશન નામનો એક પરોપકારી ટ્રસ્ટ સ્થાપ્યો છે, જે શ્રી મહાત્મા ગાંધી અને શ્રીમતી કસ્તૂરબા ગાંધીના લેખન, ફોટોગ્રાફો અને મલ્ટીમિડિયા સામગ્રીનું ડિજિટાઇઝેશન કરીને તેની સેવા માટે કાર્ય કરે છે. અરજદારનો દાવો છે કે ઉક્ત ફાઉન્ડેશન ગ્રામ્ય કલ્યાણ માટે અન્ય

સંસ્થાઓ સાથે પણ કાર્ય કરે છે અને ગાંધીવાદી મૂલ્યોના સમર્થન તથા પ્રસાર સાથે સંકળાયેલું છે. અરજદાર ધર્મ ભારતી મિશનના સલાહકાર પરિષદમાં રહ્યા હોવાનું કહેવાય છે, જે મુંબઈની ઝૂંપડપટ્ટીઓમાં વસતા વંચિત બાળકોના ઉન્નતિ અને શિક્ષણ માટે કાર્યરત સંસ્થા છે. અરજદારને ડૉ. કાંતિભાઈ ગાંધી દ્વારા ૧૯૫૦માં સ્થાપિત લોક સેવા ટ્રસ્ટના પ્રમુખ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, જે સેન્ટ્રલ બોમ્બેના કાપડ મિલ વિસ્તાર ખાતે વસતા કાપડ મિલ કામદારોના કલ્યાણ માટે કાર્ય કરવા માટે સ્થાપિત સંસ્થા છે. અરજદારે પોતાની વ્યક્તિગત હેસિયતમાં ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ લોકહિત અરજી દાખલ કરી હોવાનું કહેવાય છે, જેથી ગાંધીજીની અસ્થિઓ, જે સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાની કટક શાખાના મજબૂત ખંડમાં ભૂલાઈને પડી રહી હતી, તેને અલ્હાબાદના પ્રયાગ ખાતે પવિત્ર ત્રિવેણી સંગમમાં વિસર્જિત કરી શકાય.

૫. અરજદાર જાહેર હિતનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર હોવાનું કહેવાય છે અને હાલની આ અરજી દ્વારા સામાવાળા નં.૧ દ્વારા તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ના પસાર કરાયેલા સરકારશ્રીના ઠરાવને પડકારવામાં આવ્યો છે તથા તે જને રદ કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે; જેના અંતર્ગત ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અને એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની સમિતિઓની રચના કરવામાં આવી છે, આ બાબત ધ્યાનમાં રાખીને કે સાબરમતી આશ્રમ ગાંધીજી અને સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામના ઇતિહાસના સંરક્ષણને અનુરૂપ તેમજ ગાંધીજીના મહાન તત્ત્વજ્ઞાન, મૂલ્યો અને ઉપદેશ અંગે લોકોને શિક્ષિત કરનાર એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલ છે, અને ગાંધી

આશ્રમ સ્મારક તથા તેની પરિસરની સર્વાંગી વિકાસ દષ્ટિ સાથે, ગુજરાત સરકાર – સામાવાળા નં.૧ એ ઉક્ત ઠરાવ બહાર પાડ્યો છે.

૬. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં ૨ ટ્રસ્ટની રચના ગાંધીજીની સ્મૃતિને ચિરંજીવ રાખવા માટે કરવામાં આવી હતી, અને ઉક્ત ટ્રસ્ટના હેતુઓમાંથી એક હેતુ ગાંધીજીના કાર્ય સાથે સંકળાયેલા વિવિધ સ્થળોના રક્ષણ અને જતન કરવાનો છે; સામાવાળા નં ૩ એ ૧૯૫૧માં રચાયેલ ટ્રસ્ટ છે, જેને અલગ ઓળખ આપવામાં આવી હતી અને બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ અધિનિયમ હેઠળ જાહેર ટ્રસ્ટ તરીકે નોંધણી કરવામાં આવી હતી, અને જેને સ્થળની સમૃદ્ધ વારસાને જાળવી રાખવાના હેતુથી ગાંધીજીની બૌદ્ધિક તથા ભૌતિક વારસાના રક્ષણ અને જતનની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી; સામાવાળા નં ૪ થી ૭ સંયુક્ત રીતે, સામાવાળા નં ૩ સાથે મળી, ઉક્ત આશ્રમ અને તેની આસપાસના પરિસરનું સંચાલન કરે છે અને તેનું જતન કરે છે; મહાત્મા ગાંધી દ્વારા ૧૯૩૩માં આશ્રમ સામાવાળા નં ૭ને વસીયતરૂપે અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારથી તે સમગ્ર સાબરમતી આશ્રમ પરિસરની મિલકતનો સંરક્ષક રહ્યો છે; સામાવાળા નં ૮ સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ છે, જે સામાવાળા નં ૯ અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનની સંપૂર્ણ માલિકીની કંપની છે, અને તેમને ગાંધી આશ્રમ પરિસરના પ્રસ્તાવિત પુનર્વિકાસના અમલીકરણની જવાબદારી સોંપવામાં આવી છે.

૭. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે દક્ષિણ આફ્રિકાથી પરત ફર્યા બાદ રાષ્ટ્રપિતાએ અહમદાબાદના કોચરબ વિસ્તારમાં ૨૫.૦૫.૧૯૧૫ના રોજ આશરે ૨૫ પુરુષો અને સ્ત્રીઓને ઉક્ત આશ્રમના નિવાસીઓ તરીકે રાખી પ્રથમ આશ્રમની સ્થાપના કરી હતી અને ત્યારબાદ ૧૭.૬.૧૯૧૭ના રોજ તેઓ સાબરમતી નદીના કિનારે, સાબરમતી સેન્ટ્રલ પ્રિઝનના આસપાસના વિસ્તારમાં આવેલી ખુલ્લી જમીન પર સ્થળાંતરિત થયા હતા, જે સ્થળ ગાંધીજી માટે પુંજાભાઈ હીરાચંદે શોધી કાઢેલું હતું અને જેનો વેચાણવ્યવહાર માત્ર આઠ દિવસમાં પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત જમીનખંડ પર કોઈ માળખાં ન હતાં અને ન તો કોઈ વૃક્ષો હતાં, તથા ગાંધીજીએ એક હરિજન પરિવારને આશ્રમમાં રહેવા આમંત્રિત કર્યો હોવાના કારણે ઊભા થયેલા સામાજિક દબાણને લીધે અને અહમદાબાદ શહેરમાં પ્લેગના ફાટી નીકળવાના કારણે કોચરબ આશ્રમના નિવાસીઓ નદી પાર કરીને પ્રસ્તાવિત નવા આશ્રમમાં રહેવા ગયા હતા. એવું જણાવવામાં આવે છે કે સાબરમતી આશ્રમ (જે હરિજન આશ્રમ તરીકે પણ ઓળખાતો હતો) ૧૯૧૭ થી ૧૯૩૦ સુધી ગાંધીજીનું નિવાસસ્થાન રહ્યું હતું અને ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય આંદોલનના મુખ્ય કેન્દ્રોમાંથી એક તરીકે કાર્યરત રહ્યું હતું, તથા ત્યાંથી ગાંધીજી ચંપારણ સત્યાગ્રહનું નેતૃત્વ કરવા ગયા હતા અને ખેડા તથા વિરમગામ સત્યાગ્રહનું પણ નેતૃત્વ કર્યું હતું અને ત્યારબાદ ઉક્ત સ્થળેથી પ્રથમ અસહકાર આંદોલનનું નેતૃત્વ પણ કર્યું હતું. એવું જણાવવામાં આવે છે કે તેઓ ૧૨.૦૩.૧૯૩૦ના રોજ ઐતિહાસિક દાંડી કૂચ માટે નીકળ્યા હતા. આશ્રમ સત્યાગ્રહ, સ્વદેશી અને ખાદી માટેની પ્રયોગશાળા અને પ્રશિક્ષણ

કેન્દ્ર બની ગયો હતો તથા અંતે ભારતને મુક્ત કરનાર વિચારધારાનું નિવાસસ્થાન બન્યો હતો. એક સંસ્થા તરીકે તેણે સત્યની શોધ ચાલુ રાખવાની અને અહિંસાને પ્રતિબદ્ધ એવા કાર્યકરોના સમૂહને એકત્ર લાવવાના મંચ તરીકે ઢિંહેતુ સિદ્ધ કર્યો હતો, જે ભારતને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવામાં સહાય કરે અને સમાજમાં આવશ્યક સામાજિક સુધારાઓ લાવે.

૮. એવું જણાવવામાં આવે છે કે મહાત્મા ગાંધી અને તેમના ભત્રીજા મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી દ્વારા તા. ૦૨.૦૨.૧૯૨૬ના ટ્રસ્ટ ડીડ દ્વારા ટ્રસ્ટ, એટલે કે સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, રચવામાં આવ્યો હતો અને તે જ દસ્તાવેજ મહાત્મા ગાંધીએ સ્વયં તા. ૧૨.૦૨.૧૯૨૬ના રોજ અમદાવાદના સબ રજિસ્ટ્રારની કચેરી ખાતે નોંધણી માટે રજૂ કર્યો હતો, જે પુસ્તક નં. ૧માં નં નં. ૭૨૨ હેઠળ નિયમિત રીતે નોંધાયેલ હતો, જેમાં શ્રી જી.વી. માવળાંકર અને શ્રી વિનોબા ભાવે સાક્ષી તરીકે સહી કરી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ઉક્ત દસ્તાવેજમાંથી પ્રતિબિંબિત થાય છે કે તેની સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ અંદાજે રૂપિયા ૨,૭૫,૦૦૦/- મૂલ્યની જમીન અને મકાનો, જે તેમના નામે ખરીદવામાં આવ્યા હતા અને સંસ્થાના ટ્રસ્ટીઓ તરીકેની તેમની હેસિયત મુજબ સંસ્થાના વડાઓના નિર્દેશન હેઠળ વપરાતા અને સંચાલિત થતા હતા, તેમાં તેમનો તથા તેમના વારસદારો અને ઉત્તરાધિકારીઓનો કોઈ વ્યક્તિગત હિત અથવા હિસ્સો નહોતો.

૯. એવું જણાવવામાં આવે છે કે આશ્રમમાં રહેલા સમયે, ગાંધીજીએ આત્મનિર્ભરતા માટેના પોતાના પ્રયત્નોને આગળ વધારવા તથા ગાંધીજીની વિવિધ પહેલોમાંથી એકરૂપે સ્વદેશી શિક્ષણ પ્રસારિત કરવા હસ્તશ્રમ, કૃષિ અને સાક્ષરતા પર કેન્દ્રિત એક શાળા સ્થાપી હતી. એવું જણાવવામાં આવે છે કે ગાંધીજીએ હરિજનોના બાળકોને પ્રવેશ આપ્યો હતો અને તેઓ ઉચ્ચ જાતિના બાળકો સાથે વર્ગખંડમાં બેસીને અભ્યાસ કરશે એવી જિદ્દ રાખી હતી, તેના કારણે તેમને સામાજિક તથા આર્થિક બહિષ્કારનો સામનો કરવો પડ્યો હતો; છતાં તેમણે તે બહિષ્કારને અવગણીને પોતાના સિદ્ધાંતો અનુસાર શાળાનું સંચાલન ચાલુ રાખ્યું હતું. એવું જણાવવામાં આવે છે કે સાબરમતી આશ્રમ ખાદીના પુનર્જીવન અને ચરખાના વિકાસનું કેન્દ્ર બન્યો હતો. અરજદાર આશ્રમ અને તેની પ્રવૃત્તિઓના મહત્વને ઉજાગર કરવા માટે સાબરમતી આશ્રમમાંથી જન્મેલા વિવિધ આંદોલનોનું વર્ણન આગળ કરે છે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવે છે કે આશ્રમને વિખેરી નાખતી વખતે, ગાંધીજીએ એવી ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી કે વિસ્તૃત આશ્રમ મિલકતમાં વસવાટ કરતા લોકોને, જો તેઓ આશ્રમના હેતુઓને અનુરૂપ કાર્યો કરતા રહે, તો તેમને ત્યાં રહેવા દેવામાં આવે. આ વસાહતીઓના વંશજો તથા અનેક હરિજન પરિવારો આજે પણ આ મકાનોમાં રહે છે અને પુનર્વિકાસ યોજનાના કારણે તેઓ સ્થળચ્યૂત થઈ જશે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓની સંમતિથી ગાંધીજીએ હરિજન સેવક સંઘના હિતમાં કરેલા ઉક્ત વસિયતી અનુદાનના પ્રકાશમાં, ઉક્ત આશ્રમ તથા તેની પરિસર આદર્શ રીતે હરિજન સેવક સંઘને

હસ્તાંતરિત થવા જોઈએ અને ઘનશ્યામદાસ બિરલાને ગાંધીજીએ સંબોધેલા તા. ૩૦.૯.૧૯૩૩ના સંદેશ અનુસાર તેનો ઉપયોગ ગાંધીજીની ઈચ્છા મુજબ થવો જોઈએ.

૧૦. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ગાંધીજીએ ઓગસ્ટ ૧૯૩૩માં આશ્રમનું વિસર્જન કર્યા પછી અને અંતે વાર્ધા ગયા તથા ત્યારબાદ શેગાંવમાં સ્થાયી થયા, જ્યાં તેમણે સેવાગ્રામ આશ્રમની સ્થાપના કરી, તે પછી ઉક્ત આશ્રમ હરિજન સેવક સંઘની હવાલતમાં હતો અને આજદિન સુધી છે, અને તે આશ્રમ તથા તેની સર્વ સંપત્તિઓનો મુખ્ય સંરક્ષક રહ્યો છે. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે નરંદાસ ગાંધી આશ્રમના વ્યવસ્થાપક બન્યા હતા અને તેમના અવસાન સુધી તે પદ પર રહ્યા હતા.

૧૧. ૧૯૪૮માં, ગાંધીજી સ્મારક નિધિની રચના કરવામાં આવી હતી, જે અનેક ગાંધીયન સ્મારકોનું સંચાલન કરતી મુખ્ય સંસ્થા બની હતી. આગળ એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં.૨ ટ્રસ્ટની સ્થાપના મહાત્મા ગાંધીના અતિ નિકટના સહયોગીઓ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને ઉક્ત ઘોષણાપત્રમાં તેના હેતુઓ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે અને ટ્રસ્ટના કેટલાક મુખ્ય હેતુઓ એવા હતા કે મહાત્મા ગાંધી પોતાના જીવનકાળ દરમિયાન જેમની સાથે સંકળાયેલા હતા તેવી અનેકવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવું અને તેને પ્રોત્સાહન આપવું.

૧૨. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે આશ્રમ પ્રેરણા અને માર્ગદર્શનના સ્ત્રોત તરીકે કાર્ય કરે છે અને ગાંધીજીના જીવનધ્યેયના સ્મારકરૂપે તેમજ સમાન સંઘર્ષ લડનાર અન્ય લોકો માટે સાક્ષીરૂપે ઉભો છે; અને એવું જાણાવવામાં આવે છે કે આશ્રમમાં ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય તરીકેનું સંગ્રહાલય આવેલું છે અને તે મૂળરૂપે હૃદયકુંજમાં સ્થિત હતું, જે આશ્રમમાં ગાંધીજી, કસ્તુરબા અને તેમના પૌત્ર-પૌત્રીઓનું સાદું નિવાસસ્થાન હતું. એવું જાણાવવામાં આવે છે કે ૧૯૬૩ માં વાસ્તુકાર ચાર્લ્સ કોરિયાએ રચેલ સંગ્રહાલયનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું. એવું જાણાવવામાં આવે છે કે ગાંધી સ્મારક નિધિની સ્થાપના પછીથી, જ્યારે પણ આશ્રમ પરિસરમાં સંરક્ષણ, જાળવણી અને/અથવા સુવિધાઓ ઉમેરવા માટે વધારો કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તે કાર્ય માટે ભારત સંઘ અને/અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિવિધ અનુદાનો સંબંધિત ટ્રસ્ટોને વિતરણ કરીને નાણાંપૂર્તિ કરવામાં આવી છે, પરંતુ યોજનાનું અમલીકરણ અને સંરક્ષણ અને/અથવા જાળવણી યોજનાના સ્વરૂપ વિષેનો નિર્ણય હંમેશા સીધેસીધો તે સંબંધિત ટ્રસ્ટોના કાર્યક્ષેત્રમાં રહ્યો છે, જે હાલમાં આશ્રમ પરિસરની વ્યવસ્થા સંભાળી રહ્યા છે.

૧૩. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ગાંધી સ્મારક સંબંધિત કોઈપણ પુનર્વિકાસનો પ્રયાસ પ્રથમ વખત સરકાર દ્વારા હાથ ધરવાનો માંગવામાં આવ્યો છે અને તે રાજ્ય તથા કેન્દ્રની ભૂતપૂર્વ સરકારોએ રાષ્ટ્રપિતાથી સંકળાયેલા તમામ સ્મારકોને કડકપણે અરાજકીય તથા સરકારના નિયંત્રણ અથવા

હસ્તક્ષેપથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત રાખવા અંગે લીધેલા સચેત નિર્ણયના વિરુદ્ધ છે, અને જણાવેલ સ્મારકોના કોઈપણ પ્રસ્તાવિત પુનર્વિકાસ માટે નાણાં ઉપલબ્ધ કરાવવાનો સરકાર તરફથી સચેત પ્રયાસ રહ્યો હતો, પરંતુ જણાવેલ સ્મારકો ખાતે હાથ ધરવામાં આવનાર વિકાસકાર્યના સ્વરૂપ બાબતનો અંતિમ નિર્ણય હંમેશા સામાવાળા નં.૨ ટ્રસ્ટ અને/અથવા તેની રાજ્ય અથવા જિલ્લા એકમોના આશ્રય હેઠળ જ રહ્યો હતો.

૧૪. સરકારનો તા. ૫.૩.૨૦૨૧નો ઠરાવ મુખ્ય પ્રધાન દ્વારા જારી થવાનો હોવાનું, તથા ઉદ્દેશિત ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના ૧૪ સભ્યોમાંથી ૯ સભ્યો સરકારી કાર્યકરો હોવાનું અને ઉદ્દેશિત ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકાર, નગરીય સ્થાનિક સ્વરાજ્ય સંસ્થા તથા ઉદ્દેશિત પ્રકલ્પના ઔપચારિક અને અનૌપચારિક હિતધારકો વચ્ચે સુગમ સમન્વય સુનિશ્ચિત કરીને ઉદ્દેશિત પ્રકલ્પના વિકાસને માર્ગદર્શન આપવાની હોવાનું દલીલ કરવામાં આવે છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, કલ્પના તબક્કાથી લઈને અમલીકરણ સુધીનો સમગ્ર પ્રકલ્પ સંલગ્ન ટ્રસ્ટો અને વ્યાપક ગાંધિયન સમાજને બાકાત રાખીને સંપૂર્ણપણે હાંકવામાં આવવાનો છે; આથી સ્મારક પર સરકાર દ્વારા કબજો જમાવવાનો એક કૃતિલ પ્રયાસ રચાય છે. અરજદારને એવી શંકા છે કે, ઉદ્દેશિત પ્રકલ્પની કલ્પના અને અમલીકરણમાં સરકારના સત્તાધિકારીઓની પુનર્વિકાસની પ્રકૃતિ તથા અતિમોટા પ્રમાણની સંડોવણીને કારણે, આશ્રમ અત્યાર સુધી ટ્રસ્ટ દ્વારા કાળજીપૂર્વક જાળવવામાં આવેલ ગાંધિયન ચેતનાને

ગુમાવી શકે છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, ઉદ્દેખિત આશ્રમમાં જે પુનર્વિકાસ હાથ ધરવામાં આવવાનો છે તેનું નેતૃત્વ માત્ર હાલમાં આશ્રમ ચલાવતા ટ્રસ્ટોએ જ, અને સામાવાળા નં ૨ ટ્રસ્ટના અધિપત્ય હેઠળ જ, કરવું જોઈએ; જ્યારે કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો ઉદ્દેખિત પ્રકલ્પને નાણાંકીય સહાય આપી શકે, પરંતુ ઉદ્દેખિત પુનર્વિકાસનો વ્યાપ અને તેના અમલીકરણનો વિસ્તાર સામાવાળા નં ૨ થી ઝના કાર્યક્ષેત્રમાં જ રહેવો જોઈએ, કારણ કે મુખ્યત્વે ગાંધિયન સંસ્થાઓ ગાંધિયન ચેતના અંગે પારંગત છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, પ્રખ્યાત ગાંધિયન ઇતિહાસકારો, ભૂતપૂર્વ નાગરિક સેવાકર્મીઓ, ઉદ્યોગપતિઓ અને જાહેર જીવનના અગ્રણીઓ સહિત ૧૦૦થી વધુ પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકોની આપત્તિઓ હોવા છતાં, જેઓ ખુદ્દા પત્ર (પરિશિષ્ટ-એફ) પર હસ્તાક્ષરીઓ છે, હાલના પ્રકલ્પને આગળ ધપાવવામાં આવી રહ્યો છે.

૧૫. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા પરત મોકલવાના આદેશ બાદ, અરજામાં તા. ૧૩.૦૭.૨૦૨૨ના રોજ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને વધુ દલીલો ઉઠાવવામાં આવી છે, જેના આધારે અરજદારનો એવો દાવો છે કે તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩નું પત્ર સાબરમતી આશ્રમ તથા તેની સંલગ્ન જમીન બાબતે ગાંધીજીની અંતિમ ઇચ્છાપત્ર અને વસિયત તરીકે ગણવું જોઈએ અને તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના સંદેશમાં દર્શાવેલ ઉક્ત વસિયતના શરતોને અમલમાં મૂકવામાં આવવી જોઈએ. અરજદાર વધુમાં એવો દાવો કરે છે કે વર્ષો દરમિયાન આશ્રમની જમીનના અમુક ભાગોનો હકહસ્તાંતરણ એવી સંસ્થાઓને થયો છે, જે

ગાંધીયન આદર્શો સાથે સુસંગત રીતે કાર્ય કરે છે અને ગાંધીજી દ્વારા કરાયેલ વસિયત મુજબ ઉક્ત હકહસ્તાંતરણો નેશનલ હરિજન સેવક સંઘ દ્વારા કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે આશ્રમની મિલકત અંગેનો કોઈપણ નિર્ણય માત્ર મુખ્ય સામાવાળા નં ૭ ટ્રસ્ટ દ્વારા જ મંજૂર અને અમલમાં મૂકવામાં આવવો જોઈએ, કારણ કે તેઓ જ આ મિલકતના એકમાત્ર સંરક્ષકો તરીકે યથાવત્ છે.

૧૬. એવો વાદ કરવામાં આવે છે કે આશ્રમના પુનર્વિકાસથી સામાવાળા નં. ૭ ના અનુચ્છેદ ૩૦૦એ હેઠળના હક્કનું ઉલ્લંઘન થશે, કારણ કે તે મિલકતનો કાયદેસર સંરક્ષક છે. વધુમાં એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૭ ના ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા સંમતિ આપવામાં આવી હોવા છતાં, તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ ના વસિયતપત્રના પત્રમાં નિર્ધારિત ટ્રસ્ટના હિત અને હેતુઓના વિરોધમાં કાર્ય કરવાની સત્તા સામાવાળા નં. ૭ ના ટ્રસ્ટીઓને નથી.

૧૭. એવો દાવો કરતાં કે સામાવાળા નં ૧ રાજ્ય અને તેના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા સામાવાળા નં ૭ ટ્રસ્ટની સ્પષ્ટ અનુમતિ વિના અથવા ન્યાયસંગત વળતરનો અધિકાર અને ભૂમિ અધિગ્રહણ, પુનર્વસન અને પુનઃસ્થાપન બાબતે પારદર્શિતા અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના, સાબરમતી આશ્રમ પરિસરના દીર્ઘકાલીન રહેવાસીઓના રહેણાંક એકમો અધિગ્રહિત કરવાનો પ્રયાસ કાયદેસર નથી. પુનર્વિકાસ યોજનાને પડકારવાનો

પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ આધારોએ અરજદારે રાહત મંજૂર કરવાની માંગણી કરી છે.

૧૮. નોટિસ બહાર પડતાં, સામાવાળાઓ હાજર થયા છે અને તેમણે તેમના વાંધાઓનું નિવેદન દાખલ કર્યું છે.

બી. પ્રથમ સામાવાળાની તરફે દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા કથનો :

૧૯. સામાવાળા નં.૧એ પોતાના જવાબમાં એવો દાવો કર્યો છે કે અરજિયિલ્ કરવામાં આવેલ કથન માત્ર કલ્પનાઓ અને અનુમાનો પર આધારિત છે, જેને કોઈ બળ નથી, અને પ્રસ્તાવિત યોજનાથી સિદ્ધ કરવા માંગવામાં આવેલા હેતુઓ અંગેની સંપૂર્ણ ગેરસમજ અને ખોટી સમજણ પર આધારિત છે, તેમજ આ યોજના વર્તમાન તેમજ ભાવિ પેઢીઓ માટે મહાત્મા ગાંધીની વારસાને જાળવી રાખવા, સંવર્ધન કરવા અને પ્રોત્સાહિત કરવા માંગે છે. એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે અરજદારનો મુખ્ય દાવો એવો છે કે ગાંધી આશ્રમના કોઈપણ પુનર્વિકાસનું કાર્ય સામાવાળા નં.૨ના અધિન સ્થિત આશ્રમ ચલાવતા સામાવાળા નં.૩ થી ૭ ટ્રસ્ટો દ્વારા આગેવાનીપૂર્વક હાથ ધરવામાં આવવું જોઈએ અને સામાવાળા નં.૨ને ગાંધી આશ્રમ ઉપર અથવા ગાંધી આશ્રમ સાથે સંકળાયેલા અન્ય કોઈ ટ્રસ્ટો ઉપર કોઈ દેખરેખ સત્તા નથી.

૨૦. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે મહાત્મા ગાંધી આશ્રમની સ્થાપના તા. ૨૫.૫.૧૯૧૫ના રોજ અમદાવાદના કોચરબ વિસ્તારમાં કરવામાં આવી હતી અને તા. ૧૭.૬.૧૯૧૭ના રોજ તેને સાબરમતી નદીના કિનારે ખસેડવામાં આવ્યો હતો અને તા. ૨.૨.૧૯૨૬ના રોજ ગાંધીજીએ તેમના ભત્રીજા મગનલાલ ગાંધી સાથે મળીને તા. ૨.૨.૧૯૨૬ના ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ દ્વારા સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટની રચના કરી હતી અને ઉક્ત ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ મુજબ ટ્રસ્ટની મિલકતો ગાંધીજી અને શ્રી મગનલાલ ગાંધીના નામે તેમની ટ્રસ્ટી તરીકેની હેસિયતમાં ધારિત રાખવામાં આવી હતી. વધુમાં, ટ્રસ્ટની મિલકતના સંચાલન માટે અન્ય પાંચ ટ્રસ્ટીઓની પણ નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. એવું જણાવવામાં આવે છે કે ગાંધીજીએ હરિજનોની સેવા અને હિત માટે સદાકાળ માટે સત્યાગ્રહ આશ્રમ ઓલ ઇન્ડિયા હરિજન સેવક સંઘને સમર્પણ કરવાની પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી અને ઘનશ્યામદાસ બિરલાને કરાચેલા તા. ૩૦.૯.૧૯૩૩ના સંદેશાવ્યવહારમાં વ્યક્ત કરાચેલ આ ઇચ્છાનો અમલ કરવામાં આવ્યો નહોતો અને ત્યારબાદ તા. ૫.૯.૧૯૩૯ના ઠરાવ દ્વારા સાબરમતી સત્યાગ્રહ આશ્રમની જમીનો હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી, જેમાં શ્રી ઘનશ્યામદાસ બિરલા ટ્રસ્ટી હતા અને તેના અનુસંધાનમાં મહેસૂલ નોંધ નં. ૧૩૭૨ તા. ૨૦.૯.૧૯૩૯ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૨૧. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ગાંધી સ્મારક નિધિ, અર્થાત્ ગાંધી નેશનલ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ, ગાંધીજીની વારસાને જાળવી રાખવાના હેતુથી રચાયું

હતું અને ટ્રસ્ટના અનેક હેતુઓમાંનો એક હેતુ ગાંધીજી તથા આશ્રમ સાથે સંકળાયેલા વિવિધ સ્થળોની રક્ષા અને જતન કરવાનો હતો અને અંદાજે ૧૨૦ એકર જેટલી આશ્રમની જમીનનું વિભાજન કરીને વિવિધ હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે વિવિધ ટ્રસ્ટોને સોંપવામાં આવી હતી અને જેમની વચ્ચે આશ્રમની જમીન વહેંચવામાં આવી તે ટ્રસ્ટો, ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળ ઉપરાંત, સામાવાળા નં ૩ થી ૭ હતા. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે સામાવાળા નં ૩ ટ્રસ્ટની સ્થાપના શ્રી સરદાર પટેલે તથા અન્ય કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓએ મુખ્યત્વે આશ્રમની તે ઇમારતોનું સંરક્ષણ અને જાળવણી કરવા માટે કરી હતી જેમાં ગાંધીજી નિવાસ કરતા હતા અને સામાવાળા નં ૩ ટ્રસ્ટને તેના વિવિધ હેતુઓ અમલમાં મૂકવા માટે ૫ એકર જમીન સોંપવામાં આવી હતી, જેમ કે, તેમના માટે યોગ્ય સ્મારક ઊભું કરવું, ગાંધીજીના મૂળ દસ્તાવેજોનો અભિલેખાગાર સ્થાપિત કરવો અને સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન વિષયક પુસ્તકાલય તથા વિદ્વતાપૂર્ણ સંશોધન માટેની સુવિધાઓ ઉભી કરવી, અને સામાવાળા નં ૩ ટ્રસ્ટનું બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ્સ એક્ટ, ૧૯૫૦ હેઠળ નોંધણી કરવામાં આવી હતી. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે હાલ સબરમતી આશ્રમ તરીકે ઓળખાતી સામાવાળા નં ૩ના કબજાની માત્ર ૫ એકર જમીન પર જ આશ્રમની મૂળ ૬૩ ઇમારતોમાંથી ૧૧ ઇમારતો આવેલી છે, જેમાંથી માત્ર ૩ ઇમારતો, અર્થાત્ હૃદય કુંજ, મગન નિવાસ અને મીરા કુટિર, મુલાકાતીઓને માટે ખુલ્લી છે. હકીકતમાં, ગાંધી આશ્રમ જે મૂળરૂપે અસ્તિત્વમાં હતો તે વિસ્તારની અંદર આવેલી કુલ ૬૩ મૂળ આશ્રમ ઇમારતોમાંથી કેટલીક ઇમારતો જર્જરિત હાલતમાં છે અને કેટલીકનો ઉપયોગ

આશ્રમના હેતુથી સંપૂર્ણપણે અસંબંધિત હેતુઓ માટે થાય છે. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ગાંધીજી દ્વારા સ્થાપિત ગાંધી આશ્રમ અને રાષ્ટ્રપિતાએ પ્રતિપાદિત કરેલ તત્ત્વદર્શનના અનુરૂપ, ગાંધીજીના જીવન, કાર્ય અને સંદેશાના સંશોધન માટે પુસ્તકો, મૂળ દસ્તાવેજો અને અન્ય સુવિધાઓના ભંડારરૂપ આશ્રમ અપર્યાપ્ત અને અભાવગ્રસ્ત છે.

૨૨. રાજ્યની વધુ એક દલીલ એવી છે કે ભાવી પેઢી માટે ગાંધીજીના દર્શન, સંદેશ અને વારસાને જાળવી રાખવા હેતુએ, વર્તમાન તેમજ ભાવી પેઢીઓના હિત માટે ગાંધી આશ્રમની ઈમારતો અને સીમાઓનું પુનઃસ્થાપન તથા વિકાસ કરવો આવશ્યક હતો, જેથી ગાંધી આશ્રમને પુનઃસર્જિત કરી મૂળ આશ્રમ કેવો હતો અને ગાંધીજી ત્યાં નિવાસ કરતા હતા ત્યારે તે કેવી રીતે કાર્યરત હતો તેની પૂર્ણ સમજ મેળવી શકાય અને વિકાસનો એકમાત્ર હેતુ ગાંધીજીના દર્શનનો પ્રસાર કરવાનો છે. તેથી, આ દૃષ્ટિકોણને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રસ્તાવિત યોજનાની કલ્પના કરવામાં આવી હતી, જેમાં એવી પરિકલ્પના કરવામાં આવી હતી કે તે સરકાર, આશ્રમ પરિસરમાંથી કાર્યરત ટ્રસ્ટો અને આશ્રમના રહેવાસીઓ વચ્ચેનો સહયોગાત્મક પ્રયત્ન રહેશે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના એવી પરિકલ્પના કરે છે કે તમામ હિતધારકોની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા રહેશે જેથી ટ્રસ્ટોની સ્વાયત્તતા જળવાઈ રહે અને વિકાસકાર્ય તે મૂલ્યોને અનુસરીને કરવામાં આવે જેઓએ ટ્રસ્ટોને માર્ગદર્શન આપ્યું છે. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસરના વિકાસના

એકમાત્ર હેતુથી ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અને એકિઝક્યુટિવ કાઉન્સિલની રચના કરતી તા. ૫.૩.૨૦૨૧ની સરકારી ઠરાવ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના માટે સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ મેળવવા વિવિધ ટ્રસ્ટોને વિવિધ પત્રવ્યવહાર કરવામાં આવ્યા હતા અને ગવર્નિંગ કાઉન્સિલે તેની તા. ૧૮.૮.૨૦૨૧ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં ‘ધ મહાત્મા ગાંધી સાબરમતી આશ્રમ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ’ (સંક્ષેપમાં ‘એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.’) નામે એક ટ્રસ્ટ રચવાનો ઠરાવ કર્યો હતો, જે સોસાયટીઝ રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ, ૧૮૬૦ અને બોમ્બે પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ એક્ટ, ૧૯૫૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ એક સ્વાયત્ત સંસ્થા તરીકે, આશ્રમ સ્મારકના સંરક્ષણ, વિકાસ અને જાળવણી સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓને સુગમ અને ઢૂંટ બનાવવા ના મુખ્ય હેતુ સાથે રચવાનો હતો અને તે બાબતનો ઠરાવ તા. ૬.૮.૨૦૨૧ના રોજ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો (પરિશિષ્ટ-આર૨). એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની ભૂમિકા યોજનાના વિકાસકાર્યોને માર્ગદર્શન આપવાની છે અને ઉક્ત ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના પ્રમુખ તરીકે મુખ્યમંત્રી છે અને ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના સભ્યોમાં ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવ, ગુજરાતના માનનીય મુખ્યમંત્રીના મુખ્ય પ્રધાન સચિવ, શ્રી નરહરી અમીન અને ડૉ. કિરીટ સોલંકી, સંસદ સભ્યો તથા અન્યમાં અગ્રણી રાષ્ટ્રીય સ્તરના ગાંધીવાદીઓ, સાબરમતી આશ્રમ પ્રિઝર્વેશન એન્ડ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિ, સાબરમતી હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિ, ખાદી

ઉધોગના પ્રતિનિધિ અને સાબરમતી આશ્રમ ગૌશાળાના પ્રતિનિધિનો સમાવેશ થાય છે.

૨૩. એ દલીલ કરતાં કે ગુજરાતના માનનીય મુખ્ય પ્રધાનના મુખ્ય મુખ્ય સચિવના અધ્યક્ષસ્થાને રહેલી કાર્યકારી પરિષદ, તેના સભ્યો સાથે મળીને, શાસન પરિષદ અને અમલકારી તંત્ર, જેમાં અમદાવાદ મહાનગરપાલિકા અને સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ, અમદાવાદનો સમાવેશ થાય છે, વચ્ચે અવરોધરહિત સમન્વય સુનિશ્ચિત કરશે. કાર્યકારી પરિષદ અને શાસન પરિષદની ભૂમિકા સમજાવીને, પડકારાયેલ ઠરાવને ટકાવી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૨૪. આ દલીલ કરતાં કે પ્રસ્તાવિત યોજના ગાંધી આશ્રમની ભૂઆકૃતિમાં કોઈ ફેરફાર લાવશે નહીં અને સાદગી તથા મિતવ્યયિતાના ગાંધીવાદી આદર્શોના વિરોધમાં પણ નહીં જાય, સામાવાળા નં ૧ એ એવો દાવો કર્યો છે કે ગાંધી આશ્રમનો વિકાસ એ રીતે કરવો છે કે ગાંધીજી ત્યાં નિવાસ કરતાં હતા ત્યારે આશ્રમ કેવો હતો તેની વાસ્તવિક ભાવના યોગ્ય રીતે પ્રતિબિંબિત થઈ શકે, અને આશ્રમની મૂળ ઇમારતો, જેઓમાંથી મોટાભાગની જર્જરિત હાલતમાં છે, તેમનું પુનઃસ્થાપન કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. પ્રસ્તાવિત યોજનાનો હેતુ એવો છે કે વર્તમાન તેમજ ભાવિ પેઢીઓના હિતાર્થે ગાંધીવાદી આદર્શોને જીવંત રાખી શકાય અને તેમનું પોષણ થઈ શકે.

૨૫. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનાથી ગાંધીય મિતવ્યયિતા અને સાદગીનું તત્વ વધુ ઉજાગર થશે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં કૅફેટેરિયા અને પાર્કિંગ જેવી આવશ્યક સુવિધાઓનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, જે માત્ર એટલાથી એવો અર્થ નીકળતો નથી કે ગાંધી આશ્રમ તેનો મૂળ સાર ગુમાવશે, અને આ આશંકા પણ વ્યક્ત કરવામાં આવે છે કે આશ્રમને ટ્રસ્ટીરીય સંગ્રહાલય તથા પ્રવાસન ગંતવ્ય તરીકે વિકસાવવા બાબતે અરજદાર શા માટે વાંધો ઉઠાવે, જ્યારે ગાંધીજીના દર્શન, ઉપદેશો અને જીવનકર્મ વિશાળ જનસમૂહ સુધી પહોંચશે અને શક્ય તેટલી શ્રેષ્ઠ રીતે તેનું સંરક્ષણ થશે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૩ ને સોંપવામાં આવેલી ૫ એકર જમીન ગાંધી આશ્રમ તરીકે ઓળખાય છે, જેમાં ૬૩ માંથી ૧૧ મૂળ આશ્રમ ઇમારતો આવેલ છે. જણાવેલ ૧૧ ઇમારતોમાંથી માત્ર ૩ જ મુલાકાતીઓ માટે ખુલ્લી છે. તેમાંથી ઉપલબ્ધ સુવિધાઓ મુલાકાતીઓ માટે પૂરતી તથા પૂરતી આકર્ષક નથી. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના ઉપરોક્ત વિખંડનને દૂર કરીને ગાંધી આશ્રમને તેના મૂળ સ્વરૂપમાં ફરી જીવંત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને ૫ એકરનું પરિસર વધારીને ૫૫ એકર કરવાનું છે જેથી તમામ ૪૮ મૂળ આશ્રમ ઇમારતોનો સમાવેશ થઈ શકે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ચંદ્રભાગા નાળો, જે હાલમાં એક ગટરનાળો સમાન છે, તેને સુખદ શહેરી જળમાર્ગ તરીકે વિકસાવવામાં આવવાનો છે, અને એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે ગાંધી આશ્રમ, જે આજની સ્થિતિમાં છે, તે ગાંધીય તત્વનું સંરક્ષણ રાખીને તથા તેને રાષ્ટ્રપિતાના વિષે અભ્યાસ અને માહિતીના સ્થળ તરીકે વિકસાવીને શાંતિમય

પર્યાવરણવાળા આશ્રમને પુનઃસર્જિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે અરજદારે કોઈ વાજબી કારણ વિના માત્ર અસંતોષ દર્શાવ્યો છે, તેથી હાલની અરજમાં માંગવામાં આવેલી પ્રાર્થના મંજૂર કરવામાં ન આવે.

૨૬. વધુમાં એવો વિવાદ કરવામાં આવે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનાથી ગાંધી આશ્રમની ભૂરૂપ રચનામાં કોઈ ફેરફાર થશે નહીં, પરંતુ તેની કરકસર અને સાદગીને, તેમજ તેના શાંત અને નિસ્તબ્ધ વાતાવરણને વધુ ઉજાગર કરતાં, ગાંધી આશ્રમને તે મૂળરૂપે જેમ હતું તેમ પુનઃસર્જિત અને પુનર્જીવિત કરવામાં આવશે.

૨૭. ગાંધી આશ્રમના કોઈપણ પુનર્વિકાસ કાર્ય પર બીજા સામાવાળાને દેખરેખ રાખવાનો હક નકારી કાઢતાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ગાંધી સ્મારક નિધિને સાબરમતી આશ્રમ પ્રિક્વેશન એન્ડ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ (ટૂંકમાં ‘એસ.એ.પી.એમ.ટી.’) અથવા ગાંધી આશ્રમની જમીન સોંપવામાં આવેલ કોઈ અન્ય ટ્રસ્ટ પર કોઈ અધિપરિદર્શન અધિકાર નથી. આગળ એવો પણ દાવો કરવામાં આવે છે કે અરજદાર પોતે જ સ્વીકારે છે કે સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા ગાંધીનો આશય આશ્રમ અને તેની પરિસર હરિજણ સમુદાયની સેવા અને હિત માટે સમર્પિત કરવાનો હતો અને તે દૃષ્ટિએ આશરે ૧૨૦ એકર વિસ્તાર ધરાવતો ગાંધી આશ્રમ હરિજણ આશ્રમ ટ્રસ્ટને સોંપવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યારબાદ આ જમીન સામાવાળા નં ૩ થી ૭ના ટ્રસ્ટો વચ્ચે વહેંચવામાં આવી હતી, અને આ હકીકતનો સ્વીકાર પણ અરજદારે કર્યો છે.

૨૮. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવે છે કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ની કાર્યકારી પરિષદે ગાંધી આશ્રમના વિકાસકાર્ય હાથ ધરવા માટે તેમની સંમતિ મેળવવા હેતુથી દરેક સામાવાળા, અર્થાત્ સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ને પત્રવ્યવહાર મોકલ્યો હતો અને તે મુજબ સંબંધિત સામાવાળાઓએ સંમતિ આપી હતી. એ પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટો દ્વારા આપવામાં આવેલી સંમતિ અને સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી એ હકીકત દર્શાવે છે કે ગાંધી આશ્રમ પરિસરને સંચાલિત કરતા ટ્રસ્ટો આ બાબતમાં સહમત છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના હકીકતમાં ગાંધી આશ્રમના વિકાસમાં ત્યાં આવનારા મુલાકાતીઓના હિતાર્થે યોગદાન આપશે અને વાસ્તવમાં ગાંધીજીની વિચારધારા અને તત્ત્વદર્શનને પ્રોત્સાહન આપશે. સામાવાળા નં. ૨ ટ્રસ્ટને ગાંધી આશ્રમ ઉપર સીધી કે પરોક્ષ કોઈ સત્તા નથી અને તેથી બીજા સામાવાળાના આશ્રય હેઠળ વિકાસકાર્યને અધિકૃત કરવાનો પ્રશ્ન જ ઉદ્ભવતો નથી, કારણ કે તેને ગાંધી આશ્રમ ઉપર કે એસ.એ.પી.એમ.ટી. ઉપર કોઈપણ પ્રકારની સત્તા નથી. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવે છે કે એસ.એ.પી.એમ.ટી. ની સ્થાપના પોતે શ્રી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને તે હાલની સ્થિતિમાં આશ્રમ પરિસરની દેખરેખ રાખે છે, જેણે પ્રસ્તાવિત યોજનાને સંમતિ આપી છે અને શાસક પરિષદમાં સામેલ કરાયેલા ટ્રસ્ટીની નિમણૂક પણ કરી છે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવે છે કે એસ.એ.પી.એમ.ટી. એ ગાંધી આશ્રમના પુનઃસ્થાપન કાર્ય માટે એક સંકલ્પના નોંધ તૈયાર કરી છે. વધુમાં દલીલ કરવામાં આવે છે કે ૧૨૦ એકર જમીનમાંથી માત્ર ૫ એકર જમીનને જ ગાંધી આશ્રમ તરીકે ઓળખવામાં આવી છે

અને બાકી રહેલી જમીન, જે સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ના ટ્રસ્ટોની માલિકીની છે, તે વિખરાયેલી છે અને તેનો ઉપયોગ વિવિધ હેતુઓ માટે થઈ રહ્યો છે, જે આશ્રમના કાર્ય સાથે સંકળાયેલા હોઈ પણ શકે અને ન પણ હોઈ શકે, જેમ કે હોટેલ, વીર્ય બેંક, શિક્ષક તાલીમ મહાવિદ્યાલય, દુકાનો અને કર્મચારી નિવાસ ક્વાર્ટર્સ. પ્રથમ સામાવાળાનું કહેવું છે કે મોટાભાગની જમીન હજુ પણ ટ્રસ્ટ પાસે છે અને જમીનના કેટલાક ભાગો હસ્તાંતરિત કરવામાં આવ્યા છે અને હવે તે ટ્રસ્ટની માલિકીમાં રહ્યાં નથી તથા કેટલીક મૂળ ઇમારતો જર્જરિત હાલતમાં છે અને તેમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે અથવા તેમના ઉપર નવી બાંધકામ કરવામાં આવ્યા છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે કેટલીક નવી ઇમારતો પણ બાંધવામાં આવી છે અને તે આશ્રમની સ્થાપત્ય શૈલી સાથે અસંગત છે, જેના પરિણામે તે ગાંધી આશ્રમનો ભાગ હોવાનું જણાતું નથી. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવે છે કે ત્યાં વસવાટ કરતી મૂળ આશ્રમવાસીઓના વંશજોની આશરે ૨૬૦ કુટુંબોમાંથી માત્ર થોડાં જ કુટુંબો આશ્રમ સાથે કાર્યરત છે, જ્યારે અન્યનો આશ્રમ સાથે કોઈ સીધો સંબંધ નથી. પ્રથમ સામાવાળા દલીલ કરે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના આ હકીકત ધ્યાનમાં લે છે કે આશ્રમમાં શાંત અને શાંતિપૂર્ણ વાતાવરણ હોવું જોઈએ અને તેથી મૂળ આશ્રમની જમીનના મધ્યમાંથી પસાર થતો આશ્રમ માર્ગ વાળવાની જરૂર છે અને તેને અન્યત્ર સ્થાનાંતરિત કરવો પડશે. અરજદારે આ હકીકત પ્રત્યે આંખ આડા કાન કર્યા છે એવી દલીલ કરતાં જણાવવામાં આવે છે કે આશરે ૧૨૦ એકર જેટલી મૂળ આશ્રમની જમીનમાં ગાંધીવાદી મૂલ્યો તેમ જળવાઈ રહેવા જોઈએ તે રીતે જળવાઈ રહ્યા નથી અને

અરજદારની દલીલના વિરુદ્ધ, પ્રસ્તાવિત યોજના એ માન્ય રાખે છે કે વિકાસકાર્ય મૂળ આશ્રમના ગાંધીવાદી મૂલ્યો અનુસાર જ હોવું જોઈએ અને ગાંધીજીએ ઉપદેશિત કરેલા મૂલ્યો જાળવી રાખવા જોઈએ.

૨૯. બીજા સામાવાળાના હકને નકારી કાઢતાં અને એવું દલીલ કરતાં કે સામાવાળા નં ૩ થી ૬ એ પ્રસ્તાવિત યોજનાને સાનુકૂળ રીતે પોતાની સંમતિ આપી છે અને તેમણે તારીખ ૨૪.૦૩.૨૦૨૨ના શાસકીય ઠરાવ દ્વારા એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં સભ્યો/ટ્રસ્ટીઓ તરીકે સમાવેશ કરાયેલા ત્રણ ટ્રસ્ટીઓનું નામનિર્દેશન પણ કર્યું છે.

૩૦. ટ્રસ્ટની કલમ ૯ નો ઉલ્લેખ કરતાં એવો દલીલ કરવામાં આવ્યો છે કે, તેના અનુસંધાને સામાવાળા નં ૩ થી ૬ પૈકીના ત્રણ ટ્રસ્ટીઓને ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે અને તેથી ગાંધી આશ્રમનું પુનર્વિકાસ સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ના ટ્રસ્ટોને બહાર રાખીને કરવામાં આવી રહ્યું છે એવી અરજદારની દલીલ ભૂલભરેલી છે. વધુમાં, પ્રસ્તાવિત યોજનામાં સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ની સંકળાયેલાની કલ્પના કરવામાં આવી છે અને પુનર્વિકાસના કામનો યોગ્ય અમલ થાય જેથી આશ્રમમાં ગાંધીવાદી આદર્શોનું ચથાર્થ પ્રતિબિંબ પડે તે માટે તેમની પાસેથી માર્ગદર્શન અપેક્ષિત છે, એમ દલીલ કરતાં અરજદારની દલીલોનો ઈનકાર કરવામાં આવ્યો છે.

૩૧. આ બાબતનો ઇનકાર કરતાં કે ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની મુખ્ય જવાબદારી તેમની પર નિર્ભર છે અને એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની કોઈ ભૂમિકા નથી, એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની જેમ એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની પણ અનેક જવાબદારીઓ છે અને ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ તથા એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની મુખ્ય જવાબદારીઓના અવલોકનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્વવર્તીનું કાર્ય પ્રસ્તાવિત યોજનાની દૃષ્ટિ અમલમાં મૂકવાનું છે, જ્યારે અનુવર્તીનું કાર્ય ઉક્ત યોજનાને અનુપૂર્ણતા આપવાનું છે. એવો દાવો કરતાં કે સમગ્ર નિર્ણયપ્રક્રિયા ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના ક્ષેત્રાધિકારમાં આવે છે, જેમાં ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિ તેમજ અગ્રણી ગાંધીવાદીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેઓ ગાંધીવાદી આદર્શોના અનુસંધાને વિકાસકાર્ય અંગે માર્ગદર્શન આપી શકે, પ્રથમ સામાવાળાએ અરજી ફગાવવાની વિનંતી કરી છે. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલે વિકાસકાર્યને સુગમ બનાવવું અને તેને અનુપૂર્ણતા આપવી જોઈએ, જેના માટે ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિઓની આવશ્યકતા ઊભી થતી નથી, કારણ કે હિતધારકોના પુનઃસ્થાપનનો પ્રશ્ન નીતિ વિષયક બાબત તરીકે સ્પષ્ટપણે સામાવાળા રાજ્યના ક્ષેત્રાધિકારમાં આવે છે.

૩૨. રાજ્ય ગાંધી આશ્રમનું મૂળરૂપે જેવું હતું તેમ પુનર્વિકાસ કરવા માટે નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્નશીલ છે અને જણાવેલ કાર્ય સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટોના માર્ગદર્શન હેઠળ કરવાનું છે, તેવી દલીલ કરવામાં આવી છે; અરજદારની દલીલ કોઈ સશક્ત આધારે આધારિત ન હોવાથી તે નકારી કાઢવાની છે અને પ્રસ્તાવિત

પ્રકલ્પને બદલામ કરવા માટે તર્કવિરુદ્ધ ચિત્ર રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

૩૩. પ્રત્યુત્તર સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૧૪.૧ થી ૧૪.૧૦ દ્વારા રિટ અરજિયલ્લિ કરવામાં આવેલા તમામ આક્ષેપોનો સંપૂર્ણ ઇનકાર કરતાં, પ્રથમ સામાવાળા એવો દાવો કરે છે કે, તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના પત્રમાં ગાંધીજીએ આશ્રમની જમીનો હરિજન સેવક સંઘને હસ્તાંતર કરવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી, તેમ છતાં તે જમીનો તા. ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના ટ્રસ્ટના ઠરાવથી હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી અને ઉક્ત આશ્રમે પોતે જ મૂળ આશ્રમના કેટલાક ભાગો અન્ય વિવિધ ટ્રસ્ટોને, અર્થાત્ અહીંના સામાવાળા નં ૩ થી ૭ને, હસ્તાંતરિત કર્યા હતા. તેથી, એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે દ્વિતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટને પંચમ સામાવાળા ટ્રસ્ટ અથવા અન્ય કોઈ પણ એવા ટ્રસ્ટ ઉપર, જેઓને ઉક્ત જમીનો સોંપવામાં આવી છે, કોઈ સત્તા અથવા અધિપરીક્ષણ અધિકાર નથી.

૩૪. આ પણ વધુમાં નકારી કાઢવામાં આવે છે કે ગાંધી આશ્રમના જતન અને સંરક્ષણ માટે દ્વિતીય સામાવાળાની કોઈપણ ભૂમિકા છે, કારણ કે તેનો જતન સર્વ સમય દરમિયાન એસ.એ.પી.એમ.ટી. દ્વારા કરવામાં આવતો હતો.

૩૫. એ પણ નકારવામાં આવે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં કેફ્ટેરિયા, પાર્કિંગ સ્થળ, ઉદ્યાનો જેવી આવશ્યક વધારાની સુવિધાઓનો વિચાર કરવામાં આવ્યો

છે, તેથી તે ગાંધીજીની વિચારધારાથી વિમુખ થવાનો પ્રયત્ન કરે છે એવો અર્થ થતો નથી; પરંતુ તેને મુલાકાતીઓ માટે વધુ અનુકૂળ બનાવવા માટે આ સુવિધાઓ મુલાકાતીઓને પૂરી પાડવામાં આવી રહી છે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ગાંધી આશ્રમના વિકાસ સાથે મુલાકાતીઓની સંખ્યા વધશે, કારણ કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં નવા સંગ્રહાલયો અને પ્રદર્શન કેન્દ્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, જેથી મુલાકાતીઓ ગાંધીવાદી ઇતિહાસ અને તત્ત્વજ્ઞાન વિશે વધુ જાણી શકે. એવું જણાવવામાં આવે છે કે હાલની સ્થિતિએ આવી સુવિધાઓનો અભાવ છે અને પ્રસ્તાવિત યોજના તે હાંસલ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જેથી ગાંધીજીના તત્ત્વજ્ઞાનનું સંવર્ધન થઈ શકે; માત્ર આશ્રમમાં ઉદ્દેશહીન ભ્રમણ કરતાં, જે પૂરતું સક્રિય અને અર્થપૂર્ણ નથી.

૩૬. એ દલીલ કરતાં કે આશ્રમના પુનઃસ્થાપન માટેની પરિકલ્પના નોંધ એસ.એ.પી.એમ.ટી. – સામાવાળા નં.૩ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવી રહી છે, જે તે ટ્રસ્ટ છે કે જે હાલમાં આવેલી સ્થિતિમાં ગાંધી આશ્રમનું સંચાલન કરે છે, અને તે સંબંધિત સંશોધન કાર્ય ગુજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું છે, જે સ્વયં ગાંધીજીએ સ્થાપેલી સંસ્થા છે, તથા સામાવાળા નં.૩ થી ૭ ટ્રસ્ટોના પ્રતિનિધિઓ આ યોજનામાં સંકળાયેલા હોવા છતાં તેનાથી ગાંધીજીના મૂલ્ય અને આદર્શો કોઈ પણ રીતે, દૂરથી પણ, નષ્ટ થતા નથી. વધુમાં, એવી પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સરકારી સત્તાધિકારીની હાજરીનો હેતુ એવો છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનાની દેખરેખ વિવિધ વિભાગોમાં જવાબદારીના પદ પર રહેલા

કાર્યકરો દ્વારા રાખવામાં આવે, જેથી તેઓ ગાંધી આશ્રમના વિકાસ માટે શ્રેષ્ઠ નિપુણતા આપી શકે.

૩૭. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે ગાંધી હેરિટેજ પોર્ટલને ભારત સરકારના સંસ્કૃતિ મંત્રાલય દ્વારા તથા ૩જા સામાવાળા દ્વારા નાણાંકીય સહાય આપવામાં આવી રહી છે, જેમાં તેનું સંચાલન ઉત્તરવર્તી દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું છે અને તે એસએપીએમટીના વહીવટ અને સત્તા હેઠળ જ રહે તેવું પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યું છે.

૩૮. એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે કોઈપણ પ્રતિનિધિત્વ રજૂ કર્યા વગર, કોઈપણ આશંકા વ્યક્ત કર્યા વગર અને સ્પષ્ટીકરણ માંગ્યા વગર, હાલની અરજી અનુમાનાધારિત આધાર પર દાખલ કરવામાં આવી છે. એવી દલીલ કરતાં કે સામાવાળા નં ૨ ને ગાંધી આશ્રમ અથવા ગાંધી આશ્રમનું સંચાલન કરતી સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટો પર કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સત્તા નથી, તેમજ એવી દલીલ કરતાં કે ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં ગાંધી આશ્રમની જમીન સોંપવામાં આવેલી ટ્રસ્ટોના પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ થાય છે, જે પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પના હેતુને અમલમાં મૂકવામાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવે છે અને જે ગાંધીયન આદર્શ તથા દર્શન સાથે સુસંગત છે, અરજી ફગાવવાની માગ કરવામાં આવી છે.

સી. સામાવાળા નં ૨ ની તરફ દાખલ કરાયેલ પ્રત્યુત્તર સોગંદનામામાં કરાયેલ કથનો :

૩૯. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૩૦.૦૧.૧૯૪૮ના રોજ મહાત્મા ગાંધીની હત્યા પછી, ૦૬.૦૨.૧૯૪૮ના રોજ નવી દિલ્હીમાં યોજાયેલી બેઠકમાં ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસની કાર્યકારી સમિતિએ તેમની સ્મૃતિ ચિરંજીવ રાખવા માટે ‘ગાંધી સ્મારક નિધિ’ તરીકે ઓળખાવાનો એક રાષ્ટ્રીય સ્મારક ભંડોળ શરૂ કરવાનો ઠરાવ કર્યો અને તે સમયના ઇન્ડિયન નેશનલ કોંગ્રેસના અધ્યક્ષ ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદને ઉક્ત ભંડોળ એકત્ર કરવા માટે તમામ સાવચેતીભર્યા પગલાં લેવા સત્તાધિકૃત કર્યા, અને રૂપિયા ૧૦,૯૭,૧૬,૧૯૭-૬-૫ ની કુલ રકમ એકત્ર કરવામાં આવી. તે અંતર્ગત ઉલ્લેખિત હેતુઓ સાથે ટ્રસ્ટની ઘોષણા કરવામાં આવી હતી.

૪૦. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે મહાત્મા ગાંધીજીની હત્યા પછી સંબંધિત વ્યક્તિઓ સાથે વ્યાપક પરામર્શ કર્યા બાદ એવો નિર્ણય લેવાયો હતો કે ગાંધીજીએ જ્યાં જ્યાં નિવાસ કર્યો હતો અને કાર્ય કર્યું હતું તે સ્થળોએ સ્મારકો સ્થાપવામાં આવશે, અને તે પૈકીનું એક સ્થળ હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ, સાબરમતી હતું. આ પહેલ શ્રી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, શ્રી જી.વી. માવલંકર, સેઠ કસ્તૂરભાઈ લાલભાઈ, સેઠ અમૃતલાલ હરગોવિંદાસ તથા અન્યોએ હાથ ધરી હતી અને આ દિશામાં નાણાં એકત્રિત કરીને જી.એસ.એન. રાષ્ટ્રીય નિધિમાં જમા કરાવવામાં આવ્યા હતા અને રૂપિયા ૨૩,૨૦,૦૦૦/- ની રકમ બીજા સામાવાળાને સોંપવામાં આવી હતી, જેનો ઉપયોગ ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય સ્થાપવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અભિલેખાગાર અને પુસ્તકાલય તેના

અભિન્ન ભાગો હતા. ટ્રસ્ટ ડીડમાં રહેલા ઉલ્લેખો પર આધાર રાખીને એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે જી.એસ.એન.ની રચના મહાત્મા ગાંધીજીના અવસાન પછી એક છત્ર સંસ્થા તરીકે કરવામાં આવી હતી, જેના મુખ્ય ઉદ્દેશો પૈકીનો એક એવો હતો કે મહાત્મા ગાંધીજી સાથે સંકળાયેલી અનેકવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવી અને પ્રોત્સાહિત કરવી; જી.એસ.એન. અને સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટો વચ્ચે પરસ્પરપૂરક સંબંધ છે, અને તેઓને વિશાળ ગાંધીવાદી પરિવારના સભ્યો તરીકે માનવામાં આવે છે, જે મહાત્મા ગાંધીજીની વારસાગત પરંપરા તથા તેમના દ્વારા પ્રતિપાદિત મૂલ્યોના પ્રચાર અને સંરક્ષણ માટે કાર્ય કરે છે. તેથી એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે બીજા સામાવાળાને ગાંધી આશ્રમ ઉપર પૂરતો નૈતિક હક અને સત્તા પ્રાપ્ત છે.

૪૧. હકીકતમાં, રમા સામાવાળાએ જણાવ્યું છે કે તે ૧મા સામાવાળા દ્વારા જાહેર કરાયેલા આશયો સાથે સિદ્ધાંતતઃ સહમત છે અથવા અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો ગાંધી આશ્રમના પુનર્વિકાસ માટે તેને કોઈ વાંધો નથી. તેના જવાબના પરિચ્છેદ ૯ માં, રમા સામાવાળાએ જણાવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત પુનર્વિકાસ યોજનાનું પાલન ગાંધીયન આચારધર્મ અને વિચારધારાના પ્રોત્સાહનના ઉદ્દેશને સાધવા માટે જે જણાવાયું છે તે મુજબ કરવામાં આવશે.

ડી. સામાવાળા નં ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલ કથનો

∴

૪૨. એવું જણાવવામાં આવે છે કે સ્થાપક ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા ટ્રસ્ટની ઘોષણાપત્રના અમલીકરણ દ્વારા ૧૭.૦૬.૧૯૫૧ના રોજ ૩૫ સામાવાળાનું અસ્તિત્વ સર્જાયું હતું, જેનો મુખ્ય હેતુ ગાંધી આશ્રમ / સાબરમતી આશ્રમનું સંરક્ષણ કરવો હતો, જ્યાં મહાત્મા ગાંધી વર્ષ ૧૯૧૭થી ૧૯૩૦ સુધી કેટલાંક વર્ષો નિવાસ કરતા હતા, તેમજ તેમના મૂળ લેખન, સામગ્રી અને અન્ય અવશેષોનું સંરક્ષણ કરવું હતું. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ઉક્ત ટ્રસ્ટ ખાસ કરીને ગાંધીજીની ભૌતિક અને બૌદ્ધિક વારસાનું સંવર્ધન અને સંરક્ષણ કરવા માટે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું અને આશ્રમની દરરોજ મુલાકાત લેતા લોકોને ગાંધીજીના જીવન અને આશ્રમ વિષે સમજાવવાની જવાબદારી તેને સોંપવામાં આવી હતી. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે કુલ ૧૨૦ એકર અને ૩૭ ગુંઠા વિસ્તારમાંથી અંદાજે ૭ એકર જમીન ૩૫ સામાવાળાના કબજામાં છે, જે હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ દ્વારા ૨૮.૦૧.૧૯૫૨ના મિલ્કત દસ્તાવેજ દ્વારા હસ્તાંતરિત અને સોંપવામાં આવી હતી (પરિશિષ્ટ-સી). એવું જણાવવામાં આવે છે કે પરિશિષ્ટ-ડીમાં સૂચિબદ્ધ મુજબ ૧૧ મકાનો / માળખાં આવેલાં છે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ૩૫ સામાવાળાના હેતુઓમાંથી એક આશ્રમની ભાવના અને સ્થાપત્ય ભાષાને અનુરૂપ સંગ્રહાલય ઊભું કરવાનો છે અને આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે શ્રી ચાર્લ્સ કોરિયા ને સ્થાપત્યકાર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા અને ૧૦.૦૫.૧૯૬૩ના રોજ “ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલય” તરીકે ઓળખાતું સંગ્રહાલય ઉદ્ઘાટિત કરવામાં આવ્યું હતું, જેણે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે અને જે ગાંધીજીના જીવન અને કાર્યની ભાવનાનું પ્રતિબિંબ પાડે છે; તેમજ ૩૫ સામાવાળાની માલિકી

અને સંચાલન હેઠળનો વિસ્તાર લોકપ્રિય રીતે ગાંધી આશ્રમ અથવા સાબરમતી આશ્રમ તરીકે ઓળખાય છે, જ્યાં અન્ય રાષ્ટ્રોના ગણમાન્ય વ્યક્તિઓ સહિત અનેક લોકો મુલાકાતે આવે છે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે ત્રીજો સામાવાળા હૃદય કુંજ, મગન નિવાસ, નંદિની, મીરા કુટિર અને ગાંધી સ્મારક સંગ્રહાલયની ઈમારત તથા સમગ્ર પરિસરનું સંરક્ષણ કરવા માટે તમામ પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે. એવું જણાવવામાં આવે છે કે લગભગ ૬૦,૦૦૦ ગ્રંથો ધરાવતા પુસ્તકાલય તેમજ અદ્યતન અભિલેખાગાર, જેમાં ગાંધીજી અને તેમના મુખ્ય સહયોગીઓના ૩૪,૦૦૦થી વધુ મૂળ હસ્તપ્રતોનું સંરક્ષણ કરવામાં આવે છે, તેનું સંચાલન ૩જો સામાવાળા કરે છે, જેનો ઉપયોગ વિશ્વભરના સંશોધકો અને વિદ્વાનો દ્વારા કરવામાં આવે છે અને અનેક ભાષાઓમાં ઉપલબ્ધ એવા વિશ્વ સમુદાય માટેના અનન્ય યોગદાન તરીકે તે માન્ય ગણાય છે.

૪૩. સામાવાળા નં ૩ એ પ્રસ્તાવિત યોજનાને એ પૂર્વધારણાના આધારે પોતાની સંમતિ આપી છે કે તે ગાંધીવાદી આદર્શોને પ્રતિપાદિત કરવાનો હેતુ સિદ્ધ કરશે તેમજ વર્તમાન તથા ભાવિ પેઢી માટે મહાત્મા ગાંધીની વારસાગત પરંપરાનું સંવર્ધન અને પ્રોત્સાહન કરશે. સામાવાળા નં ૨ દ્વારા એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ની કાર્યકારી પરિષદના અધ્યક્ષને સંબોધીને તારીખ ૨૦.૦૭.૨૦૨૧ ની સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ આપવામાં આવી હતી. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે સામાવાળા નં ૩ પરિસરની વિકાસ પ્રક્રિયા અંગે એવી રીતે એક સંકલ્પન નોંધ તૈયાર કરી રહ્યો છે કે જેમાં આશ્રમનો અનુભવ, ગાંધીજી

અને આશ્રમના જીવન, કાર્ય અને વારસા સાથે સુસંગત રીતે અર્થઘટિત થાય અને પરામર્શાત્મક પ્રક્રિયા દ્વારા તે ઉક્ત સંકલ્પન નોંધ તૈયાર કરી રહ્યો છે. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં ૨ એક છત્રસંસ્થા તરીકે રચાયો હતો, જેને ગાંધી આશ્રમ અને તેની પરિસર ઉપર કોઈપણ પ્રકારનો કાયદેસર હક કે અધિકાર ન હતો અને નથી. એવું દલીલ કરતાં કે ગાંધી આશ્રમ અને તેની પરિસર સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ની સ્વતંત્ર માલિકીમાં છે, જેમને પોતાની પોતાની મિલકત ઉપર એકમાત્ર કાયદેસર હક અને સત્તા છે, અને એવો દાવો કરતાં કે સામાવાળા નં ૨ ગાંધી આશ્રમ અને તેની પરિસરની વહીવટ તથા કારોબારમાં કોઈપણ પ્રકારની ભૂમિકા ભજવતો નથી, સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ઉપર સામાવાળા નં ૨ નો કોઈ હક હોવાનું નકારી કાઢવામાં આવ્યું છે. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં ૨ કોઈ આર્થિક સહાય કે અનુદાન આપતો નથી અને માત્ર ૧૯૫૯ સુધી સામાવાળા નં ૩ ના આવર્તક અને અનાવર્તક ખર્ચ સામાવાળા નં ૨ દ્વારા વહન કરવામાં આવતા હતા અને ૧૯૫૯ પછીથી સામાવાળા નં ૩ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર રહ્યો છે. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ૧૯૫૯ પછી ગાંધી આશ્રમના કોઈપણ વિકાસ, પુનઃસ્થાપન અથવા સંરક્ષણ કાર્યમાં સામાવાળા નં ૨ કોઈપણ રીતે સંકળાયેલો નથી.

૪૪. એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે મહાત્મા ગાંધીજીએ સમગ્ર ભારત માટેના ઉપયોગ હેતુથી ગાંધી આશ્રમ તથા તેના પરિસરની સમગ્ર મિલકત ઈન્ડિયા

હરિજન ઓર્ગેનાઈઝેશનને હસ્તાંતરિત કરવાનો સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓનો નિર્ણય જી.ડી. બિરલાને તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના પત્ર દ્વારા જણાવતાં, ૧૯૩૦માં ગાંધી આશ્રમને વિસર્જિત કર્યા પછી, ગાંધી આશ્રમની મિલ્કત તથા પરિસર પમા સામાવાળા હરિજન ટ્રસ્ટને હસ્તાંતરિત થયાં. અનુવર્તી વર્ષોમાં પમા સામાવાળાએ તેનું વહેંચાણ કર્યું, જેના અનુસંધાને હાલમાં ૩૭ સામાવાળાના કબજામાં રહેલી જમીન તથા વિસ્તાર ટ્રસ્ટ દ્વારા તા. ૨૮.૦૧.૧૯૫૨ના મિલ્કતખતથી સંપૂર્ણપણે હસ્તાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો અને તેથી ૩૭ સામાવાળાએ તેની માલિકી તથા સંરક્ષણનો દાવો કર્યો છે અને ગાંધી આશ્રમના આ હિસ્સા પર પોતાના કબજાનો દાવો કર્યો છે. અરજદારની એ દલીલને નકારી કાઢવામાં આવી છે કે હસ્તાંતરણખત હોવા છતાં તા. ૨૮.૦૧.૧૯૫૨ના મિલ્કતખતના આધારે રજો સામાવાળા આશ્રમની જમીનનો સંરક્ષક હતો.

ઈ. સામાવાળા નં ૪ વતી દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા કથનો :

૪૫. રિટ અરજીમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતો, ખાસ સ્વીકારવામાં આવેલી રજૂઆતો સિવાય, નામંજૂર કરતાં એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે સ્વ. શ્રી કૃષ્ણદાસ ગાંધી, જેઓ સ્વ. મહાત્મા ગાંધીના પૌત્ર હતા, તેમણે ૧૯૫૮માં “ખાદી ગ્રામોદ્યોગ પ્રયોગ સમિતિ, અમદાવાદ” નામની સંસ્થા સ્થાપી હતી, જેનો સોસાયટીઝ રજીસ્ટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૮૬૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધણી

કરવામાં આવી હતી, તેમજ બૉંબે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ હેઠળ ટ્રસ્ટ તરીકે પણ નોંધણી કરવામાં આવી હતી, અને જેનો મુખ્ય હેતુ ગાંધીવાદની મૂળ વિચારધારા એવા ચરખા અને ખાદી વિષયક સંશોધનનો હતો. એવું દલીલ કરતાં કે ખાદી અને ચરખા અંગેનું સંશોધન ચરખા સંઘ, સેવાગ્રામ (વર્ધા) દ્વારા હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું અને તે પહેલાં સ્વ. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીએ ‘ચરવડા ચરખા’ની રચના કરી હતી, જેના વિષે તેઓ સંતોષ પામ્યા ન હતા અને ‘સ્પીડિંગ ચરખા’ માટે તેમાં સતત સુધારા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તથા સુરતમાંથી બોક્સમાં રહેલો ગાંધીવ (ધનુષ) ચરખો ઉપયોગમાં લીધો હતો. ત્યારબાદ ચરખામાં સિંપ્રગ લાગુ કરી તેનું નામ ‘કિશન ચરખા’ રાખવામાં આવ્યું હતું, અને એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે ગાંધીજી સંશોધન કાર્ય માટે સતત ઉત્સાહ દર્શાવતા હતા અને બાદમાં તે કાર્ય અખિલ ભારત સર્વ સેવા સંઘ દ્વારા આગળ વધારવામાં આવ્યું હતું. એવું જણાવવામાં આવે છે કે ટ્રસ્ટની રચના ૧૯૫૭માં થયા પછી તેનું સંચાલન મહાત્મા ગાંધીના પૌત્ર સ્વ. કૃષ્ણદાસ ગાંધીને સોંપવામાં આવ્યું હતું, જેઓનો જન્મ ગાંધી આશ્રમમાં થયો હતો. એવું જણાવવામાં આવે છે કે અમદાવાદના વડજ ગામના સર્વે નં. ૫૫૩, ૫૫૪, ૫૫૫/૧, ૫૫૫/૨, ૫૫૬/૧ અને ૫૫૬/૨ની જમીન વ્યક્તિગત જમીનમાલિકો પાસેથી કુલ રૂ. ૩૭,૮૯૦/-ના પ્રતિફળે ૧૮.૦૮.૧૯૬૧ના રોજ ખરીદવામાં આવી હતી. ટ્રસ્ટના હેતુઓનું વર્ણન કરતાં અને એવું દલીલ કરતાં કે ખાદીની ગુણવત્તામાં સુધારો કરવા માટે પરીક્ષણ પ્રયોગશાળા સ્થાપવામાં આવી હતી અને દેશભરમાંથી આવતા તમામ વ્યક્તિઓને ખાદી તથા

તેના સાધનોના ધોરણ અંગે તાલીમ આપી વિવિધ વ્યક્તિઓને પ્રશિક્ષિત કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સામાવાળા જણાવે છે કે તેને ૧લા સામાવાળાના પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પ બાબતે ખાટી અને ગ્રામ ઉદ્યોગ આયોગ, ગુજરાત પ્રાદેશિક શાખા, અમદાવાદના કાર્યાલયમાંથી તા. ૨૦.૦૯.૨૦૧૯નું પત્રવ્યવહાર પ્રાપ્ત થયું હતું અને વાટાઘાટો તથા ચર્ચા-વિચારણા બાદ એ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પ માટે કોઈ વાંધો નથી, કારણ કે ગાંધીજીની ભાવના અને સિદ્ધાંતો વાસ્તવિકતા રૂપે અમલમાં આવશે.

એફ. સામાવાળા નં પની તરફેથી દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં કરાયેલા નિવેદનો :

જક. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઇ.સ. ૧૯૧૭માં મહાત્મા ગાંધીજીએ કસ્તુરબા તથા અન્ય સમર્પિત આશ્રમવાસીઓ સાથે મળીને સત્યાગ્રહ આશ્રમની સ્થાપના કરી હતી, જ્યાં સત્ય અને અહિંસક સાધનો દ્વારા કરોડો લોકોને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરાવવાના ઇતિહાસની શરૂઆત થઈ હતી. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૦૨.૦૬.૧૯૧૭ના રોજ સત્યાગ્રહ આશ્રમની તરફેથી મહાત્મા ગાંધી – મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, જેઓ ખેડૂત હતા, તેમણે મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી સાથે મળીને નોંધાયેલ વેચાણખત તા. ૦૨.૦૬.૧૯૧૭ (પરિશિષ્ટ-આરપ/૧) હેઠળ સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન માટે અને રચનાત્મક કાર્યને મજબૂત કરવા માટે શ્રી આચાર્ય મણિશંકર પીતાંબર તથા અન્ય પાસેથી ૧૨૦ એકર અને ૩૭ ગુંઠા જમીન ખરીદી હતી. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે સત્યાગ્રહ આશ્રમની

સ્થાપના ૧૭.૦૬.૧૯૧૭ના રોજ કરવામાં આવી હતી અને ૧૨.૦૨.૧૯૨૬ના રોજ સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટ તરીકે ઓળખાતી સંસ્થાના ટ્રસ્ટની ઘોષણાનું દસ્તાવેજ પરિશિષ્ટ-આરપ/૨ દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું.

૪૭. વધુમાં એવું જણાવાયું છે કે, ઈ.સ. ૧૯૩૦માં મહાત્મા ગાંધી ‘દાંડી’ મીઠું આંદોલન માટે સત્યાગ્રહ આશ્રમ છોડીને ગયા હતા અને ભારતને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં ક્યારેય પાછા ન ફરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. વધુમાં એવું જણાવાયું છે કે, મહાત્મા ગાંધીએ તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના તેમના સંદેશાવ્યવહારમાં શ્રી ઘનશ્યામદાસ બિરલાને હરિજન સેવક સંગને સત્યાગ્રહ આશ્રમ સમર્પણ કરવાની પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી. ઈ.સ. ૧૯૩૩માં મહાત્મા ગાંધીએ આશ્રમવાસીઓને સત્યાગ્રહ આંદોલનમાં જોડાવા અપીલ કરી હતી અને સમગ્ર આશ્રમ તે સમયની બ્રિટિશ સરકારને સોંપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, પરંતુ બ્રિટિશ સરકારે આશ્રમની માલિકી અને વહીવટ સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. વધુમાં એવું જણાવાયું છે કે, તા. ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના રોજ સત્યાગ્રહ આશ્રમનું નામ બદલાવીને સાબરમતી હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ (એસએચએટી) રાખવામાં આવ્યું હતું અને મહાત્મા ગાંધીની હત્યા પછી, એસએચએટીનું તા. ૨૪.૦૯.૧૯૫૨ના રોજ ઔપચારિક રીતે નોંધણી કરવામાં આવી હતી.

૪૮. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે મહાત્મા ગાંધી વિકેન્દ્રીકરણમાં વિશ્વાસ રાખતા હતા અને વ્યાપક હિતને ધ્યાનમાં રાખતા હતા, સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ચેરિટી કમિશનરની પરવાનગીથી રચવામાં આવ્યા હતા અને શાટે કેટલીક ઐતિહાસિક ઇમારતો ૨૮.૦૧.૧૯૫૨ના રોજ સાબરમતી આશ્રમ પ્રિઝર્વેશન એન્ડ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ – રમા સામાવાળાને હસ્તાંતરિત કરી હતી અને ત્યારબાદ ૩મા સામાવાળાએ ૧૪.૦૬.૧૯૬૯ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં પસાર કરાયેલા ઠરાવ મુજબ પોતાની રચનાત્મક કામગીરી માટે કેટલીક ઐતિહાસિક ઇમારતો રાખવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે રમા સામાવાળા પાસે ગાંધી આશ્રમમાં કુલ ૮૭,૮૮૯ ચો.મીટર જમીન છે, જે પ્રસ્તાવિત યોજના એટલે કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.નો નોંધપાત્ર હિસ્સો છે અને તે મુખ્ય માર્ગની બન્ને બાજુ આવેલ છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ જમીન પર અનેક ગેરકાયદેસર અતિક્રમણો છે અને તેની માલિકીમાં ૩૮ ઇમારતો છે, જેમાં ૨૬ ઐતિહાસિક ઇમારતો (૧૯૪૦ પૂર્વે નિર્મિત)નો સમાવેશ થાય છે, જેમાં રહેણાંક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, રમતોનું મેદાન, એમ્બિક્સિયેટર, ગેરેજ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે અને તે રચનાત્મક કાર્યો દ્વારા સમાજના ઉન્નતિના હેતુની સેવા માટે સમર્પિત છે.

૪૯. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ૫મા સામાવાળા રચનાત્મક કાર્યો દ્વારા ગાંધીવાદી આદર્શો સાથે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરતા આવ્યા છે.

૫૦. વધુમાં જણાવવામાં આવે છે કે પમા સામાવાળાએ ગાંધી આશ્રમના પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પ, એટલે કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી., માટે સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી આપી છે, કારણ કે તે ગાંધીય સિદ્ધાંતોની સેવા કરશે. વધુમાં જણાવવામાં આવે છે કે ગાંધી આશ્રમ અને તેના પરિસરની પુનર્વિકાસ કરવા બાબતે તેની પ્રથમ સામાવાળા સાથે સામાન્ય મનોવ્યથા છે, જેથી મહાત્મા ગાંધીની વારસાગત પરંપરા તથા તેમના પરિસરના સ્વરૂપને વર્તમાન તેમજ ભાવી પેઢીઓ માટે ટકાવી રાખી, પોષી અને પ્રોત્સાહિત કરી શકાય.

૫૧. તે પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.માં સામાવાળા નં ૩ થી ૭ વચ્ચે સંકલન અને પરામર્શ માટે સહકારાત્મક ચંત્રણાની વ્યવસ્થા રહેશે અને વર્તમાનમાં ગાંધી આશ્રમની માલિકી ધરાવતી અને તેનું સંચાલન કરતી ટ્રસ્ટને એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ મળવું આવશ્યક છે એવો પોતાનો અભિપ્રાય તેણે વ્યક્ત કર્યો છે. પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાની બાબતે પરિચ્છેદ-૭માં પોતાની અપેક્ષા વર્ણવતાં અને એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.માં પમા સામાવાળાનો એક સ્થાયી ટ્રસ્ટી રહેશે એવું જણાવતાં, તેણે પરિયોજનાને સિદ્ધાંતતઃ પોતાની સંમતિ આપી છે.

૫૨. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે આશ્રમના વિકાસ પછી સમય પસાર થવા સાથે દ્વિતીય સામાવાળાએ પંચમ સામાવાળાની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં રસ ગુમાવ્યો હતો અને મિલ્કતોના સંરક્ષણ, પુનઃસ્થાપન અને જાળવણી તેમજ તેની પ્રવૃત્તિઓ માટે પંચમ સામાવાળાને સમર્થન આપ્યું નથી.

૫૩. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ને તેમની અનુક્રમે મિલકતો ઉપર કાયદેસર હક અને સત્તા છે અને સામાવાળા નં ૨ ને ગાંધી આશ્રમ ઉપર સીધા કે આડકતરી રીતે કોઈ સત્તા નથી અને તેથી પ્રસ્તાવિત યોજનાના વિકાસમાં સામાવાળા નં ૨ ને સંકળાવવું વાજબી નથી. એવું પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં ૫ મહાત્મા ગાંધીજીએ રચેલ મૂળ ટ્રસ્ટ હતું, જેમાંથી સામાવાળા નં ૩ થી ૭ સમય જતાં જરૂરિયાત અનુસાર અનુસર્જિત રીતે રચાયેલા વિકેન્દ્રિત ટ્રસ્ટો છે અને તેથી તેણે વધુ વ્યાપક હિતના હેતુસર તથા ગાંધીવાદી આદર્શો અને મૂલ્યો વિશ્વના વિવિધ ભાગોમાં પહોંચે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ની યોજનાના વિકાસ માટે સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી વિસ્તૃત કરી છે.

૫૪. તેથી, સામાવાળા નં ૩ થી ૫ દ્વારા યોગ્ય આદેશો પસાર કરવામાં આવે તેવી વિનંતી કરવામાં આવી છે.

૫૫. અરજદારે પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામા સામે તા. ૦૪.૦૭.૨૦૨૨ ના સોગંદનામા દ્વારા પ્રત્યુત્તર દાખલ કર્યો છે અને તેમાં એવો દાવો કર્યો છે કે તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૦ ના સંદેશાવ્યવહારના અનુસંધાને, સામાવાળા નં. ૭ આશ્રમનો સંરક્ષક બન્યો હતો અને તેના ટ્રસ્ટીઓએ આશ્રમની મિલકત ટ્રસ્ટરૂપે ધારણ કરી હતી. આગળ એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે વસિયતનામું ન હોવાને કારણે, તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ નો

પત્ર સાબરમતી આશ્રમ તથા તેની લગતી જમીન સંબંધે ગાંધીજીનું અંતિમ વસિયતનામું અને ઈચ્છાપત્ર માનવો જોઈએ. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે તૃતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટની રચના આશ્રમના મુખ્ય ક્ષેત્રના સંરક્ષણ અને સંચાલન માટે કરવામાં આવી હતી, જેમાં હૃદય કુંજ, મગન નિવાસ, મીરા કૂટીર અને પ્રાર્થના ભૂમિ તથા ત્યારબાદ અંદાજે ૫ એકર જમીનના મુખ્ય પ્લોટ પર આવેલ સંગ્રહાલયનો સમાવેશ થાય છે. અરજદાર દ્વારા એ પણ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે તૃતીય સામાવાળાએ તેને સોંપવામાં આવેલા આશ્રમના મુખ્ય ક્ષેત્રના સંચાલન અને સંરક્ષણનું પ્રશંસનીય કાર્ય કર્યું છે અને ગાંધીજીની વૈચારિક વારસાગતતાનું જતન કર્યું છે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ગાંધીજીનો અતિ પ્રિય આદર્શ, એટલે કે ખાદી, ગ્રામ ઉદ્યોગ અને કૂટીર ઉદ્યોગ, ગાંધી આશ્રમ ખાતે સ્થાપિત છે, જ્યાં મુલાકાતીઓ આ વિચારધારાને કાર્યરૂપમાં નિહાળી શકે છે અને આ પ્રયત્નોમાં ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ ખરીદી પણ શકે છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે વિકાસ યોજનાને કારણે વિદ્યામંદિર શાળાને બંધ કરીને અન્યત્ર સ્થળાંતરિત કરવામાં આવી રહી છે; આ શાળા મહાત્મા ગાંધી દ્વારા અતિ ગરીબમાં ગરીબ અને અતિ નિર્બળમાં નિર્બળ લોકોને, જેમને મહાત્મા ગાંધી ‘દરિદ્રનારાયણ’ કહેતા હતા, તેમજ આશ્રમવાસીઓ અને સત્યાગ્રહીઓના બાળકોને સ્વદેશી શિક્ષણ પૂરું પાડવા માટે સ્થાપવામાં આવી હતી. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે શાળાનું સ્થળાંતર કાર્યક્ષમ નહીં રહે અને પરિણામે ઘણા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ છોડશે. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સાબરમતી આશ્રમ અંગે બાપુની દૃષ્ટિ અને તેના હેતુઓમાં કલમ ખુશ ઉત્પાદનોનો સમાવેશ

થાય છે, જે હાથથી બનાવેલો સાબુ, હાથથી બનાવેલો કાગળ, હાથથી બનાવેલા કાગળ આધારિત ઉત્પાદનો, ચરખો અને રેન્ટિયા — સ્મૃતિચિહ્ન તથા કાર્યરત બંને નમૂનાઓ — પ્રદાન કરે છે. તે કાર્યરત કૂટીર ઉદ્યોગનું એક જીવંત ઉદાહરણ છે, જેનો અનુભવ આશ્રમના મુલાકાતીઓ આશ્રમની મુલાકાત લઈને કરે છે. અરજદારે એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે વર્ષો દરમિયાન આશ્રમની જમીનનો અમુક ભાગ એવી સંસ્થાઓને હસ્તાંતરિત થયો છે, જે ગાંધીવાદી આદર્શોને અનુરૂપ કાર્ય કરે છે, અને એવો હસ્તાંતર પંચમ સામાવાળા દ્વારા ઉપજતી જરૂરિયાતો મુજબ કરવામાં આવ્યો હતો, અને આજે પણ આશ્રમની મિલકત અંગેનો કોઈપણ નિર્ણય માત્ર પંચમ સામાવાળા ટ્રસ્ટ દ્વારા જ મંજૂર અને અમલમાં મુકાવાનો રહે છે, કારણ કે તેઓ જ આ મિલકતના એકમાત્ર ‘સંરક્ષકો’ તરીકે યથાવત છે. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ન તો પ્રથમ સામાવાળા-રાજ્ય અને ન અન્ય સામાવાળાઓ એ હેતુની બહાર જઈ શકે, જેના માટે આશ્રમની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી, અથવા જે લગતી જમીન સંબંધિત ટ્રસ્ટોને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી તેનો ઉપયોગ હેતુઓના વિરુદ્ધ રીતે કરી શકે; અને એવું કરવું કાનૂની રીતે અયોગ્ય ગણાશે.

૫૬. અરજદારે આ અદાલત સમક્ષ એવી દિશા માગી છે કે પ્રથમ સામાવાળાને પુનર્વિકાસની સમગ્ર યોજનાઓ જાહેર કરવા નિર્દેશ કરવામાં આવે, કારણ કે તેઓ રૂ. ૧,૧૦૦ કરોડ ખર્ચવાનો ઈરાદો ધરાવે છે, અને એવો વાદ કરવામાં આવ્યો છે કે આશ્રમનો પુનર્વિકાસ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦૦એના

ઉદ્ધનમાં થશે, કારણ કે તે સામાવાળા નં. ૫ અથવા સામાવાળા નં. ૭ના હકોમાં હસ્તક્ષેપ કરે છે, કેમ કે તેઓ મિલકતના કાયદેસર સંરક્ષકો છે. એવો પણ વાદ કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં. ૫ અથવા સામાવાળા નં. ૭ના ટ્રસ્ટીઓ, તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના પત્રમાં નિર્ધારિત ટ્રસ્ટના હિત અને હેતુઓના વિરોધમાં કાર્ય કરી શકતા નથી.

૫૭. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે રાઈટ ટુ ફેર કમ્પન્સેશન એન્ડ ટ્રાન્સપેરન્સી ઈન લેન્ડ એક્ટિવિઝિશન, રિહેનિલિટેશન એન્ડ રીસેટલમેન્ટ અધિનિયમ, ૨૦૧૩ ની જોગવાઈઓનું પાલન કર્યા વિના સાબરમતી આશ્રમ પરિસરની અંદરના દીર્ઘકાળીન રહેવાસીઓના રહેણાંક મકાનો હસ્તગત કરવાનો સત્તાધિકારીઓનો હક કાનૂની રીતે અવૈધ છે. સરકાર દ્વારા અત્યાર સુધીમાં કબજામાં લેવામાં આવેલા ક્વાર્ટરોનો કબજો સામાવાળા નં ૫ અથવા ૭ ટ્રસ્ટોની સંરક્ષકતામાં પરત જવો જોઈએ અને ટ્રસ્ટ મુજબ તેનો વ્યવહાર થવો જોઈએ, એવો દાવો કરતાં અરજદારે યોગ્ય નિર્દેશો જારી કરવાની પ્રાર્થના કરી છે. ટ્રસ્ટના હેતુઓ મુજબ આવા પરિસરમાં માત્ર દલિતો અને હરિજનોને જ નિવાસ માટે રાખી શકાય અને ટ્રસ્ટની મિલકતનો અન્ય કોઈ ઉપયોગ કરી શકાય નહીં, પરંતુ મહાત્મા ગાંધી દ્વારા તેમને સોંપવામાં આવેલી ફરજને અનુરૂપ ટ્રસ્ટ દ્વારા જ તે ધારિત રાખવી જોઈએ, એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે.

૫૮. વધુમાં એ પણ દલીલ કરવામાં આવે છે કે અન્યથા પણ, પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવનાર બાંધકામનું કામ સાબરમતી નદીના કાંઠે

આવેલું હોવાથી, તે સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અમદાવાદ મહાનગરપાલિકાની દેખરેખ હેઠળ હાથ ધરવું આવશ્યક છે, કારણ કે ઉક્ત પુનર્વિકાસ નદીની નજીક આવેલો છે અને તેનાથી નદી પર પ્રતિકૂળ અસર થવી અનિવાર્ય છે, જે બાબત આ અદાલતે સ્વપ્રેરિત રિટ અરજિ (પી.આઈ.એલ.) નં. ૯૮/૨૦૨૧ માં હાલ નદી અત્યંત પ્રદૂષિત/દૂષિત હોવાનું નોંધ્યું છે અને તેથી તે સાબરમતી નદીની પહેલેથી જ સંકટપૂર્ણ સ્થિતિને વધુ વિકટ બનાવશે.

૫૯. આ દલીલ કરવામાં આવી છે કે રાજ્ય અને ભારત સંઘ અત્યાર સુધી અને હંમેશા આશ્રમના જતન માટે માત્ર નાણાકીય સહાય અને અન્ય વ્યવસ્થાપક સહાય પૂરી પાડવાના હેતુથી જ આશ્રમ સાથે ઘનિષ્ઠ રીતે સંકળાયેલા રહ્યા છે, જ્યારે કાર્ય આશ્રમ ટ્રસ્ટના નિર્દેશ, માર્ગદર્શન અને દેખરેખ હેઠળ કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, સ્થાપિત પ્રથા મુજબ આગળ પણ કાર્ય ચાલુ રહેવું જોઈએ અને પ્રથમ વખત સાબરમતી આશ્રમના પુનર્વિકાસ કાર્યના બહાને સરકારે અતિ મનસ્વી રીતે આયોજનકાર અને અમલકારની ભૂમિકા પોતાને સોંપી લીધી છે, જે ગાંધીવાદી સંસ્થાઓમાં સ્થાપિત કાર્યપદ્ધતિના વિરુદ્ધ છે, કારણ કે આવી કાર્યપદ્ધતિ તેમને ગૌરવ અને સ્વતંત્રતા પ્રદાન કરે છે. વધુમાં, આ દલીલ કરવામાં આવી છે કે ગાંધી સ્મારક નિધિએ નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા ૪.૫/૫ એકર જમીનનો પ્લોટ તૃતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટ એસ.એ.પી.એમ.ટી.ને હસ્તાંતરિત કર્યો હતો, તે જ હકીકત આશ્રમની જમીન ઉપર કાનૂની સંરક્ષકત્વ/માલિકીના અધિકારને

સ્થાપિત કરે છે, જેને અવગણી શકાય તેમ નથી, અને પ્રથમ સામાવાળાએ દ્વિતીય સામાવાળાના અસ્તિત્વને સંપૂર્ણપણે બાજુએ મૂકી દીધું છે તથા વિધિવત્ નોંધાયેલ હાલની કાનૂની સંસ્થાના કાનૂની અધિકારોનું અતિક્રમણ કર્યું છે.

૬૦. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે નવી સમિતિઓ અને નવી સ્થાપિત ટ્રસ્ટ એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. માત્ર નામમાત્રની હાજરી જ દર્શાવશે અને ગોંધા બની જશે, કારણ કે સમિતિઓ અને નવી રચાયેલી ટ્રસ્ટનું સંચાલન કરતી સરકારના સભ્યોની બહુમતી સામે તેમનો કોઈ મતઅધિકાર રહેશે નહીં, જે ૧લા સામાવાળા દ્વારા તેને સર્વસમાવેશક દેખાડવા માટે કરવામાં આવેલો પ્રગટ અને નિષ્ઠાહીન પ્રયાસ છે. આ આધારે, અરજદારે અરજિ મંજૂર કરવાની પ્રાર્થના કરી છે.

૬૧. પુનઃપ્રત્યુત્તર પરના સોગંદનામું પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં પ્રત્યુત્તરમાં કરાયેલા નિવેદનોનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો છે અને એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ૧૨૦ એકર જમીન સળંગ નહોતી અને તેના સર્વે નંબરો ખંડિત હતા, તથા ઇ.સ. ૧૯૩૩માં, એટલે કે ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના રોજ, મહાત્મા ગાંધીજીએ શ્રી ઘનશ્યામદાસ બિરલાને એક પત્ર લખી સત્યાગ્રહ આશ્રમને હરિજન સેવક સંગને સમર્પણ કરવાની પોતાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી, પરંતુ તે ઇચ્છાનો અમલ કરવામાં આવ્યો નહોતો; અને મૂળરૂપે “સત્યાગ્રહ

આશ્રમ” તરીકે ઓળખાતી ઉપરોક્ત ૧૨૦ એકર જમીન, તા. ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના ઠરાવ દ્વારા, જે બેઠકમાં મો./સ. મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, જામનલાલ બાજાજ, મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ અને છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી હાજર હતા, પમા સામાવાળા ટ્રસ્ટને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી, અને તે ઠરાવ હેઠળ નક્કી કરવામાં આવ્યું કે સત્યાગ્રહ આશ્રમનું નામ “હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ” (પમો સામાવાળા) રાખવું અને શ્રીયુત ગણેશ વસુદેવ માવળંકર, શ્રી શંકરલાલ બેંકર અને શ્રી નરહરિ ડી. પરીખને હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી તરીકે નિયુક્ત કરવા, ત્રણ ટ્રસ્ટીઓ, એટલે કે શ્રી મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી, શ્રી ઈમામ સાહેબ અબ્દુલ કાદિર બાવાઝીર અને શ્રી રેવાશંકર જગજીવનભાઈ ઝવેરીના સ્થાને, જેઓનું અવસાન થયું હતું. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, શ્રી જામનલાલ બાજાજ, શ્રી મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ અને છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધીના રાજીનામાં બાદ તા. ૨૯.૦૩.૧૯૩૯ના રોજ આવક રેકૉર્ડ્સ સુધારવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે આશ્રમની ૧૨૦ એકર જમીન અલગ અલગ અવધિઓએ વહેંચવામાં આવી હતી અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા માટે વિવિધ ટ્રસ્ટોને આપવામાં આવી હતી. તે મુજબ, ૫ એકર જમીન ૩૫ સામાવાળા ટ્રસ્ટને આપવામાં આવી હતી, જેણે ગાંધી આશ્રમની સ્થાપના કરી, જે ‘હાલમાં જનતા દ્વારા ઓળખવામાં આવે છે તેમ’ છે અને જેનું જતન અને સંરક્ષણ પણ ૩૫ સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવે છે. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ૧૨૦ એકરની રચના કરતી જમીનના અન્ય ખંડો વિવિધ હેતુઓ માટે વપરાઈ રહ્યા છે અને કેટલાક

હિસ્સાઓ પરહસ્ત કરવામાં આવ્યા છે અને હવે તે ટ્રસ્ટની માલિકીના રહ્યા નથી; તેમજ કેટલીક નવી ઇમારતોના નિર્માણ સિવાય મૂળ ઇમારતો જર્જરિત હાલતમાં છે, અને તે નવી ઇમારતો આશ્રમની વાસ્તુશૈલી સાથે અસંગત છે તથા તે આશ્રમનો ભાગ હોવાનું જણાતું નથી.

૬૨. વધુમાં જણાવાયું છે કે તા. ૨૦.૧૨.૨૦૧૪ના રોજ, ગુજરાત નગર યોજના અને શહેરી વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૭૬ની જોગવાઈઓ અનુસાર સમાન તારીખની જાહેરનામા દ્વારા ગુજરાત સરકાર દ્વારા વ્યાપક વિકાસ યોજના, ૨૦૨૧ (બીજી સુધારિત) મંજૂર કરવામાં આવી હતી, જેમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત નવા ઠરાવ નં ૧૪.૧૨ દ્વારા “વિશેષ યોજના વિકાસ ઝોન” (‘ગાંધી આશ્રમ પરિસરો’, સંક્ષેપમાં) તરીકે ગાંધી આશ્રમ તથા તેની આસપાસનો કુલ ૩૨૨ એકર વિસ્તાર, ઊંચા ઐતિહાસિક અને રાષ્ટ્રીય મહત્વ ધરાવતો ગણાવી, ઉમેરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં જણાવાયું છે કે ગુજરાત નગર યોજના અને શહેરી વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૭૬ની કલમ ૧૧૬એ(૨) હેઠળ સોંપાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ગુજરાત સરકારે તા. ૦૩.૧૦.૨૦૧૮ના રોજ જાહેરનામું બહાર પાડી, વ્યાપક સામાન્ય વિકાસ નિયંત્રણ નિયમો, ૨૦૧૭ (સંક્ષેપમાં, ‘સીજીએડીસીઆર’) માં થયેલા ફેરફાર/સુધારાને મંજૂરી આપી હતી અને તેણે કોષ્ટક ૬.૨ પર આધાર મુક્યો છે, જે ગાંધી આશ્રમ વિશેષ વિકાસ વિસ્તાર માટે વિશેષ યોજના વિકાસ ઝોન-૪ અને નિયમન દર્શાવે છે ૮.૪.૨ જેમાં ગાંધી આશ્રમ માટે વ્યાપક ક્ષેત્ર વિકાસ યોજના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવે છે.

૬૩. જાણાવવામાં આવે છે કે તા. ૨૯.૧૨.૧૯૨૦ના રોજ ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસર વિકાસ પરિયોજનાનો વિગતવાર પ્રકલ્પ અહેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં વર્ષ ૧૯૪૯ની હવાઈ છબીમાં દસ્તાવેજિત ૪૭ એકર વિસ્તાર ધરાવતી ગાંધી આશ્રમની ઇમારતને ટી.પી. યોજના નં. ૨૮ (નવા વાડજ) પર અધિષ્ઠાપિત કરવામાં આવી હતી. આશ્રમની તમામ મૂળ ઇમારતોનું સંરક્ષણ કરવા માટે ગાંધી આશ્રમના પુનઃસ્થાપન અને વિકાસના હેતુસર વાસ્તવિક ૫૫ એકર વિસ્તાર ઓળખવામાં આવ્યો હતો. જાણાવવામાં આવે છે કે સંસ્કૃતિ મંત્રાલયે આ વિગતવાર પ્રકલ્પ અહેવાલને મંજૂરી આપી છે અને વધુમાં એવું પણ જાણાવવામાં આવે છે કે ગાંધી આશ્રમ સ્મારક ગાંધીજીના જીવન અને કાર્યને સમર્પિત કરવામાં આવશે, જેમાં આશ્રમને ગાંધીજીના સમયમાં જેવો હતો તે સ્વરૂપે જીવંત બનાવવામાં આવશે અને શિક્ષણ, આવાસ, ખાદી કાર્યશાળાઓ જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ ગાંધી આશ્રમ પરિસરના ભાગરૂપ બનશે.

૬૪. તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ના સરકારશ્રીના ઠરાવનો ઉલ્લેખ કરીને એવું જાણાવવામાં આવે છે કે રાજ્ય સરકાર “ગાંધી આશ્રમ મેમોરિયલ એન્ડ પ્રીસિંક્ટ ડેવલપમેન્ટ પ્રોજેક્ટ”ના સર્વાંગી વિકાસ માટેની દૃષ્ટિને અમલમાં મૂકવાનો ઇરાદો ધરાવે છે. એવું જાણાવવામાં આવે છે કે ઉક્ત વિકાસક્રમને અનુસરીને તા. ૧૮.૦૮.૨૦૨૧ના રોજ યોજાયેલી ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની બેઠકમાં લેવાયેલા ઠરાવ મુજબ એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. નામનો એક ટ્રસ્ટ રચવામાં આવ્યો, જે ટ્રસ્ટ અને સરકાર વચ્ચે વધુ સારો સમન્વય અને પરામર્શ વધારવા માટે રચાયો છે, અને આ બાબત તા. ૧૫.૦૬.૨૦૨૨ના સરકારશ્રીના ઠરાવથી પણ સ્પષ્ટ

થાય છે. એવું જણાવવામાં આવે છે કે તમામ સામાવાળા ટ્રસ્ટોએ પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટ માટે સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ આપી છે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવે છે કે સમગ્ર પ્રોજેક્ટમાં દ્વિતીય સામાવાળાની કોઈપણ પ્રકારની હાજરી ન હોવાથી, દ્વિતીય સામાવાળાની સંમતિ મેળવવામાં આવી નથી. એવું જણાવવામાં આવે છે કે આશ્રમ સાથે સંકળાયેલા ટ્રસ્ટોએ સમગ્ર પ્રોજેક્ટની આવશ્યકતાને સ્વીકારી છે અને તેમની સંમતિ આપી છે. તેથી, પ્રાથમિક પ્રસ્તાવોની વિગતો દર્શાવીને તથા સર-પ્રત્યૂત્તરમાં સાથે રજૂ કરવામાં આવેલ અનેક દસ્તાવેજો તેમજ અગાઉ જવાબી સોગંદનામા સાથે રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પર આધાર રાખીને, પ્રથમ સામાવાળાએ અરજીખારજ કરવાની માગણી કરી છે.

૬૫. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે ભારત સરકારના નાણાં મંત્રાલયે તા. ૦૧.૦૭.૨૦૨૧ની સૂચના દ્વારા પ્રશ્નાધીન યોજનાનું કાર્ય કાર્યક્ષમતાપૂર્વક અમલમાં મૂકવા માટે ગુજરાત રાજ્યને રૂ. ૧,૨૪૬ કરોડની રકમ મુક્ત કરવાની મંજૂરી આપી છે.

૬૬. વધુમાં એવું પણ જણાવાયું છે કે ગુજરાત ખાદી ગ્રામ ઉદ્યોગ મંડળની યોગ્ય પરવાનગી અને સંમતિ સાથે એવો પ્રકલ્પ આયોજનબદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, જે ખાદી આંદોલનની પ્રવૃત્તિઓને ઉન્નત કરવા ઇચ્છે છે. વધુમાં એવું પણ જણાવાયું છે કે ઉક્ત ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓમાંથી એક શ્રી મલજીભાઈ દેસાઈ, એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના સભ્ય છે. તેથી, સામાવાળા

નં. ૧ એ પુનઃરજુઆતમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને નિષ્ફળ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને અરજિ ફગાવી દેવાની પ્રાર્થના કરી છે.

૬૭. અમે અરજદાર તરફે શ્રી ભૂષણ બી. ઓઝા વતી હાજર થયેલ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર જોશી, સામાવાળા નં ૧ માટે વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ બી. ત્રિવેદી, સુશ્રી મનીષા લુવકુમાર શાહ, વિદ્વાન સરકારી વકીલ અને શ્રી કે.એમ. અંતાણી, વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલ, સામાવાળા નં ૨ માટે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી આયોગ વાય. દોશી, સામાવાળા નં ૩ માટે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી તનયા જી. શાહ, સામાવાળા નં ૪ માટે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી ભરત શાહ, સામાવાળા નં ૫ અને ૭ માટે શ્રી દર્શન દવે વતી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિજય પટેલ, સામાવાળા નં ૬ માટે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી લિપી ડી. દવે, તથા સામાવાળા નં ૮ અને ૯ માટે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી સત્યમ છાયા, એમની દલીલો સાંભળી છે.

૬૮. શ્રી ભૂષણ ઓઝા, વિદ્વાન વકીલની તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર જોશીનો એવો દાવો છે કે સાબરમતી આશ્રમ, જેને હરિજન આશ્રમ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે, તે મહાત્મા ગાંધી અને કસ્તુરબા ગાંધી તેમજ અનેક સત્યાગ્રહીઓનું સન ૧૯૧૭ થી ૧૯૩૦ દરમિયાન નિવાસસ્થાન હતું અને તે ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન તથા સામાજિક સુધારણા આંદોલનના મુખ્ય કેન્દ્રોમાંનું એક તરીકે કાર્યરત રહ્યું હતું. તેઓ વધુમાં દલીલ કરશે કે મહાત્મા ગાંધી અને તેમના ભત્રીજા મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધીએ તા.

૦૨.૦૨.૧૯૨૬ ના ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ દ્વારા સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટની રચના કરી હતી અને તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ ના ઘનશ્યામદાસ બિરલા સંબોધિત પત્રવ્યવહાર દ્વારા ઉક્ત સત્યાગ્રહ આશ્રમ ટ્રસ્ટ હરિજનો અને દલિતોના હિતાર્થે હરિજન સેવક સંગને તેના સંરક્ષક તરીકે સમર્પિત કર્યો હતો. એવું દલીલ કરવામાં આવે છે કે મહાત્મા ગાંધીની હત્યા પછી ગાંધીજી નેશનલ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટની રચના ગાંધીજીની સર્વ પ્રકારની વારસાને જાળવી રાખવાના આશયથી કરવામાં આવી હતી અને તેનો મુખ્ય હેતુ સંગ્રહાલય, વિવિધ અવશેષો, પુસ્તકો, લેખો, તસવીરો અને મહાત્મા ગાંધી સાથે સંકળાયેલી વસ્તુઓનું સંવર્ધન કરવું તેમજ મહાત્મા ગાંધીના કાર્ય અને જીવન સાથે સંકળાયેલા વિવિધ સ્થળોની જાળવણી અને રક્ષા કરવી છે; અને તેથી, અમલમાં મૂકાનાર વિકાસકાર્યોના સ્વરૂપ અંગેનો અંતિમ નિર્ણય દ્વિતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટ તથા સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ની નજર હેઠળ અથવા દેખરેખ હેઠળ અથવા તેમના આશ્રય હેઠળ હોવો જોઈએ. તેઓ દલીલ કરશે કે પ્રસ્તાવિત યોજનાથી સદી જૂના આશ્રમની ભૂઆકૃતિમાં ફેરફાર થશે અને તેના તત્ત્વચરિત્રને બગાડશે. તેઓ વધુમાં એમ કહી પોતાની દલીલો વિસ્તૃત કરશે કે પ્રસ્તાવિત યોજના કરકસર અને સાદગીના ગાંધીયન તત્ત્વચરિત્રના સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ જાય છે. તેઓ રજૂ કરશે કે શાસન પરિષદ અને કારોબારી સમિતિની રચના કરતો તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ નો સરકાર ઠરાવ સરકાર અને તેના અધિકારીઓના નિયંત્રણમાં રહેશે અને ૧૪ માંથી ૯ સભ્યો સરકારી અધિકારીઓ છે તથા કારોબારી પરિષદ સામાવાળા નં ૨ થી ૭ ટ્રસ્ટોના કોઈપણ પ્રતિનિધિત્વ વિના માત્ર સરકારી અધિકારીઓથી બનેલી છે. કારોબારી પરિષદ

માટે વિશેષ ફરજ પર અધિકારી તરીકે નિવૃત્ત આઈ.એ.એસ. અધિકારીની નિમણૂક સદ્ભાવનાની છાપ પેદા કરતી નથી, તેવી દલીલ કરતાં તેઓ આગળ કહેશે. તેઓ એ પણ દલીલ કરશે કે હાલમાં પ્રસ્તાવિત યોજનાથી પૂર્વે, હાથ ધરાતાં વિકાસકાર્યોના સ્વરૂપ સંબંધિત નિર્ણય દ્વિતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટ અને/અથવા તેની રાજ્ય અથવા જિલ્લા એકમોના આશ્રય હેઠળ લેવાતો હતો, જ્યાં યોજનાઓને નાણાંકીય સહાય આપવા સિવાય રાજ્ય સરકારની કોઈ સીધી સંડોવણી નહોતી. તેઓ રજૂ કરશે કે મૂળભૂત રીતે વિકાસ અંગે અરજદારને કોઈ વાંધો ન હોવા છતાં, ઉપરોક્ત રીતે ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોના પ્રકાશમાં, પ્રસ્તાવિત વિકાસ જે રીતે, જે પદ્ધતિથી અને જે મોડમાં હાથ ધરવામાં આવી રહ્યો છે તેમાં સદ્ભાવનાનો અભાવ છે. ખાસ કરીને, ઉક્ત યોજનાની કલ્પના અને અમલમાં સરકાર તથા તેના નિમિત્ત પ્રતિનિધિના અતિપ્રમાણ સંડોવણીને કારણે અને અત્યાર સુધી કાળજીપૂર્વક જાળવવામાં આવેલા ગાંધીયન તત્ત્વચરિત્ર અંગે અરજદારની શંકા પ્રથમ સામાવાળાના કૃત્યોથી વધુ મજબૂત બને છે.

૬૯. તેઓ વધુમાં એવો દાવો કરશે કે જે કોઈ વિકાસ કરવાનું હોય તે હાલમાં દ્વિતીય સામાવાળા ટ્રસ્ટના આશ્રય હેઠળ આશ્રમ ચલાવતું ટ્રસ્ટ અગ્રણિત રીતે કરે, જ્યારે યોજનાને સરકાર દ્વારા નાણાંકીય સહાય આપવામાં આવી શકે અને તેનો સમગ્ર અમલ સામાવાળા નં ૨ થી ૭ ના કાર્યક્ષેત્રમાં જ રહેવો જોઈએ. એવો દાવો કરતાં કે વિકાસ સાબરમતી નદીના કિનારે થઈ રહ્યો છે, તેથી તે સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનના આશ્રય હેઠળ હાથ ધરવામાં આવવો જોઈએ, કારણ કે સાબરમતી

નદી પહેલેથી જ અત્યંત પ્રદૂષિત/દૂષિત માનવામાં આવે છે. તેથી, અરજી મંજૂર કરવામાં આવે અને/અથવા તે અંગે યોગ્ય આદેશો કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

૭૦. શ્રી મિહિર જોશી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે એ પણ દલીલ કરી કે સામાવાળા નં. ૨ સંપત્તિનો સંરક્ષક છે અને આ હકીકત સામાવાળા નં. ૫ દ્વારા પણ સ્વીકારવામાં આવી છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે જ્યારે સામાવાળા નં. ૧ એ તમામ સામાવાળાઓના મંતવ્યો માંગ્યા છે અને એકમાત્ર સામાવાળા નં. ૨ ને, જે નિર્વિવાદપણે સ્વર્ગસ્થ મહાત્મા ગાંધી દ્વારા પ્રતિપાદિત મૂલ્યો અને આદર્શોનું સમર્થન કરે છે, બહાર રાખ્યો છે, ત્યારે તેનો બાકાત રાખવો અયોગ્ય છે.

૭૧. સામાવાળાઓની તરફેથી દલીલોનું નેતૃત્વ કરતા વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ ત્રિવેદી રજૂ કરે છે કે કલ્પાયેલો પ્રોજેક્ટ ગાંધી આશ્રમના સર્વાંગી વિકાસ માટે છે, જેના માટે ભારત સંઘે રૂપિયા ૧,૨૪૬ કરોડની રકમ મંજૂર કરી છે, અને જો પ્રોજેક્ટના અમલીકરણમાં કોઈ અડચણો હોય તો તે દૂર કરી શકાય છે. તેઓ વધુમાં દલીલ કરે છે કે હિતધારકોને સામેલ કરીને ટ્રસ્ટ રચવાનો ગવર્નિંગ કાઉન્સિલનો નિર્ણય પોતે જ એ હકીકતનો ધોતક છે કે રાજ્યએ તમામ હિતધારકોને સાથે લીધા છે અને સામાવાળા નં ૩, ૪ અને ૫ એ સિદ્ધાંતતઃ તેમની મંજૂરી આપી છે, અને સામાવાળા નં ૨ ની કોઈ ભૂમિકા ન હોવા તેમજ ઉક્ત ટ્રસ્ટ મહાત્મા ગાંધીના અવસાન પછી જ અસ્તિત્વમાં આવેલ હોવાને કારણે તેની કોઈ ભૂમિકા કે કહેવું રહેતું નથી અને તેથી તે કોઈપણ

પ્રકારનો હકનો દાવો કરી શકતો નથી. તેઓ દલીલ કરે છે કે શ્રી વિમલ પટેલ, જે રિપરફ્રન્ટના આર્કિટેક્ટ છે તેમજ ગુજરાત વડી અદાલતના પણ આર્કિટેક્ટ છે, તેમને ગાંધી આશ્રમના પુનર્વિકાસ માટે આર્કિટેક્ટ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. તેઓ સામાવાળા નં ૩ દ્વારા દાખલ કરાયેલા જવાબ તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોરી જાય છે, જેમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે સામાવાળા નં ૨ ને કોઈ હક નથી. તેઓ સામાવાળા નં ૩, ૪ અને ૫ દ્વારા દાખલ કરાયેલા જવાબી નિવેદન અથવા જવાબી સોગંદનામા તરફ પણ અદાલતનું ધ્યાન દોરી જાય છે, જેમાં તેમણે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં સ્વીકાર્યું છે કે પ્રોજેક્ટ માટે સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી આપવામાં આવી છે, અને સામાવાળા નં ૩ પ્રોજેક્ટમાં સક્રિય રીતે ભાગ લઈ રહ્યો છે એ હકીકત જ એ દર્શાવે છે કે તમામ હિતધારકો પ્રોજેક્ટને આગળ વધારવા માટે પોતાની તૈયારી દર્શાવી રહ્યા છે, અને પ્રોજેક્ટ જાહેર મહત્તા તથા જાહેર હિતનો હોવાને કારણે તે માત્ર રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધી દ્વારા પ્રતિપાદિત જીવનમૂલ્યોનું સંરક્ષણ જ નહીં કરે, પરંતુ વિશ્વભરના લાખો લોકો માટે અનુસરણ કરવા યોગ્ય ઉદાહરણરૂપ પણ બનશે. તેથી, જવાબી નિવેદન, પ્રત્યુત્તર અને પ્રતિપ્રત્યુત્તરમાં ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને પુનરાવર્તિત કરીને તેમણે અરજીફગાવવાની પ્રાર્થના કરી છે. પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં તેમણે નીચેના ચુકાદાઓ પર ભરોસો મૂક્યો છે :

(૧) ૨૦૧૦ (૧૦) એસ.સી.સી. ૬૬૪.

(૨) ૨૦૦૨ (૨) એસસીસી ૩૩૩

- (૩) ૨૦૦૦ (૨) એસસીસી ૮૧
- (૪) ૨૦૧૦ (૬) એસસીસી ૩૩૧.
- (૫) ૧૯૮૬ એસીસી ઓનલાઈન ગુજરાત ૧૨૪
- (૬) ૧૯૬૯ (૩) એસીસી ૪૫૬
- (૭) ૨૦૧૬ (૨) એસીસી ૬૫૩.

તેથી, તેઓ અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરે છે.

૭૨. સામાવાળા નં ૫ તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી વિજય પટેલે દલીલ કરી કે તે ત્રણ સંસ્થાઓ ચલાવી રહ્યું છે અને યોજનાના પ્રસ્તાવકોના હેતુથી તત્પતઃ સંતોષ પામીને સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ આપવામાં આવી છે, કારણ કે સામાવાળા નં. ૧ અને ૫ ના હિતો સમાન છે. પમા સામાવાળાએ ગાંધીજીના આદર્શોને જીવંત રાખ્યા છે એવું રજૂ કરીને અને ૭મા સામાવાળાના પ્રતિનિધિને પણ સંચાલક પરિષદમાં સ્થાન આપવામાં આવે તેવી આશા વ્યક્ત કરીને, તેમણે યોગ્ય આદેશો પસાર કરવાની પ્રાર્થના કરી છે.

૭૩. સામાવાળા નં ૬ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ધવલ સી. દવે દલીલ કરશે કે સમગ્ર અરજીમાં કરવામાં આવેલા નિવેદનોમાં સામાવાળા નં ૬ અંગે એક પણ ઉલ્લેખ નથી, જ્યારે સામાવાળા નં ૬ એક ગૌશાળા ટ્રસ્ટ છે, જે મહાત્મા ગાંધીના હૃદયને અત્યંત પ્રિય હતું. તેઓ રજૂ કરશે કે હકીકતમાં સામાવાળા નં ૬ એ કોઈ વાંધા દાખલ કર્યા નથી અને તેઓ વધુમાં દલીલ કરશે કે પુનર્વિકાસ યોજનાના સંબંધમાં સામાવાળા નં ૧ દ્વારા સામાવાળા નં ૬ સાથે

પરામર્શ કરવામાં આવ્યો હતો અને સામાવાળા નં ૬ એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ટ્રસ્ટનો ભાગ છે અને તેથી હાથ ધરવામાં આવતી પુનર્વિકાસ યોજનાને તેને કોઈ વાંધો નથી.

૭૪. સામાવાળા નં ૪ તરફેથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ભરત શાહ રજૂ કરે છે કે સામાવાળા નં ૪ એ પ્રોજેક્ટ સાથે સહકાર આપવા સંમતિ દર્શાવી છે અને દાખલ કરાયેલ પ્રત્યુત્તરનું સોગંદનામું સામાવાળા નં ૪ વતી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો તરીકે ગણવામાં આવે.

૭૫. સામાવાળા નં ૨ તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી આયોગ દોશી રજૂ કરે છે કે સિદ્ધાંતતઃ સામાવાળા નં ૨ વિકાસનો વિરોધ કરતો નથી, પરંતુ સામાવાળા નં ૨ ને પ્રક્રિયામાં સામેલ કરવામાં આવ્યો નથી તે કારણે કેટલીક બાબતો અંગે તેને આશંકા છે અને તેથી તેઓ યોગ્ય આદેશો પસાર કરવાની પ્રાર્થના કરે છે.

૭૬. અરજદાર તરફે હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ભૂષણ ઓઝા પ્રત્યુત્તરમાં રજૂ કરે છે કે સરકાર દ્વારા નિયુક્ત થયેલા અનેક સભ્યોની હાજરી સાથે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ટ્રસ્ટની જે રચના કરવામાં આવી છે, તે અરજદારની આશંકાને વધુ મજબૂત બનાવે છે; અને વિરોધ કરતી અન્ય ટ્રસ્ટી સભ્યોમાં ગાંધીવાદી વિચારસરણી કે તેનો અનુસરો ન હોય એવી આ આશંકા રાજ્યએ દૂર કરવી આવશ્યક છે; તેથી તેઓ અરજીએ મંજૂર કરવાની પ્રાર્થના કરે છે.

૭૭. પક્ષકારો તર્ફે હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને બારમાં ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દાઓ પર તેમજ અવલંબિત ન્યાયનિર્ણયો સહિતના સમગ્ર અભિલેખનું અવલોકન કરીને અમારી સાવધ અને ગહન વિચારણા અનુસરે, અમારો વિચારપૂર્વકનો મત એવો છે કે નીચેનો મુદ્દો અમારી વિચારણા માટે ઉદ્ભવે છે : –

ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસરોના સર્વાંગી વિકાસ માટેનો
તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧નો સરકારી ઠરાવ કોઈપણ પ્રકારના કોઈ
આધાર પર રદ કરવાનો પાત્ર છે કે કેમ?

ચર્ચા અને નિષ્કર્ષો :

૭૮. શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી (આગળ સંક્ષિપ્તતાના હિતાર્થે “મહાત્મા ગાંધી” તરીકે ઉલ્લેખિત) એ શ્રી મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી સાથે મળી “સત્યાગ્રહ આશ્રમ” તર્ફે તા. ૦૨.૦૬.૧૯૧૭ના નોંધાયેલ વેચાણખત હેઠળ શ્રી આચાર્ય મણિશંકર પીતાંબર પાસેથી અમદાવાદ જિલ્લાની ઉત્તર દાસકોઈ તાલુકાના વાડજ ગામે આવેલ અંદાજે ૧૨૦ એકર જમીન ખરીદી હતી. ઉક્ત આશ્રમ તા. ૧૨.૦૨.૧૯૨૬ના રોજ ટ્રસ્ટ તરીકે નોંધાયેલ હતો અને તેના ટ્રસ્ટીઓ શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી, શ્રી જમનલાલ બજાજ, શ્રી રેવાશંકર જગજીવનભાઈ ઝવેરી, શ્રી મહાદેવભાઈ હરિભાઈ દેસાઈ, શ્રી ઇમામ સાહેબ અબ્દુલ કાદિર બાવાઝીર, શ્રી મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી અને શ્રી છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી હતા. તા. ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના રોજ ટ્રસ્ટની બેઠક યોજાઈ હતી,

જેમાં શ્રિયુતો મહાત્મા ગાંધી, જમનલાલ બાજાજ, મહાદેવભાઈ હરિભાઈ દેસાઈ, છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી હાજર રહ્યા હતા અને નીચે મુજબનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો : –

(૧) “સત્યાગ્રામ આશ્રમ” ના ટ્રસ્ટનું નામ “હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ” તરીકે રાખવું જોઈએ

(૨) નીચે દર્શાવેલ વ્યક્તિઓને ટ્રસ્ટી તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવવાની છે :

(૧) ગણેશ વસુદેવ માવલંકર

(૨) શંકરલાલ ઘેલાલાલ બેંકર

(૩) નરહરી ડી. પરીખ

૭૯. ઉપરોક્ત ઠરાવ, શ્રીયુક્ત મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી, ઇમામ સાહેબ અબ્દુલ કાદિર અને રેવાશંકર જગજીવન ઝવેરીના અવસાન થયેલ હોવાના અને અન્ય ચાર ટ્રસ્ટીઓ, એટલે કે શ્રી મહાત્મા ગાંધી, જામનલાલ બાજાજ, મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ અને છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી દ્વારા, પૂર્વે સત્યાગ્રહ ટ્રસ્ટ તરીકે ઓળખાતો હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી તરીકેના તેમના પદેથી રાજીનામું આપેલ હોવાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૮૦. તદનુસાર, આવકના હકપત્રકના દાખલાઓમાં ૨૦.૦૯.૧૯૩૯ના રોજ ફેરફાર દાખલ કરવામાં આવ્યો (પરિશિષ્ટ આર-૧). મિલકતના દસ્તાવેજ દ્વારા

સર્વે નં. ૫૧૨/પી, ૫૨૪/પી, ૫૬૧/પીની અંદાજે ૫ એકર જમીન, જેનું માપ અંદાજે ૩૪,૧૨૦ ચો. ગજ હતું, હસ્તાંતરણના દસ્તાવેજ દ્વારા ત્રીજા સામાવાળાના હિતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી. તેવી જ રીતે, ૧૪.૦૭.૧૯૭૧ના ભાડાપટ્ટાના દસ્તાવેજ દ્વારા સર્વે નં. ૫૨૪ અને ૫૨૫ ધરાવતી અંદાજે ૬૨૯૨ ચો. ગજ જમીન ચોથા સામાવાળાના હિતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી. પાંચમા સામાવાળામાં નિહિત બે મિલ્કતો સાતમા સામાવાળાના હિતમાં ભાડાપટ્ટે આપવામાં આવી. તેવી જ રીતે, જમીનના અન્ય ભાગો અનુક્રમે ખાદી ગ્રામોદ્યોગ- જથા સામાવાળા તથા સાબરમતી આશ્રમ ગૌશાળા ટ્રસ્ટ - છઠ્ઠા સામાવાળાને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવ્યા.

૮૧. તા. ૨૦.૧૨.૨૦૧૪ના રોજ, ગુજરાત સરકારે સમગ્ર વિકાસ યોજના, ૨૦૨૧ (૨જી સુધારિત) ને મંજૂરી આપી, જેમાં તેની હેઠળ “ગાંધી આશ્રમ” તથા તેની આસપાસનો કુલ ૩૨૨ એકર વિસ્તાર “વિશેષ યોજના વિકાસ ક્ષેત્ર” તરીકે સીમાંકિત કરવામાં આવ્યો હતો અને યોજનાના ભાગરૂપે ઐતિહાસિક, સ્થાપત્ય તથા પુરાતત્વીય મહત્વ ધરાવતા ઇમારતોના સંરક્ષણ માટે યથાવિધિ ઘડવામાં આવેલ “સામાન્ય વિકાસ નિયંત્રણ વિકાસો” (જી.ડી.આર.સી.) પણ સામેલ કરવામાં આવ્યા હતા.

૮૨. ગુજરાત સરકારે ગુજરાત ટાઉન પ્લાનિંગ એન્ડ અર્બન ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની કલમ ૧૧૬એ(૨) હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ૦૩.૧૦.૨૦૧૯ના રોજ એક અધિસૂચના બહાર

પાડી હતી, જેના દ્વારા કોમ્પ્રેહેન્સિવ જનરલ ડેવલપમેન્ટ કન્ટ્રોલ રેગ્યુલેશન્સ, ૨૦૧૭ માં ફેરફાર સાથે સુધારો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં તેની કોષ્ટક ૬.૨ માં “ગાંધી આશ્રમ સ્પેશ્યલ ડેવલપમેન્ટ એરિયા” માટે સ્પેશ્યલ પ્લાન ડેવલપમેન્ટ ઝોન-૪ દર્શાવવામાં આવેલ છે; અને રેગ્યુલેશન્સ, ૨૦૧૭ ના નિયમન ૮.૪.૨ માં (ઉપરોક્ત મુજબ ઉલ્લેખિત), “ગાંધી આશ્રમ” માટે વ્યાપક વિસ્તાર વિકાસ યોજના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી.

૮૩. ત્યારબાદ તા. ૨૯.૧૨.૨૦૨૦ના રોજ એક વિગતવાર પ્રકલ્પ અહેવાલ, અર્થાત્ ગાંધી આશ્રમ મેમોરિયલ અને પરિસર વિકાસ પ્રકલ્પ, તૈયાર કરવામાં આવ્યો, જેમાં ગાંધી આશ્રમના વિકાસના પુનઃસ્થાપનના હેતુસર ૫૫ એકર વિસ્તારની ઓળખ કરવામાં આવી હતી અને ભારત સરકાર, નાણાં મંત્રાલય સમક્ષ રજૂ કરવા માટે, નીચે દર્શાવેલ બાબતો દર્શાવતા નકશા સાથે, ટાઉન પ્લાનિંગ યોજના નં. ૨૮ (નવા વાડજ) માં ફેરફાર કર્યા બાદ તેનો અમલ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં અન્યો ઉપરાંત આ મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું:

(૧) “ગાંધી આશ્રમ પરિસર” નો કુલ ૩૨૨ એકરનો પ્રકલ્પ વિસ્તાર;

(૨) ઉક્ત કુલ ૩૨૨ એકર વિસ્તારમાંથી ‘ગાંધી આશ્રમ મેમોરિયલ’ માટે નિર્ધારિત ૫૫ એકર જમીનનો વિસ્તાર;

(૩) ૫૫ એકરમાંથી ૫ એકરનો એવો વિસ્તાર, જ્યાં વર્તમાન ‘ગાંધી આશ્રમ’ આવેલો છે;

(૪) હાલની અને પ્રસ્તાવિત સુવિધાઓ સાથેનો ફોટોગ્રાફિક તુલનાત્મક વર્ણન.

૮૪. ઉક્ત પ્રસ્તાવ, અર્થાત્ વિગતવાર પ્રકલ્પ અહેવાલ, ભારત સરકારના સંસ્કૃતિ મંત્રાલય દ્વારા ૧૩.૦૧.૨૦૨૧ના તારીખના સંચારપત્ર દ્વારા તેમાં દર્શાવેલ મુજબ ‘સૈદ્ધાંતિક રીતે’ અનુદાન મંજૂર કરવા સંમતિ આપીને મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

૮૫. તે જના અનુસંધાને, ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસરની વિકાસના એકમાત્ર હેતુસર તેની હેઠળ ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અને એકિઝક્યુટિવ કાઉન્સિલની રચના કરતાં વિવાદિત સરકારી ઠરાવ નં પી.વી.એસ.-૧૦૨૦૨૧-૩૮૧-એસ તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ બહાર પાડવામાં આવ્યો. એકિઝક્યુટિવ કાઉન્સિલે તા. ૨૫.૦૬.૨૦૨૧ અને ૨૮.૦૬.૨૦૨૧ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા, જે સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટને સંબોધિત હતા, પ્રસ્તાવિત યોજનાને તથા ન્યૂ વડાજની ટાઉન પ્લાનિંગ સ્કીમ નં ૨૮ માં ફેરફાર કરવા માટે સૈદ્ધાંતિક સંમતિ માંગી હતી. તા. ૦૧.૦૭.૨૦૨૧ના રોજ, ભારત સરકારે ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસરની વિકાસ માટે “વિશેષ સહાય” શીર્ષક હેઠળ

સામાવાળા નં ૧ ને રૂ. ૧,૨૪૬ કરોડની રકમ મુક્ત કરવાની મંજૂરી આપતી સૂચના બહાર પાડી હતી.

૮૬. સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ, અનુક્રમે, તૃતીય સામાવાળા અને પંચમ સામાવાળા દ્વારા ૨૦.૦૭.૨૦૨૧ અને ૨૫.૦૭.૨૦૧૯ના રોજ, ટાઉન પ્લાનિંગ સ્કીમ નં. ૨૮, ન્યૂ વડાજ, અમદાવાદમાં આવેલ વર્તમાન ગાંધી આશ્રમ વિસ્તાર તથા તેની આસપાસ ગાંધી આશ્રમ સ્મારકના વિકાસને આગળ ધપાવવા માટે આપવામાં આવી હતી. સપ્તમ સામાવાળાના ગુજરાત ચેપ્ટરે ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસર વિકાસ પ્રોજેક્ટના અધ્યક્ષને ૨૦.૦૭.૨૦૨૧ના રોજ સંદેશાવ્યવહાર કર્યો હતો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, ટ્રસ્ટ પાસે સત્યાગ્રહ આશ્રમની અંદર સફાઈ વિદ્યાલય પરિષદ એટલે કે કેમ્પસ અને પરિક્ષિતલાલ આશ્રમશાળા પરિષદ નામની પંચમ સામાવાળા દ્વારા લીઝ પર અપાયેલ માલિકી ધરાવતી મિલકતો સિવાય અન્ય કોઈ મિલકતો નથી.

૮૭. જ્યારે ઉપરોક્ત હકીકતી પરિસ્થિતિ એવી હતી, ત્યારે ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ના સરકારી ઠરાવ હેઠળ રચાયેલ ગવર્નિંગ કાઉન્સિલે તેની ૧૮.૦૮.૨૦૨૧ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં “મહાત્મા ગાંધી સાબરમતી આશ્રમ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ” (એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.) નામે ઓળખાતો અને કહેવાતો એક ટ્રસ્ટ રચવાનો ઠરાવ કર્યો, જે સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન્સ અધિનિયમ, ૧૮૬૦ અને બોમ્બે પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધણી પામનાર સ્વાયત્ત સંસ્થા તરીકે હોય, અને જેનો મુખ્ય હેતુ પ્રસ્તાવિત

પરિયોજનાથી સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓને સુગમ બનાવવાનો તથા ત્વરિત કરવાનો હોય, અને તે અંગેનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો. ‘એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.’ના એસોસિયેશનના મેમોરેન્ડમમાં નિર્ધારિત કેટલાક હેતુઓ નીચે મુજબ છે : –

“સોસાયટી નીચે મુજબ કલ્પિત મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો સાથે કાર્ય કરશે:

૧. મહાત્મા ગાંધીના સ્મારકનો વિકાસ કરવો, તેનું સંચાલન કરવું અને તેનું જતન કરવું;

૨. મહાત્મા ગાંધીના સ્મારકના સ્થળ(ઓ) તથા તેની આસપાસના વિસ્તાર(ઓ) નો વિકાસ કરવા અને તેનું જતન રાખવા;

૩. સંગ્રહાલયો, કલાદીર્ઘાઓ, પ્રેક્ષાગૃહો, પ્રદર્શન કેન્દ્રો અને સ્મારકો વગેરેનું નિર્માણ કરવા અને તેનું જતન રાખવા;

૪. પુસ્તકાલયોની સ્થાપના કરવા, તેનો વિકાસ કરવા, તેમનું જતન કરવા તથા સામયિકો, પુસ્તકો, નિયતકાલિકાઓ, પત્રો વગેરે પ્રકાશિત કરવા;

૫. કોઈપણ રીતે સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓ, ઇતિહાસ અથવા અન્ય કોઈ મહત્વપૂર્ણ વિષયોને સંબંધિત સંશોધન હાથ ધરવું અથવા તેનું પ્રાયોજન

કરવું અથવા તેને પ્રોત્સાહન આપવું અને આવા સંશોધનના અહેવાલો પ્રકાશિત કરવું અથવા જાહેર જાગૃતિ માટે કોઈપણ રીતે આવા પ્રકારના અહેવાલો પ્રકાશિત કરવું;

૬. મહાત્મા ગાંધીના જીવન, વિચાર અને આદર્શોને સ્મરાવતું સ્મારક એવા સ્થળે નિર્માણ કરવા માટે, જે સ્થળ તેમણે સત્ય, અહિંસા, સત્યાગ્રહ, સ્વદેશી અને સ્વરાજ સાથેના સક્રિય સંવાદના સ્થાને તરીકે પસંદ કર્યું હતું, એવી રીતે કે જે આશ્રમની નિર્મિત વારસાનું સંરક્ષણ, રક્ષણ અને યોગ્ય સંભાળ જાળવે અને આ ઉપસ્થિતિ તથા આદર્શોની અવિરત વૈશ્વિક પ્રતિધ્વનિનો ઉત્સવ મનાવે;

૭. ગાંધી આશ્રમ પરિસરની ઉદ્દેશિકાઓ

૭એ એકીકૃત કરવું: ઈસવીસન ૧૯૪૯ દરમિયાન/તે પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલ આશ્રમ વિસ્તારનું વિલીનીકરણ કરી તેને એકરૂપ બનાવવું;

૭બી વિકાસ કરવો: ચંદ્રભાગા નાનકડી નદીનો એવો વિકાસ કરવો કે તે ગાંધી આશ્રમ યોજનામાં સુસંગત રીતે સંકલિત થાય;

૭સી સંકલિત કરવું: આશ્રમ પરિસર માટે સુસંગત રીતે સંકલિત અને વ્યાપક ગતિશીલતા જાળવો વિકાસ કરવો;”

એ. સંરક્ષણ કરવું:

(એ) મહાત્મા ગાંધીયનના જીવન અને વચનોની ધરોહર અને વારસાનું સંરક્ષણ કરવું,

(બી) ગાંધી આશ્રમ મૂળરૂપે જે રીતે હતો તેના ભાગરૂપ રહેલી અસ્તિત્વમાં આવેલી વારસાગત ઇમારતોનું પુનઃસ્થાપન કરવું,

(સી) સ્મારકની અંદરની ઇમારતોની ઓળખ અને સ્થાપત્યભાષા જાળવી રાખવી તથા તેનો વિકાસ કરવો.

બી. પ્રદર્શિત કરવું :

(એ) હાઈ-ટેક અને અદ્યતન તકનીકોનો ઉપયોગ કરીને મહાત્મા ગાંધીના મુખ્ય સ્વાતંત્ર્ય આંદોલનો અને જીવનકાર્યો અંગે અત્યંત માહિતીસભર અને સુવ્યવસ્થિત પ્રદર્શનોનું આયોજન અને પ્રદર્શન કરવું,

(બી) આશ્રમના, ખાસ કરીને મુલાકાતીઓના હિતાર્થે, વધુ સારા વહીવટ અને સંચાલન માટેની સુવિધાઓ સાથે ગાંધી આશ્રમ સ્મારકને સુસજ્જ કરવું.

સી. ઉજવણી કરવી :

(એ) એવી રચના દ્વારા પર્યાવરણને એવું સ્વરૂપ આપવું કે જે મહાત્મા ગાંધીના આદર્શો અને ઉપદેશોની ઉજવણી કરે અને તેમની વૈશ્વિક પ્રતિધ્વનિ સુનિશ્ચિત કરે,

(બી) ગાંધી આશ્રમ સ્મારકની બહાર આવેલી હાલની અસંગત પ્રવૃત્તિઓને સમાવવા માટે વિશાળ ગાંધી આશ્રમના ભાગરૂપે ઉપ-પરિસરો વિકસાવવા, (સી) એવું નિઃશબ્દ અને શાંત પર્યાવરણ વિકસાવવા જ્યાં લોકો મહાત્મા ગાંધીના જીવન અને કાર્યમાંથી શીખી શકે અને તે અંગે મનન કરી શકે.

૮૮. ઉપરોક્ત એમજીએસએએમટીનું ગુજરાત જાહેર ધાર્મિક-પરોપકારી ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ તથા સોસાયટીઓ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ની જોગવાઈઓ હેઠળ જાહેર પરોપકારી ટ્રસ્ટ તરીકે નોંધણી કરવામાં આવી, જે સરકારના તા. ૦૬.૦૯.૨૦૨૧ના ઠરાવ નં પીવીએસ-૧૦૨૦૨૧-૩૮૧-એસના અનુસંધાને, પૂર્વવર્તી શાસક પરિષદના એ જ સભ્યો સાથે તથા તેમાં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ માટે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ગાંધી આશ્રમ સ્મારકના સંરક્ષણ, વિકાસ અને જાળવણી સંબંધિત કાર્યો તથા પ્રવૃત્તિઓને સુગમ બનાવવાના અને ઝડપી બનાવવાના હેતુસર, આ ટ્રસ્ટની રચના કરવામાં આવતા, કરવામાં આવી હતી.

૮૯. ચોથા સામાવાળાએ પણ પ્રસ્તાવિત યોજનાને માટે તા. ૧૧.૧૦.૨૦૨૧ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા સિદ્ધાંતતઃ પોતાની સંમતિ આપી હતી. નિર્વિવાદ રીતે, પ્રથમ સામાવાળાએ સમગ્ર યોજનામાં બીજા સામાવાળાની કોઈપણ પ્રકારની હાજરી જ નથી, એવા આધારે, બીજા સામાવાળા પાસેથી કોઈ સંમતિ માંગી નહોતી કે પ્રાપ્ત કરી નહોતી.

૯૦. આ તબક્કે, અરજદારે વર્તમાન અરજી દાખલ કરીને આ અદાલતનો આશરો લીધો અને આ અદાલતે દિનાંક ૨૫.૧૧.૨૦૨૧ ના આ અરજીનો નિકાલ કરતાં વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલની રજૂઆત અને બાંહેધરી નોંધ પર લીધી હતી; તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ પર આવેલ હાલનું ગાંધી આશ્રમ, જે એક એકર વિસ્તારમાં સ્થિત છે, તેને ખલેલ પહોંચાડવામાં આવશે નહીં. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલની રજૂઆતનો સાર એવો હતો કે સાબરમતી આશ્રમનું મહત્વ ઘટાડવામાં આવશે નહીં, પરંતુ વિપરીત રીતે, ઉક્ત યોજનાથી આશ્રમની પ્રતિષ્ઠા વધશે અને તેને રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે નામના અને ખ્યાતિ પ્રાપ્ત થવાથી સર્વ સ્તરે ધ્યાન મળશે. તેથી, ઉક્ત રજૂઆતને નોંધ પર લઈને, આ રિટ અરજીનો દિનાંક ૨૫.૧૧.૨૦૨૧ ના આદેશથી નિકાલ કરવામાં આવ્યો, જેને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સિવિલ અપીલ નં. ૨૬૬૦ ઓફ ૨૦૨૨ માં પડકારવામાં આવ્યો હતો અને આ અદાલતે દિનાંક ૨૫.૧૧.૨૦૨૧ ના પસાર કરેલા આદેશને રદ કરીને તથા રાજ્યને તેનો જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવાની તક આપવા આ અદાલતને દિશાનિર્દેશ આપીને, તેમજ ગુણદોષ અંગે કોઈ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યા વિના આ રિટ અરજીને નવીન વિચારણા માટે પુનઃસ્થાપિત કરીને, દિનાંક ૦૧.૦૪.૨૦૨૨ ના ચુકાદા દ્વારા મામલો નવી વિચારણા માટે આ અદાલત સમક્ષ પરત મોકલવામાં આવ્યો. તે મુજબ સામાવાળાઓને નોટિસો જારી કરવામાં આવી અને ઉપરોક્ત મુજબ અગાઉથી જ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, જવાબ માંગવામાં આવતા સામાવાળાઓએ જવાબ દાખલ કર્યો છે. દિનાંક ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ ના રોજ પ્રથમ સામાવાળા – રાજ્ય દ્વારા

વ્યાપક જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારબાદ અરજદારે બે વધારાના આધાર સમાવવા માટે અરજીઓમાં સુધારાનો મુસદ્દો દાખલ કર્યો અને ઉક્ત પ્રાર્થના દિનાંક ૧૩.૦૭.૨૦૨૨ ના આદેશ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને દિનાંક ૧૬.૦૬.૨૦૨૨ ના રોજ પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા વધારાનું જવાબી સોગંદનામું પણ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, જેનો ઉપર અમારી દ્વારા પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યારબાદ એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલનું પુનર્ગઠન કરવામાં આવ્યું, જેમાં પાંચમા સામાવાળાના પ્રતિનિધિને પણ દિનાંક ૧૫.૦૬.૨૦૨૨ ના ઠરાવ દ્વારા સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યો (દિનાંક ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ ના સર-રિજોઈન્ડર સોગંદનામા સાથેનો પરિશિષ્ટ ૪).

૯૧. આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જાહેર હિતની અરજીના જે પરિમાણો નિર્ધારિત કર્યા છે તે કયા છે, તેનું પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક બને છે. નર્મદા બચાવો આંદોલન વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૦) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૬૪ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે અદાલતો સરકાર ચલાવી શકતી નથી અને ન તો પ્રશાસન સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા સત્તાનો ઉપયોગ ન કરવા જેવી પ્રવૃત્તિમાં લીન થઈને તેનાથી બચી શકે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાનું સારત્વ એક બંધારણીય મૂળભૂત તત્વ છે, જે બંધારણના મૂલ્યો અને નાગરિકોના અધિકારોનું રક્ષણ કરવા માટે

ઉચ્ચ ન્યાયતંત્ર પર મહાન બાંહેધરી નિર્વહવાની ફરજ નાંખે છે. વધુમાં એવું પણ
ઠરાવવામાં આવ્યું છે :

“૨૩૦. લોકહિત અરજી [પી.આઇ.એલ.] મૂળરૂપે એવા લોકોના માનવ
અધિકારોનું સંરક્ષણ અને રક્ષણ કરવા માટેનો એક નવતર ઉપાય હતો,
જેઓ પોતાનું રક્ષણ કરવામાં અસમર્થ હતા. સમય જતાં પી.આઇ.એલ.નું
અધિકારક્ષેત્ર એટલું ફૂલતું ગયું છે કે તેના વ્યાપમાં જાહેર જીવનમાં
પ્રામાણિકતા, પરવાનાંના સ્વરૂપમાં અનુગ્રહ આપવો, પર્યાવરણનું
સંરક્ષણ અને તે જેવી બાબતોનો સમાવેશ થવા માંડ્યો છે. પરંતુ આ
કુગ્ગાને એટલો વધુ ફુલાવવો નહીં કે તે ફાટી જાય. લોકહિત અરજીને
પ્રચારિત અરજી અથવા ખાનગી જિજ્ઞાસા આધારિત અરજીમાં અધોગતિ
પામવા દેવી જોઈએ નહીં.

૨૩૧. જાહેર હિતની અરજીના કેસોમાં અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી
વખતે અદાલતે કાયદા મુજબ ન્યાય આપતી કાયદાની અદાલત તરીકેની
પોતાની ફરજ અને ભૂમિકા ત્યજી નથી. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે કોઈ
સત્તાધિકારી તરફથી કાયદા મુજબ કાર્ય કરવામાં નિષ્ફળતા રહી હોય
અથવા નિષ્ક્રિયતા રહી હોય અથવા કાયદાનો ભંગ કરીને કાર્ય કરવામાં
આવ્યું હોય, ત્યારે અદાલતે હસ્તક્ષેપ કર્યો છે. કોઈપણ એવા નિર્દેશો
આપવામાં આવતા નથી, જે કોઈ કાનૂની જોગવાઈઓ સાથે વિરુદ્ધ હોય.

યોગ્ય કેસોમાં, જ્યાં કાયદો મૌન હોય અને નિષ્ક્રિયતાના પરિણામે મૂળભૂત અધિકારો અથવા અન્ય કાનૂની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન થતું હોય, ત્યાં નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા છે.

૨૩૨. લોકોના અધિકારોનું કોઈપણ રીતે ઉલ્લંઘન ન થાય તે માટે તેમનું સંરક્ષણ કરતી વખતે અતિશય કાળજી લેવી આવશ્યક છે કે અદાલત પોતાની અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદા વટાવે નહીં. આપણા બંધારણીય માળખામાં સત્તાઓનું પૂરતું સ્પષ્ટ વિભાજન છે. જ્યારે જ્યારે કાર્યપાલિકાએ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે ત્યારે ત્યારે અદાલતે કડક વલણ અપનાવ્યું છે.

૨૩૩. તે જ સમયે, પોતાની વિશાળ સત્તાના ઉપયોગમાં અદાલતને શાસકીય ફરજો અથવા કાર્યો નિભાવવા માટે ન તો આહ્વાન કરવામાં આવવું જોઈએ અને ન તો તેવા કાર્યો હાથ ધરવા જોઈએ. અદાલતો સરકાર ચલાવી શકતી નથી, તેમજ પ્રશાસન સત્તાનો દુરુપયોગ કરે અથવા સત્તાનો ઉપયોગ ન કરે અને તેમાંથી બચી જાય, તે પણ સ્વીકાર્ય નથી. ન્યાયિક સમીક્ષાનો સાર તત્ત્વ એ બંધારણીય મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. બંધારણ હેઠળ ઉચ્ચ ન્યાયતંત્રની ભૂમિકા તેના પર બંધારણના મૂલ્યો અને ભારતીયોના અધિકારોનું રક્ષણ કરનાર પ્રહરી તરીકે મહાન જવાબદારી નાંખે છે. તેથી, કાનૂનના શાસનને જાળવવા અને જાહેર હિતમાં પોતાની સત્તાનો સંયમપૂર્વક ઉપયોગ કરવા અદાલતોએ ન્યાયિક

રીતે માન્ય તેમની મર્યાદાઓની અંદર રહીને કાર્ય કરવું જોઈએ. એ જ કારણસર આ અદાલત દ્વારા સતત એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે નીતિના પ્રશ્નોમાં અદાલત હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં. જ્યારે કોઈ માન્ય કાનૂન સરકારને વિશિષ્ટ રીતે કાર્ય કરવાની આવશ્યકતા પાડે છે, ત્યારે અદાલતે, તે કાનૂનને રદ કર્યા વિના, કાનૂન મુજબ ન હોય એવો કોઈ નિર્દેશ આપવો જોઈએ નહીં. અન્ય શબ્દોમાં, અદાલત પોતે પણ કાનૂનથી ઉપર નથી.

૨૩૪. સરકાર દ્વારા આરંભવામાં આવતી જાહેર યોજનાઓ અને નીતિઓ અંગે અદાલતોને મંજૂરી આપનારી સત્તા બનવી જોઈએ નહીં. સામાન્ય રીતે આવા નિર્ણયો સરકાર દ્વારા યોગ્ય કાળજી અને વિચારણા પછી લેવાતા હોય છે. લોકશાહીમાં જવાબદાર સરકારની ચિંતા માત્ર સમાજના નાના વર્ગની નહીં, પરંતુ વ્યાપક જનસમુદાયના કલ્યાણની હોવી આવશ્યક છે. જો વિચારી-વિમર્શી નીતિ-નિર્ણય લેવાયો હોય, જે કોઈ કાયદા સાથે વિરુદ્ધ ન હોય અથવા દુર્ભાવનાપૂર્વકનો ન હોય, તો કાર્યપાલિકાના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતાં ક્ષેત્રોમાં અદાલત જઈ તપાસ કરે તેવી માંગ કરવી જાહેર હિતમાં ગણાય નહીં. યોગ્ય ચર્ચા-વિચારણા પછી મંજૂર કરાયેલ કોઈપણ યોજનાના સંબંધમાં, માત્ર એટલા કારણો કે કોઈ અરજદાર જાહેર હિતની અરજી દાખલ કરીને એવો આક્ષેપ કરે છે કે એવો નિર્ણય લેવો ન હતો કારણ કે યોજના હાથ ધરવા વિરુદ્ધનો કોઈ વિરોધી દૃષ્ટિકોણ, જે સરકાર દ્વારા વિચારવામાં આવ્યો હોઈ શકે, શક્ય છે, તે

આધારે અદાલતે તે નિર્ણયનું પુનર્વીલોકન કરવા કહેવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી દૂર રહેવું જોઈએ. જ્યારે બે અથવા વધુ વિકલ્પો અથવા દૃષ્ટિકોણો શક્ય હોય અને તેમની વિચારણા કર્યા પછી સરકાર નીતિ-નિર્ણય લે, ત્યારે પછી તે બાબતમાં અદાલત દ્વારા ફરીથી પ્રવેશ કરીને, એક રીતે, એવા નીતિ-નિર્ણય સામે અપીલમાં બેસવા જેવું કરવું તેનું કાર્ય નથી.

૨૩૫. આ મામલામાં અરજદાર અદાલત પાસે ચોક્કસપણે એ જ કરાવવા માંગે છે. ઉપર અહીં દર્શાવેલા તથ્યો સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે કે જળઅછતવાળા વિસ્તારોને પાણી પૂરું પાડવા માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય હોવાને કારણે કેન્દ્રીય સરકારે બંધ બાંધવાનો નિર્ણય લીધો હતો. તે સમયે આ જાણીતું હતું કે લોકો સ્થળાંતરિત થશે અને તેમનું પુનર્વસન કરવું પડશે. અદાલતને એવો નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા સક્ષમ બનાવે એવું કોઈ સામગ્રી ઉપલબ્ધ નથી કે આ નિર્ણય દુર્ભાવનાપૂર્વક લેવાયો હતો. કઠિન નિર્ણય આવશ્યક નથી કે ખરાબ નિર્ણય જ હોય.”

૯૨. યોગ્ય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવેલા નીતિગત નિર્ણય અથવા આર્થિક નિર્ણય બાબતે ન્યાયિક સમીક્ષાનો વ્યાપ શું રહેશે તે અંગે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે **બાલ્કો એમ્પ્લોયીઝ યુનિયન (૨૧૬.) વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, અહેવાલિત (૨૦૦૨) ૨ એસ.સી.સી. ૩૩૩** ના કેસમાં સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત કર્યું છે અને એવું ઠરાવ્યું છે કે જાહેર હિત અરજી તમામ અન્યાય માટેનો ઉપચાર

અથવા સર્વરોગહર ઔષધિ નથી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે : –

“૭૮. જ્યારે જનહિત અરજીની શરૂઆતમાં મુખ્યત્વે લોકો તથા સમાજના નબળા વર્ગોને રાહત આપવાના સંબંધિત કેસોમાં અને અનુચિત ૨૧ હેઠળ માનવ અધિકારોના ઉલ્લંઘન થયેલા ક્ષેત્રોમાં તેનો આશ્રય લેવામાં આવતો હતો, ત્યારે સમય પસાર થવા સાથે અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવી છે. પ્રો. એસ.બી. સાહેબે હાલ અમલમાં મુકાયેલ અધિકારક્ષેત્રની વ્યાપકતાનો સાર નીચેના શબ્દોમાં રજૂ કર્યો છે :–

“જાહેર હિતની અરજિ, તેથી, નીચેના પૈકીના એક અથવા વધુ પરિમાણોને પૂર્ણ કરતી હોવાનું વર્ણવી શકાય. આ પરિમાણો અનન્ય નથી, પરંતુ માત્ર વર્ણનાત્મક છે:

–જ્યાં અરજિકા આધારભૂત ચિંતાઓ વ્યક્તિગત સ્વરૂપની ન હોય, પરંતુ મોટી સંખ્યામાં લોકો દ્વારા વ્યાપક રીતે સહભાગી થયેલી હોય (બંધક મજૂરો, વિચારાધીન કેદીઓ, કારાગૃહના બંધીઓ).

–જ્યાં પ્રભાવિત વ્યક્તિઓ સમાજના વંચિત વર્ગોમાં આવતી હોય (સ્ત્રીઓ, બાળકો, બંધિયા મજૂરો, અસંગઠિત મજૂરો વગેરે).

–ન્યાયિક કાનૂન ઘડતર શોષણ ટાળવા માટે જરૂરી હોય ત્યાં (અંતર-દેશીય દત્તક ગ્રહણ, વેશ્યાઓના બાળકોનું શિક્ષણ).

–લોકશાહી સંસ્થાઓની પવિત્રતાના સંરક્ષણ માટે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ આવશ્યક હોય ત્યાં (ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા, ફરિયાદોના નિવારણ માટેના મંચોના અસ્તિત્વ).

–જ્યાં વિકાસ સાથે સંબંધિત વહીવટી નિર્ણયો પર્યાવરણને હાનિકારક હોય અને હવા અથવા પાણી જેવા કુદરતી સંસાધનો ઉપર લોકોના અધિકારને જોખમમાં મૂકે છે".

૭૯. તાજેતરના વર્ષોમાં એવી ભાવના છે, જે કશી પાયાવિહોળી નથી, કે જાહેર હિતની વાદ હવે પ્રચારિતની વાદ અથવા ખાનગી હિતની વાદ બનતી જતી હોય તેવી પ્રવૃત્તિ દર્શાવે છે અને તે પ્રતીક્ષણવિરુદ્ધ બનવાની વૃત્તિ ધરાવે છે.

૮૦. જાહેર હિત અરજિ તમામ અન્યાયોના નિવારણ માટે કોઈ જાદુઈ ઉપાય કે સર્વરોગહર ઔષધિ નથી. તેનો મૂળભૂત હેતુ નબળા અને વંચિત વર્ગોના આધારભૂત માનવ અધિકારોનું રક્ષણ કરવાનો હતો અને તે એવી પ્રક્રિયા હતી, જે એવી સ્થિતિમાં વિકસાવવામાં આવી હતી કે જ્યાં જાહેરહિતભાવ ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિ એવા લોકોની તરફેણી વાસ્તવમાં અરજિ દાખલ કરે, જેઓ ગરીબી, અશક્તિ અથવા આર્થિક અને સામાજિક

અશક્તિઓને કારણે રાહત મેળવવા અદાલતનો આશરો લઈ શકતા ન હતા. તાજેતરના સમયમાં જાહેર હિત અરજિનો દુરુપયોગ થવાના બનાવોમાં સતત વધારો થયો છે. તેથી, એવી આવશ્યકતા છે કે જાહેર હિત અરજિ કયા પરિમાણોની અંદર અરજદાર દ્વારા આશ્રિત કરી શકાય અને અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી શકે તે બાબતને ફરીથી ભારપૂર્વક રેખાંકિત કરવામાં આવે. આ પાસું આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે અગાઉ આવી ચૂક્યું છે અને અમારે માત્ર એટલું જ કરવાનું છે કે તેનું પુનરાવર્તન કરી તેને ફરીથી ભારપૂર્વક ઉલ્લેખિત કરવું.

૯૭. સરકાર તરફથી બંધારણીય અથવા કાનૂની ફરજોનું ઉલ્લંઘન થવાને કારણે જનતાને હાનિ પહોંચે તો જાહેર હિતની અરજીના માર્ગે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ ઉપલબ્ધ બને છે. અહીં તેવી સ્થિતિ નથી અને આર્થિક નીતિ અથવા સુધારાના ક્ષેત્રમાં અદાલત યોગ્ય મંચ નથી. જાહેર હિત અથવા જાહેર જિજ્ઞાસાનો દરેક મુદ્દો જાહેર હિતની અરજીનો વિષય બની શકતો નથી. અદાલતોનો હેતુ દેશનું શાસન ચલાવવાનો નથી અને તેઓએ એવો કાર્યભાર વહન પણ ન કરવો જોઈએ. બંધારણીય અથવા કાનૂની જોગવાઈઓનો સ્પષ્ટ ભંગ થયો હોય અથવા રાજ્યએ પોતાની બંધારણીય અથવા કાનૂની ફરજોનું પાલન ન કર્યું હોય ત્યારે જ અદાલતો હસ્તક્ષેપ કરશે. વર્તમાન કેસમાં આવી કોઈપણ પરિસ્થિતિ ઊભી થતી નથી.”

૯૩. પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા અન્ય બાબતો સાથે એવો ક્ષીણ આક્ષેપ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે સમગ્ર અરજિ માત્ર અનુમાન અને કલ્પનાઓ પર આધારિત છે અને પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાથી હાંસલ કરવાના હેતુ અંગે સંપૂર્ણ ગેરસમજ અને ગેરઅવગતિ પર આધારિત હોવાથી એવી અરજિ ગ્રાહ્ય નથી. પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાસંબંધિત મુદ્દામાં, આ તબક્કે, પ્રવેશ કર્યા વગર, અમારો વિચારપૂર્વકનો મત એવો છે કે અરજિને તેની ગ્રાહ્યતાના પ્રશ્નના આધારે પ્રાથમિક સ્તરે રદ કરી શકાય નહીં.

૯૪. અરજદાર, જે રાષ્ટ્રપિતા શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીના પિતામહના પુત્રનો પુત્ર છે, તેનો આશ્રમ સાથે નિર્વિવાદ રીતે સંબંધ છે, જ્યાં તેના મહાપિતામહ એટલે કે રાષ્ટ્રપિતાએ માત્ર સત્યાગ્રહ આંદોલન જ નહીં પરંતુ સ્વાતંત્ર્ય આંદોલન પણ આરંભ્યું હતું, જેના પરિણામે અસહકાર આંદોલનના માર્ગનું અનુસરણ કરીને અને અહિંસક પદ્ધતિઓ અપનાવીને અંતે આ દેશના નાગરિકોને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત થયું હતું. ગાંધી આશ્રમ અને સાબરમતી આશ્રમ ખાતે ગાંધિયન સિદ્ધાંતો અથવા ગાંધિયન મૂલ્યો તરીકે માનવામાં આવેલી અને માનવામાં આવી રહેલી અનેક પહેલોનો જન્મ થયો છે. અરજદારે મહાત્મા ગાંધી, શ્રીમતી કસ્તુરબા ગાંધી તથા આવી અનેક સંસ્થાઓ અથવા સંગઠનોના લેખન, ફોટોગ્રાફો અને બહુપ્રસારિત સામગ્રીના સંરક્ષણ માટે મહાત્મા ગાંધી ફાઉન્ડેશન ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ સ્થાપ્યો છે, અને તેણે અનેક જાહેર હિતના મુદ્દાઓનું એકનિષ્ઠપણે સમર્થન કર્યું છે; તેથી હાલમાં રજૂ કરવામાં આવતી બાબતમાં તે

કોઈ વ્યક્તિગત હિત ધરાવે છે એવું માનવામાં આવી શકે નહીં, જેથી હાલની અરજીને શરૂઆતમાં જ નામંજૂર કરી દેવામાં આવે. તેથી, ઉપર ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારો વિચારપૂર્ણ મત એવો છે કે જાહેર હિત અરજી તરીકે દાખલ કરાયેલ હાલની અરજીને સ્વીકારી તેની ગુણદોષના આધાર પર તપાસ કરવાની આવશ્યકતા છે અને તે મુજબ, જાળવણીયોગ્યતાના મુદ્દે સામાવાળાઓ તરફે હાજર વિંદ્રાન વકીલો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલને અમે નામંજૂર કરીએ છીએ અને રિટ અરજીનો ગુણદોષના આધાર પર નિર્ણય કરવા આગળ વધીએ છીએ.

૯૫. હવે મુખ્ય મુદ્દા તરફ ધ્યાન દોરીએ તો, અર્થે કે પ્રસ્તાવિત પરિયોજના આશ્રમની ભૂઆકૃતિમાં ફેરફાર કરી શકે છે કે કેમ અને તેના પરિણામે રાષ્ટ્રપિતાએ પ્રતિપાદિત કરેલ તત્ત્વજ્ઞાન, આચારધર્મ અને મૂલ્યોનો ક્ષય થશે કે કેમ, તે બાબતનો વિચાર સોગંદનામાંઓના માધ્યમથી નોંધ પર મુકાયેલ દલીલોની પૃષ્ઠભૂમિમાં કરવો આવશ્યક છે.

૯૬. અરજદારની દલીલોનો વિવાદનો મુખ્ય મુદ્દો અથવા સાર એ છે કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં હાથ ધરવાનું વિકાસકાર્ય તેની સ્વરૂપદષ્ટિએ સામાવાળા નં ૨ ના આશ્રય અને માર્ગદર્શન હેઠળ જ હોવું આવશ્યક રહેશે, કારણ કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી. ની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અને એકિઝક્યુટિવ

કાઉન્સિલમાં સરકારના કાર્યકર્તાઓનો સમાવેશ થાય છે અને તેમાં સામાવાળા નં ૨ થી ૭ સુધીના ટ્રસ્ટોની કોઈ પ્રતિનિધિત્વ નથી. તેના પરિણામે, ટ્રસ્ટ દ્વારા સંરક્ષિત આશ્રમની ગાંધીયન આચારસંહિતા ગુમાઈ જવાની શક્યતા છે. તેથી, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પુનર્વિકાસ તથા તેના અમલીકરણનું નેતૃત્વ સામાવાળા નં ૩ થી ૭ સુધીના ટ્રસ્ટો દ્વારા કરવામાં આવવાનું હોય, તો તે માત્ર સામાવાળા નં ૨ ટ્રસ્ટના આશ્રય હેઠળ જ હોવું જોઈએ.

૯૭. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, અમે એ બાબતનું પરીક્ષણ કરી રહ્યા છીએ કે શું સામાવાળા નં. ૨ ને એવો કોઈ અધિકારસ્થાન છે કે તે દલીલ કરી શકે કે પુનર્વિકાસની પ્રવૃત્તિઓ સામાવાળા નં. ૨ ની દેખરેખ અથવા આશ્રય હેઠળ થવી જોઈએ. આમ, અરજદારના આ જ અભિગમમાંથી સ્પષ્ટપણે બે તથ્યો બહાર આવે છે, એટલે કે : –

(૧) અરજદારને આશ્રમના પુનર્વિકાસ માટે કોઈ વાંધો રહેશે નહીં;

(૨) જો આશ્રમના પુનર્વિકાસનું કામ થવાનું હોય, તો તે સામાવાળા નં ૨ દ્વારા પ્રસ્તાવિત રીત, પ્રકાર અને પદ્ધતિ મુજબ જ થવું જરૂરી છે, અથવા અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો એવો પુનર્વિકાસનો કામ માત્ર સામાવાળા નં ૨એ જ હાથ ધરવાનો રહે છે.

૯૮. સામાવાળા નં ૧ – રાજ્યએ સ્પષ્ટપણે એવો વાદ કર્યો છે કે સામાવાળા નં ૨ને ગાંધી આશ્રમ ઉપર અથવા ગાંધી આશ્રમ સાથે સંકળાયેલા અન્ય કોઈ ટ્રસ્ટ

ઉપર, એટલે કે સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ઉપર, કોઈ અધિપરિવેક્ષણ સત્તા નથી. નિર્વિવાદ રીતે, મહાત્મા ગાંધીએ ૨૫.૦૫.૧૯૧૫ના રોજ અમદાવાદના કોચરબ વિસ્તારમાં પ્રથમ આશ્રમની સ્થાપના કરી હતી અને ત્યારબાદ તેને ૧૯.૦૬.૧૯૧૭ના રોજ સાબરમતી નદીના કિનારે સ્થળાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારપછી ૦૨.૦૨.૧૯૨૬ના રોજ મહાત્મા ગાંધી અને તેમના ભત્રીજા મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધીએ ૦૨.૦૨.૧૯૨૬ તારીખના ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ દ્વારા સત્યાગ્રહ આશ્રમની રચના કરી અને ઉક્ત ટ્રસ્ટનું ૧૨.૦૨.૧૯૨૬ના રોજ નોંધણી કરાવ્યું. ઉક્ત ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજના વર્ણનો અનુસાર, ટ્રસ્ટની મિલ્કતો મહાત્મા ગાંધી અને મગનલાલ ગાંધીના નામે ટ્રસ્ટી તરીકે ધારિત હતી અને તેથી અરજદાર કાનૂની વારસદાર અને ઉત્તરાધિકારી તરીકે કોઈ હકનો દાવો કરી શકતા નથી, કારણ કે ટ્રસ્ટમાં તેમનો કોઈ વ્યક્તિગત હક અથવા હિસ્સો નથી. ટ્રસ્ટની મિલ્કતોનું વહીવટ અને સંચાલન ટ્રસ્ટીઓને સોંપાયેલું હતું. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના રોજ (પરિશિષ્ટ-સી), મહાત્મા ગાંધીએ શ્રી ઘનશ્યામ દાસ બિરલા (જી.ડી. બિરલા)ને એક પત્ર લખ્યો હતો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે એવો પણ સંકેત કરવામાં આવ્યો હતો કે સત્યાગ્રહ આશ્રમની માલિકીની તમામ જમીનો હરિજન સેવક સંઘ (સામાવાળા નં ૭)ને હસ્તાંતરિત થવી જોઈએ. જોકે, ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના રોજ યોજાયેલી ટ્રસ્ટ બેઠકમાં પસાર કરાયેલા ઠરાવ અનુસાર, જે બેઠકમાં મહાત્મા ગાંધી, શ્રી જામનલાલ બજાજ, મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ અને શ્રી છગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી પણ હાજર હતા, તે હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ (પંચમ સામાવાળા)ને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવ્યું. ઉક્ત બેઠકમાં “સત્યાગ્રહ

આશ્રમ” એટલે કે મૂળ ટ્રસ્ટનું નામ “હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ” રાખવાનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત બેઠકમાં ટ્રસ્ટીઓએ ત્રણ ટ્રસ્ટીઓ, એટલે કે શ્રી મગનલાલ ખુશાલચંદ ગાંધી, શ્રી ઈમામ સાહેબ અબ્દુલ કાદિર બાવાઝીર અને શ્રી રેવાશંકર જગજીવન ઝવેરીના અવસાનની નોંધ લીધી હતી અને તેમની જગ્યાએ શ્રી ગણેશ વાસુદેવ માવળંકર, શ્રી શંકરલાલ ઘેલાલાલ બેંકર અને શ્રી નરહરિ ડી. પરીખને ટ્રસ્ટી તરીકે નિયુક્ત કર્યા હતા. તેની અનુસૂતિમાં, આવક રેકૉર્ડમાં પરિશિષ્ટ આર૧ મુજબ ૨૦.૦૯.૧૯૩૯ના રોજના રેકૉર્ડ નં ૧૩૭૨ અનુસાર ફેરફાર દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. બાકીના ચાર ટ્રસ્ટીઓ, શ્રીમાનો મહાત્મા ગાંધી, જામનલાલ બજાજ, શ્રી મહાદેવ હરિભાઈ દેસાઈ અને શ્રી છગનલાલ ખુશાલચંદ દેસાઈએ ટ્રસ્ટી તરીકેના પોતાના હોદ્દા પરથી રાજીનામાં આપ્યાં હતા. તે પછી ઉપરોક્ત આવક નોંધો દાખલ કરવામાં આવી હતી. તેથી, રેકૉર્ડ પરથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રકાશમાં આવે છે કે ૧૯૩૯ સુધી પણ દ્વિતીય સામાવાળાનો ક્યાંય કોઈ સંબંધ નહોતો અને રેકૉર્ડમાંથી એવું દર્શાવું નથી કે દ્વિતીય સામાવાળાને ટ્રસ્ટ અથવા તેની મિલ્કતો ઉપર કોઈ અંશમાત્ર હક હતો. અરજદાર તેમજ સામાવાળા નં ૨ના કહેવા મુજબ પણ, તેનું અસ્તિત્વ માત્ર મહાત્મા ગાંધીના અવસાન પછી જ આવ્યું છે અને સામાવાળા નં ૨એ પોતે જ પોતાના જવાબી સોગંદનામામાં સ્વીકાર્યું છે કે તે મહાત્મા ગાંધીના ૧૯૪૮માં અવસાન પછી અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે.

૯૯. સામાવાળા નં ૩ અને ૫ નો સતત અભિગમ એવો રહ્યો છે કે આશ્રમના વિકાસ પછી, સમય પસાર થવાથી, સામાવાળા નં ૨ એ પંચમ સામાવાળાના રચનાત્મક કાર્ય અને પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાની રસદારી ગુમાવી દીધી છે. પંચમ સામાવાળા દ્વારા વિશેષરૂપે એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં ૨ એ સંપત્તિઓના સંરક્ષણ, પુનઃસ્થાપન અને જાળવણી તેમજ તેની પ્રવૃત્તિઓ માટે સામાવાળા નં ૫ ને કોઈ સમર્થન આપ્યું નથી. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સામાવાળા નં ૨ ને ગાંધી આશ્રમ પર સીધી કે પરોક્ષ રીતે કોઈ અધિકાર નથી અને તા. ૨૯.૦૭.૨૦૨૨ ના જવાબી સોગંદનામાના ફકરા નં ૯, ૧૦, ૧૧ મુજબ પ્રસ્તાવિત વિકાસ પરિયોજનામાં સામાવાળા નં ૨ ને સામેલ કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. તે જ રીતે, સામાવાળા નં ૩ એ તા. ૨૨.૦૭.૨૦૨૨ ના તેના સોગંદનામામાં વિશેષરૂપે એવો દાવો કર્યો છે કે મહાત્મા ગાંધીના અવસાન પછી, મહાત્મા ગાંધી જોડાયેલા હતા તેવી વિવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન અને પ્રોત્સાહન આપવાના મુખ્ય હેતુસર સામાવાળા નં ૨ ને એક સર્વસમાવેશક સંસ્થા તરીકે રચવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે દ્વિતીય સામાવાળા પાસે ગાંધી આશ્રમ અને તેના પરિસર ઉપર કોઈપણ પ્રકારનો કોઈ કાનૂની હક પહેલાં નહોતો અને હાલમાં પણ નથી. એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે ગાંધી આશ્રમ અને તેનું પરિસર સ્વતંત્ર રીતે સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ની માલિકીમાં છે, જેઓને પોતાની પોતાની મિલ્કતો પર એકમાત્ર કાનૂની હક અને સત્તા છે. સામાવાળા નં ૩ ના

શબ્દોમાં, જેણે સામાવાળા નં ૨ ના દાવાઓનો અસ્વીકાર કર્યો છે, તેના તા.

૨૯.૦૭.૨૦૨૨ ના સોગંદનામામાં નીચે મુજબનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે :-

“૧૭.૧ સામાવાળા નં ૨ની રચના મહાત્મા ગાંધીના અવસાન પછી એક છત્ર સંસ્થા તરીકે કરવામાં આવી હતી, જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મહાત્મા ગાંધી સંકળાયેલા હતા તેવી વિવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરવું અને તેને પ્રોત્સાહન આપવું હતો.

૧૭.૨ જ્યારે સામાવાળા નં ૨ની રચના એક અમ્બ્રેલા ઓર્ગેનાઇઝેશન તરીકે કરવામાં આવી હતી, ત્યારે ગાંધી આશ્રમ અને તેના પરિસર ઉપર તેને કોઈપણ પ્રકારનો કોઈ કાનૂની અધિકાર ન હતો અને હાલ પણ નથી. ગાંધી આશ્રમ અને તેનું પરિસર સામાવાળા નં ૩ થી ૭ની સ્વતંત્ર માલિકીમાં છે, જેઓને તેમના સંબંધિત પરિસરો પર એકમાત્ર કાનૂની હક અને સત્તા પ્રાપ્ત છે.

૧૭.૩ સામાવાળા નં.૨ ગાંધી આશ્રમ અને તેની પરિસરની વહીવટ અને બાબતોમાં કોઈપણ પ્રકારની કોઈ ભૂમિકા ભજવતા નથી. ગાંધી આશ્રમ અને તેની પરિસરનું સંચાલન સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટો દ્વારા સ્વાયત્ત ટ્રસ્ટો તરીકે કરવામાં આવે છે, જેઓ તેમના સંબંધિત પરિસરોનું સંચાલન અને વહીવટ ચલાવવામાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા અને સ્વાયત્તતા ધરાવે છે.

૧૭.૪ એસ.એ.પી.એમ.ટી.ને સામાવાળા નં ૨ – ગાંધી સ્મારક નિધિ પાસેથી કોઈ આર્થિક સહાયતા અથવા અનુદાન મળતું નથી. માત્ર ૧૯૫૯ સુધી એસ.એ.પી.એમ.ટી.ના વિવિધ આવર્તિત અને અનાવર્તિત ખર્ચો સામાવાળા નં ૨ દ્વારા વહન કરવામાં આવતા હતા, પરંતુ તે પછી એસ.એ.પી.એમ.ટી. આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર રહ્યું છે. એસ.એ.પી.એમ.ટી. સામાવાળા નં ૨થી સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર રીતે એસ.એ.પી.એમ.ટી.ના પરિસરનું સંચાલન કરે છે. આ અવધિ પછી ગાંધી આશ્રમના કોઈપણ વિકાસ, પુનઃસ્થાપન અથવા સંરક્ષણ સંબંધિત પ્રવૃત્તિમાં સામાવાળા નં ૨ કોઈપણ રીતે સંકળાયેલ નથી.”

૧૦૦. સામાવાળા નં ૫એ પણ તા. ૦૯.૦૭.૨૦૨૨ના તેના સોગંદનામામાં સમાન દલીલ ઉઠાવી છે, અને અન્ય બાબતો સાથે એવો દાવો કર્યો છે કે રમા સામાવાળાએ સંપત્તિઓના સંરક્ષણ, પુનઃસ્થાપન અને જાળવણી માટે તેમજ તેના સોગંદનામાને આધાર આપ્યો નથી. નીચે મુજબનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે :

“૯. હું કહું છું અને રજૂ કરું છું કે સામાવાળા નં ૨એ આશ્રમના વિકાસ પછી સમય પસાર થતાં એસ.એચ.એ.ટી.ની રચનાત્મક કાર્યકલાપોમાં પોતાની રસદારી ગુમાવી દીધી હતી. સામાવાળા નં ૨એ મિલ્કતોના સંરક્ષણ, પુનઃસ્થાપન અને જાળવણી તેમજ તેની પ્રવૃત્તિઓ માટે એસ.એચ.એ.ટી.ને સમર્થન આપ્યું નથી.

૧૦. હું વિનમ્રતાપૂર્વક જણાવું છું અને રજૂ કરું છું કે એસ.એચ.એ.ટી. સ્વાયત્ત ટ્રસ્ટો, અર્થાત્ સામાવાળા નં ૩ થી ૭,ના સંબંધમાં સ્વતંત્ર માલિકી ધરાવે છે અથવા તેમના ભાડેતિયા તરીકે છે, જેમને તેમની પોતાની પોતાની મિલ્કતો ઉપર એકમાત્ર કાનૂની હક અને સત્તા પ્રાપ્ત છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં ૨ ગાંધી સ્મારક નિધિને ગાંધી આશ્રમ ઉપર સીધી કે પરોક્ષ રીતે કોઈ સત્તા નથી, અને તેથી પ્રસ્તાવિત યોજનાના વિકાસમાં સામાવાળા નં ૨ને સંકળાવવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત અહીં ઉલ્લેખિત જમીનોની એકમાત્ર માલિકી અને કબજાનો હક એસ.એચ.એ.ટી.ને પ્રાપ્ત છે અને તેઓ જ ઉક્ત જમીનના સંરક્ષક છે અને ઉપરોક્ત જમીનો પર કોઈપણ વિકાસ યોજના માટે મંજૂરી આપવાનો હક માત્ર તેમને જ છે.

૧૧. ઉપરોક્ત તથ્યો અને રજૂઆતોના પ્રકાશમાં, એસ.એચ.એ.ટી. આદરપૂર્વક કહે છે અને રજૂ કરે છે કે એસ.એચ.એ.ટી. મહાત્મા ગાંધીજી દ્વારા સ્થાપિત માતૃ ટ્રસ્ટ હતું, જેમાં સામાવાળા નં ૩ થી ૭ વિકેન્દ્રિત ટ્રસ્ટો છે, જે સમયના પ્રવાહ સાથે ઊભી થયેલી આવશ્યકતાઓ અનુસાર અનુસરમાં રચવામાં આવ્યા હતા. હું વધુમાં કહું છું કે ગાંધીવાદી આદર્શોને આગામી પેઢી સુધી આગળ ધપાવવું એ એસ.એચ.એ.ટી.નું નૈતિક, સામાજિક તેમજ આધ્યાત્મિક પ્રયત્ન છે, અને તે સાથે બદલાતા સમય

અને જરૂરિયાતોને અનુરૂપ ટેકનોલોજી તથા વિકાસને સ્વીકારવો પણ આવશ્યક છે; તેથી, વિશ્વના વિવિધ ભાગોમાં ગાંધીવાદી આદર્શો અને મૂલ્યો પહોંચે તેની ખાતરી કરવા માટે વિશાળ જનહિતના હેતુસર એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ના પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટના વિકાસ માટે એસ.એચ.એ.ટી. સિદ્ધાંતતઃ સંમત છે. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે એસ.એચ.એ.ટી. એ એવો ટ્રસ્ટ છે, જે શરૂઆતથી જ ગાંધી આશ્રમના સંચાલન અને વિકાસ માટે રચનાત્મક કાર્યો કરતું આવ્યું છે, અને અનુસરમાં અન્ય વિકેન્દ્રિત તથા એકીકૃત ટ્રસ્ટોએ પણ ઉક્ત રચનાત્મક કાર્યોમાં યોગદાન આપ્યું છે; અને એ જ સંસ્થાઓએ ગાંધી આશ્રમમાં વિવિધ સર્વાંગી રચનાત્મક વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ગાંધીવાદી આદર્શો અને મૂલ્યોના સારતત્ત્વને આજદિન જીવંત રાખ્યો છે; તેથી, સામાવાળા નં ૧ પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ના પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટમાં એસ.એચ.એ.ટી.ની સક્રિય ભૂમિકા અને ભાગીદારી આવશ્યક છે.”

૧૦૧. આ તબક્કે એ નોંધવું પણ પ્રસંગોચિત છે કે અરજદારે અસંગત વલણ અપનાવ્યું છે. પોતાના પ્રતિશપથપત્રના જવાબી શપથપત્રના પરિચ્છેદ નં ૭ માં અરજદારે દલીલ કરી છે કે વર્ષો દરમિયાન આશ્રમની જમીનના કેટલાક હિસ્સાઓનું હસ્તાંતરણ એવી સંસ્થાઓને કરવામાં આવ્યું છે, જે ગાંધીયન આદર્શો સાથે સુસંગત રીતે કાર્ય કરે છે અને ઉદ્ભવતી જરૂરિયાતો અનુસાર આપું

હસ્તાંતરણ પાંચમા સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને આશ્રમની મિલ્કતો સંબંધિત કોઈપણ નિર્ણય માત્ર પાંચમા સામાવાળા-ટ્રસ્ટ દ્વારા જ મંજૂર કરી અમલમાં મુકવો જોઈએ, કારણ કે શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી દ્વારા જી.ડી. બિરલા ને તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ ના સંદેશાવ્યવહાર પર આધાર રાખી તે મિલ્કતનો એકમાત્ર સંરક્ષક તરીકે યથાવત રહ્યો હતો. જોકે, એ જ જવાબી શપથપત્રના પરિચ્છેદ ૧૨ માં અરજદાર દલીલ કરે છે કે બીજા સામાવાળાની રચના ગાંધીજીની વારસાગત મિલ્કતના સંરક્ષક બનવાની જવાબદારી સોંપીને કરવામાં આવી હતી અને નોંધાયેલ દસ્તાવેજ દ્વારા બીજા સામાવાળાએ ૪.૫ થી ૫ એકર જેટલો જમીનનો પ્લોટ ત્રીજા સામાવાળાને હસ્તાંતરિત કર્યો હતો, જ્યારે મિલ્કતનો દસ્તાવેજ તા. ૨૮.૦૧.૧૯૫૨ નો, જે સબ-રજિસ્ટ્રારના અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા કાર્યાલય સમક્ષ વિધિવત્ નોંધાયેલ હતો, તેના દ્વારા સર્વે નં. ૫૧૨/પી, ૫૨૪/પી, ૫૬૧/પી માં આવેલી ૫ એકર જમીન, એટલે કે ૩૪,૧૨૦ ચો. યાર્ડ જેટલી જમીન, પાંચમા સામાવાળા દ્વારા સામાવાળા નં ૩ ના હિતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી. તેથી, બીજા સામાવાળાને આશ્રમની જમીન ઉપર કોઈ કાનૂની હક છે તેવી અરજદારની દલીલ માત્ર ગુણદોષવિહોળી જ નથી, પરંતુ તેને ટકવા માટે કોઈ આધાર પણ નથી.

૧૦૨. ફરીથી એક જ શ્વાસમાં, અરજદાર દલીલ કરે છે કે સામાવાળા નં ૨ આશ્રમની મિલ્કતોના એકમાત્ર સંરક્ષક હતા અને ૧૩.૦૭.૨૦૨૨ના રોજ સમાવિષ્ટ કરાયેલા દાવાપત્રના સુધારાથી અરજદારે એવો દાવો કર્યો છે કે

સાબરમતી આશ્રમ પર કોઈપણ વિકાસ કાર્ય હરિજન સેવક સંઘ – સામાવાળા નં
૭ની સૂચનાઓ મુજબ કરવાનું છે.

૧૦૩. હાથવગા અભિલેખો પરથી પ્રગટ થાય છે કે સામાવાળા નં ૫ સમગ્ર
આશ્રમની મિલ્કતોના સંરક્ષક હતા અને વિવિધ દસ્તાવેજો તથા ભિન્ન ભિન્ન
વ્યવહારો દ્વારા આશ્રમની મિલ્કત પાંચમા સામાવાળાએ સામાવાળા નં ૩, ૪, ૬
અને ૭ને હસ્તાંતરિત કરી છે અને તે મુજબ તેની નોંધ મહેસૂલના અભિલેખોમાં
કરવામાં આવી છે, જે અનુબંધ – આરપ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે (પાંચમા
સામાવાળાની તરફથી દાખલ કરાયેલા જવાબી સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત). તેથી,
અરજદારે ઉઠાવેલા બે મુખ્ય દલીલો માત્ર ગુણદોષના આધારે જ નહીં પરંતુ
અરજદારના પોતાના નિવેદનોના આધારે પણ ટકી શકતી નથી. મહાત્મા
ગાંધીજીએ જી.ડી. બિરલાને લખેલા તા. ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના પત્રવ્યવહાર
અનુસાર પણ, તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે અને સૂચવે છે કે તેમાંથી કાઢવાનો
એકમાત્ર નિષ્કર્ષ એવો છે કે રાષ્ટ્રપિતાએ પોતાના મિત્રો અને સહકર્મીઓ સાથે
પરામર્શ કર્યા બાદ આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યા હતા કે આશ્રમનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ એ હતો
કે તેને હરિજનોની સેવા માટે સદાકાળ માટે સમર્પિત કરી દેવામાં આવે. તા.
૩૦.૦૯.૧૯૩૩ના પત્રની સામગ્રી નોંધવી યોગ્ય અને ઉપયુક્ત રહેશે, અને તે
આ મુજબ છે : –

જ૩. એસ.ડી. બિરલા સત્યાગ્રહ આશ્રમ,
વાર્ધા ને પત્ર
સપ્ટેમ્બર ૩૦, ૧૯૩૩
પ્રિય ઘનશ્યામદાસ,

જેમ તમને જાણ છે તેમ, સાબરમતીમાં આવેલ ‘સત્યાગ્રહ આશ્રમ’ ની ઇમારતો સહિતની જમીન છેલ્લા ઓગસ્ટની ૧લી તારીખે આશ્રમવાસીઓ દ્વારા છોડી દેવામાં આવી હતી. મને એવી અપેક્ષા હતી કે મેં સરકારને લખેલા પત્રને ધ્યાને લઈ સરકાર આ છોડી દેવાયેલી મિલકતનો કબજો સંભાળશે, પરંતુ તેમણે એવું કર્યું નહીં. ત્યારબાદ આ પરિસ્થિતિમાં મારું કર્તવ્ય શું છે તે પ્રશ્ન મારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો. મને એવું લાગ્યું કે કિંમતી ઇમારતોને સંપૂર્ણપણે બરબાદ થવા દેવું ખોટું છે. મેં મિત્રો અને સહકાર્યકરો સાથે પરામર્શ કર્યો અને આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યો કે આશ્રમનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ એ રહેશે કે તેને હરીજનોની સેવા માટે સદાકાળ માટે સમર્પિત કરી દેવામાં આવે. મેં મારો આ પ્રસ્તાવ આશ્રમના ટ્રસ્ટીઓ સમક્ષ, તેમજ અન્ય સહસભ્યો સમક્ષ રજૂ કર્યો. મને આનંદ છે કે તેમણે તેને હાર્દિક રીતે મંજૂરી આપી છે. જ્યારે મિલકત છોડી દેવામાં આવી હતી ત્યારે નિશ્ચિતપણે એવી અપેક્ષા હતી કે ક્યારેક, સન્માનજનક સમાધાનથી કે ભારતને પોતાનો હક પ્રાપ્ત થવાથી, ટ્રસ્ટીઓ ફરીથી તેનો કબજો સંભાળશે. નવા પ્રસ્તાવ હેઠળ ટ્રસ્ટીઓ પોતાને આ મિલકતથી સંપૂર્ણપણે વિમુખ કરે છે. ટ્રસ્ટ-દસ્તાવેજ હેઠળ આ પ્રક્રિયા માન્ય છે, કારણ કે હરીજનોની સેવા ટ્રસ્ટના હેતુઓમાંનો એક હેતુ છે. આથી, નવો પ્રસ્તાવ આશ્રમના બંધારણના અક્ષર અને ભાવના બંને સાથે, તેમજ ટ્રસ્ટ સાથે પણ, સંપૂર્ણ સુસંગત છે. ટ્રસ્ટીઓ અને મને જે પ્રશ્ન પર વિચાર કરવો હતો તે એવો હતો કે મેં જે નિશ્ચિત ઉપયોગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે માટે

આ મિલકત કોને હસ્તાંતરિત કરવી; અને અમે સર્વસંમતિથી આ નિષ્કર્ષે પહોંચ્યાં કે તેને સમગ્ર ભારતના ઉપયોગ માટે સર્વભારતીય હરીજન સંસ્થાને હસ્તાંતરિત કરવી જોઈએ. ટ્રસ્ટના હેતુઓ આ મુજબ છે: (૧) ઘડાનાર નિયમોને આધીન રહી આશ્રમની જમીન પર મંજૂર હરીજન કુટુંબોને વસાવવાના; (૨) હરીજન છોકરાં અને છોકરીઓ માટે બિનહરીજનોને પણ પ્રવેશ આપવાની સ્વતંત્રતા સાથે વિદ્યાર્થીનિવાસ શરૂ કરવાનો; (૩) મૃત પશુઓની ચામડી ઉતારવાની કળા શીખવવા, તેમથી પ્રાપ્ત થતી કાચી ચામડીને તૈયાર કરવા, તેને કમાવવાની અને તેવી રીતે તૈયાર કરેલા ચામડામાંથી જૂતાં, ચંપલ અને દૈનિક ઉપયોગની અન્ય વસ્તુઓ બનાવવાની તાલીમ માટે પ્રૌદ્યોગિક વિભાગ ચલાવવાનો; અને અંતમાં, નીચેના પરિછેદમાં ઉલ્લેખિત સમિતિ જેને યોગ્ય માને તેવા અન્ય સંલગ્ન ઉપયોગો ઉપરાંત, આ પરિસરને કેન્દ્રીય બોર્ડ અથવા ગુજરાત પ્રાંતીય સંસ્થા અથવા બન્નેના કાર્યાલયો તરીકે ઉપયોગમાં લેવાનો.

ટ્રસ્ટીઓની તરફથી, હું સૂચવું છું કે અસ્પૃશ્ય સમાજની સેવા કરતી સંસ્થા, જેમાં તમે અને સચિવ હોદ્દા પદેન સભ્યો તરીકે રહેશો અને અમદાવાદના ત્રણ નાગરિકો રહેશો, તથા આ સમિતિને પોતાની સંખ્યામાં વધારો કરવાની સત્તા પણ હોય, એવી એક વિશેષ સમિતિની નિમણૂક કરે, જેથી તે આ ટ્રસ્ટનો કાર્યભાર સંભાળી શકે અને તેના હેતુઓને અમલમાં મૂકી શકે.

આશ્રમ સાથે હંમેશાં સંકળાયેલા રહેલા બે મિત્રો, અર્થાત્ શ્રી બુદ્ધાભાઈ અને જુઠાભાઈ, માનદ વ્યવસ્થાપકો તરીકે આ પરિસરમાં રહેવા તૈયાર થયા છે. તેઓ પાસે પોતાનાં સાધનસામગ્રી છે અને લાંબા સમયથી હરીજનોની સેવા માટે સમર્પિત રહ્યા છે. આશ્રમનો એક રહેવાસી પણ છે, જેણે પોતાનું જીવન હરીજન સેવાઓ માટે સમર્પિત કર્યું છે અને જે આનંદપૂર્વક આ પરિસરમાં જ રહેશે. તે હરીજન છોકરાં અને છોકરીઓના શિક્ષક તરીકે લગભગ નિષ્ણાત બની ગયો છે. આથી, મેં સૂચવેલી સમિતિને ટ્રસ્ટનું સંચાલન કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન પડવી જોઈએ; તેમજ મેં ઉદ્દેખિત તમામ પ્રવૃત્તિઓ એકસાથે અને તરત જ હાથ ધરવી આવશ્યક પણ નથી. જેમ તમને જાણ છે તેમ, કેટલીક હરીજન કુટુંબો ત્યાં પહેલેથી જ વસે છે. હરીજન કુટુંબોની વસાહત સ્થાપવાની આશ્રમના સભ્યોની લાંબા સમયથી ઇચ્છા રહી છે, પરંતુ અમને તેમમાંથી થોડાંને ત્યાં વસાવવા જેટલું જ શક્ય બન્યું હતું. વિખેરાઈ જવાના સમય સુધી ચંપલ બનાવવાનું કાર્ય ચાલુ હતું. ઇમારતમાં ૧૦૦ નિવાસીઓને સહેલાઈથી સમાવી શકે તેવું વિશાળ વિદ્યાર્થીનિવાસ છે. તેમાં પૂરતું મોટું વાણી શેડ અને મેં દર્શાવેલા ઉપયોગો માટે અતિઉપયોગી એવી અન્ય ઇમારતો પણ છે. આ મિલકતમાં ૧૦૦ એકર જમીન છે. તેથી હું વિનમ્રતાપૂર્વક કહી શકું છું કે ઉપરોક્ત હેતુઓની પૂર્ણતા માટે આ સ્થળ કદી પણ અતિ વિશાળ નથી, પરંતુ થોડા સમય સુધી ચુકિતસંગત રીતે અપેક્ષિત પ્રતિસાદ માટે પૂરતું વિશાળ છે. મને આશા છે કે સંસ્થાને ભગવાનજીપુરુષોત્તમ પંડ્યા,

જેઓ બર્મા છોડીને આશ્રમમાં સ્થાયી થવા આવ્યા હતા, તેમની તરફથી આવેલ પ્રસ્તાવ સ્વીકારવામાં કોઈ વાંધો નહીં હોય

અ ટમાસ. કમલાણી ને પત્ર ૪૩

ટ્રસ્ટીઓ પાસેથી આ જવાબદારી, જે સ્વીકારથી નિહિત થાય છે, પોતાના હસ્તે લેવા માટે.

શ્રી. ઘનશ્યામદાસ બિરલા

પ્રેસિડેન્ટ

આપનો વિશ્વાસુ

એમ.કે. ગાંધી

અસ્પૃશ્યોની સેવા સમાજ

બિરલા મિલ્સ દિલ્હી

સી.ડબલ્યુ. ૭૯૩૭. સૌજન્ય : જી.ડી. બિરલા

(મહાત્મા ગાંધીનાં સંકલિત કૃતિઓમાંથી : ખંડ ૫૬ પૃષ્ઠો ૪૧.૪૨ અને ૪૩)”

૧૦૪. પાંચમા સામાવાળાને આપવામાં આવેલી આ સત્તા અને અધિકારના બળે સમગ્ર આશ્રમની મિલ્કત સામાવાળા નં પમાં ન્યાસિત થઈ, અને ત્યારબાદ તેણે તેને અન્ય ટ્રસ્ટો વચ્ચે, નામે નીચે મુજબ, વહેંચી હતી : –

- (૧) સાબરમતી આશ્રમ પ્રિઝર્વેશન એન્ડ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ – તૃતીય સામાવાળા
- (૨) ખાદી પ્રયોગ સમિતિ – ચતુર્થ સામાવાળા
- (૩) હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ – પંચમ સામાવાળા
- (૪) સાબરમતી આશ્રમ ગૌશાળા – ષષ્ઠ સામાવાળા
- (૫) ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘ – સપ્તમ સામાવાળા
- (૬) ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળ

૧૦૫. સામાવાળા નં ૩ની સ્થાપના શ્રી સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે વિવિધ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિત્વો સાથે મળીને આશ્રમની ઇમારતો, જેમાં ગાંધીજી નિવાસ કરતા હતા, તેને સંરક્ષિત રાખવા અને જાળવવા હેતુથી કરી હતી અને જણાવેલ ટ્રસ્ટનું બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમ હેઠળ નોંધણીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું, તેમજ તે જ રીતે પાંચમા સામાવાળાનું પણ. પાંચમા સામાવાળા દ્વારા દાખલ કરાયેલ જવાબી સોગંદનામું પ્રથમ સામાવાળાએ લીધેલા વલણને અનુરૂપ છે, અર્થાત્ એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે મહાત્મા ગાંધીજીએ મીઠાના આંદોલન માટે “દાંડી” જવા સત્યાગ્રહ આશ્રમ છોડી દીધો હતો અને ભારતને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં ક્યારેય પરત ન ફરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી અને તે પછી જી.ડી. બિરલાને સંબોધિત ૩૦.૦૯.૧૯૩૩ તારીખના પત્રવ્યવહાર દ્વારા મહાત્મા ગાંધીજીએ આશ્રમવાસીઓને સત્યાગ્રહ આંદોલનમાં

જોડાવા અપીલ કરી હતી અને આખો આશ્રમ બ્રિટિશ સરકારને સોંપવાનો નિર્ણય કર્યો હતો, પરંતુ તેમણે આશ્રમની માલિકી અને સંચાલન સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. પાંચમા સામાવાળાએ તેના સોગંદનામામાં સ્પષ્ટપણે એવું પણ જણાવ્યું છે કે સત્યાગ્રહ આશ્રમનું નામ બદલાઈને સાબરમતી હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ રાખવામાં આવ્યું હતું અને પાંચમા સામાવાળાએ તેના સોગંદનામામાં ૦૫.૦૯.૧૯૩૯ના ઠરાવ દ્વારા એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે નવા ટ્રસ્ટીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો અને ટ્રસ્ટના વધુ સારા કાર્યસંચાલન અને વિકાસ માટે ટ્રસ્ટના વધારાના ધ્યેયો અને ઉદ્દેશ્યો દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. મહાત્મા ગાંધીજીના અવસાન પછી, પાંચમા સામાવાળાનું ઔપચારિક રીતે ૨૫.૦૯.૧૯૫૨ના રોજ ચેરિટી કમિશનર, અમદાવાદની કચેરીમાં નોંધણીકરણ નં. એ-૧૯૨ હેઠળ નોંધણીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું (પાંચમા સામાવાળાના તા. ૨૯.૦૭.૨૦૨૨ના સોગંદનામામાં ઉલ્લેખિત અનુબંધક આરપ/૩).

૧૦૬. પાંચમા સામાવાળાનો વધુમાં એવો અભિપ્રાય છે કે મહાત્મા ગાંધી રચનાત્મક કાર્યને સુગમ બનાવવા માટે વિકેન્દ્રીકરણમાં માનતા હતા, જેથી સમન્વિત છતાં વિકેન્દ્રીકૃત માળખાઓમાં બહુવિધ પ્રવેશો દ્વારા વિશાળ હિતને ધ્યાનમાં રાખી કાર્ય થઈ શકે; આ દૃષ્ટિએ ચેરિટી કમિશનરની પરવાનગીથી પાંચ અલગ-અલગ ટ્રસ્ટો, એટલે કે સામાવાળા નં. ૩ થી ૭, દ્વારા આ સંબંધમાં ઠરાવ અનુબંધ આરપ/૫ મુજબ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જે દર્શાવે છે કે ઉક્ત ઠરાવના અનુસંધાને જુદી જુદી તારીખોએ જમીનનું હસ્તાંતરણ કેવી રીતે

થયું, જેના દ્વારા પાંચમા સામાવાળાએ સામાવાળા નં. ૩, ૪, ૬ અને ૭ તેમજ ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળને જમીનો હસ્તાંતરિત કરી છે. પ્રથમ સામાવાળાના જણાવ્યા મુજબ, અને યોગ્ય રીતે, આ મામલાનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો, જેને આ કેસનું હૃદય અને આત્મા કહી શકાય, તે પ્રસ્તાવિત વિકાસ યોજનાને લઈને સામાવાળા નં. ૩, ૪ અને ૫ દ્વારા આપવામાં આવેલી સંમતિ અથવા સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી પર આધારિત છે, જે અરજદાર દ્વારા વ્યક્ત કરાયેલ આશંકાને દૂર કરશે. અમારો વિચારપૂર્વકનો અભિપ્રાય એવો છે કે આ સામાવાળાઓએ તેમના સોગંદનામાઓમાં દર્શાવ્યા મુજબ આપેલી સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી અંગે વિસ્તૃત ચર્ચા કરવા બદલે, વિશેષ પ્રકલ્પ માટે તેમણે આપેલી સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી સંબંધિત તેમની-તેમની સોગંદનામાઓમાં કરાયેલ રજૂઆતને, અથવા અન્ય શબ્દોમાં, જ્યાં સામાવાળા નં. ૩, ૪ અને ૫એ પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા હાથ ધરાનાર વિષયક પ્રકલ્પ માટે પોતાની સંમતિ આપી છે, તેને ઉતારવું વધુ યોગ્ય અને ઉપયુક્ત રહેશે. સામાવાળા નં. ૩, ૪ અને ૫એ તેમના-તેમના સોગંદનામાઓમાં આગળ મૂકેલી રજૂઆત નીચે મુજબ છે: –

વિષય: ત્રીજા સામાવાળા દ્વારા સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી આપવામાં આવેલ

“૧૦. આ તબક્કે, હું જણાવું છું કે એસ.એ.પી.એમ.ટી. સિદ્ધાંતતઃ ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસર વિકાસના પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પને અનુમોદન આપે છે. એસ.એ.પી.એમ.ટી. એવું માને છે કે અરજદાર તેમજ સામાવાળા નં. ૧ બંનેની સામાન્ય મંજૂરી ગાંધી આશ્રમ અને તેના

પરિસરોનું ગાંધીવાદી આદર્શોને કડકપણે અનુરૂપ રહીને પુનર્વિકાસ કરવાની છે, જેથી આશરે ૫૫ એકર જેટલા વિશાળ પરિસરને જાહેર જનતા માટે વધુ સુલભ બનાવવામાં આવે અને વર્તમાન તેમજ ભાવિ પેઢીઓ માટે મહાત્મા ગાંધીની વારસાગત ધરોહર અને આ સ્થાનના આદર્શોને વધુ સારી રીતે જાળવી, સંવર્ધિત કરી અને પ્રોત્સાહિત કરી શકાય. એસ.એ.પી.એમ.ટી. સિદ્ધાંતતઃ આવી મંજૂરી સાથે સહમત છે.

૧૨. એસએપીએમટીએ ગાંધી આશ્રમ મેમોરિયલ એન્ડ પ્રિસિંક્ટ ડેવલપમેન્ટ પ્રોજેક્ટની કાર્યકારી પરિષદના અધ્યક્ષને સંબોધિત દિનાંક ૨૦ જુલાઈ, ૨૦૨૧ ના પત્ર દ્વારા સામાવાળા નં ૧ ને સિદ્ધાંતતઃ પોતાની સંમતિ સંપ્રેષિત કરી છે, જે પત્ર અહીં સાથે અનુબંધિત છે અને પરિશિષ્ટ – એફ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યો છે.”

સંદર્ભ: ચોથા સામાવાળા દ્વારા સૈદ્ધાંતિક મંજૂરી આપવામાં આવેલ

“૧૪. સામાવાળા નં. ૪નું નમ્રતાપૂર્વક કહેવું અને રજૂઆત છે કે, તારીખ ૨૦.૦૯.૨૦૧૯નું પત્ર ખાદી અને ગ્રામ ઉદ્યોગ આયોગ, ગુજરાત પ્રાદેશિક શાખા, અમદાવાદના કાર્યાલય તરફથી સૂચિત કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં નં નં. ૮ અને ૯ ખાતે દર્શાવેલ સત્તાધિકારીઓ (અર્થાત્ સામાવાળા નં. ૮ અને ૯) દ્વારા હાથ ધરાનાર “પ્રોજેક્ટ” અંગે જાણ કરવામાં આવી હતી, જેના માટે અમારી સંસ્થાને સહકાર આપવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી

અને તે અનુસાર તારીખ ૨૬.૦૯.૨૦૧૯ની “ટ્રસ્ટીઓ”ની બેઠકમાં સત્તાધિકારીઓને સહકાર આપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. ખાદી ગ્રામોદ્યોગ આયોગ (કે એન્ડ વી.આઈ.સી.), અમદાવાદને જારી કરાયેલા પત્રની નકલ આ સાથે જોડેલ છે અને સમૂહરૂપે પરિશિષ્ટ કેપ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવી છે.

૧૫. હું વધુમાં રજૂ કરું છું કે સર્વે નં. ૮૮૬ + ૮૯૦૦૪ ધરાવતા જમીનના ખંડો (આશરે ૧૮૪૫૦ ચો. મી.) તથા પ્લોટ નં. ૭૦૪/૨ આશરે ૫૧૩૦ ચો. મી. ક્ષેત્રફળ ધરાવતા અંગેની વાટાઘાટો અને ચર્ચાઓ સ્વીકારવામાં આવી છે અને અંતિમરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. ખાદી ગ્રામોદ્યોગ પ્રયોગ સમિતિના કાર્યો તેના હેતુઓની આગળવટ માટે ટ્રસ્ટ માટે યોગ્ય એવા રાણીપ વિસ્તારમાં આવેલ ૨૩૫૮૦ ચો. મી.ના પ્લોટ પરથી ચાલુ રાખવામાં આવશે. ઉક્ત વાટાઘાટો ટ્રસ્ટની સર્વસંમતિથી હાથ ધરવામાં આવી છે.

૧૬. હું નિવેદન કરું છું કે અમારા સંગઠનને ભારતની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્દેશોના અનુસંધાને પક્ષકાર સામાવાળા નં ૪ તરીકે જોડવામાં આવ્યું છે, અને તેથી અમારું સંગઠન મહાત્મા ગાંધીના તત્ત્વજ્ઞાનના આધાર પર સ્થાપિત થયેલું છે, તેમજ પુનઃસ્થાપન યોજના પણ ગાંધીજીના જીવન, મૂલ્યો, કાર્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનું સંરક્ષણ, પ્રદર્શન

અને ગૌરવવર્ધન કરશે અને તેથી પ્રસ્તાવિત યોજના અંગે અમારા સંગઠનને કોઈ વાંધો નથી. ઉપરાંત, આશ્રમવાસીઓ સહિતના તમામ હિતધારકો અને ગાંધીવાદી તત્ત્વજ્ઞાનના આધારે સંચાલિત થતા તમામ ટ્રસ્ટોએ, જેમાં સામાવાળા નં ૪ નો પણ સમાવેશ થાય છે, આ યોજનામાં સહકાર આપ્યો છે અને આ યોજના ગાંધીવાદી સિદ્ધાંતો, મૂલ્યો અને તત્ત્વજ્ઞાનની પુનઃસ્થાપના માટેનું એક મહત્વપૂર્ણ પગલું છે.”

વિષય: પાંચમા સામાવાળા દ્વારા સિદ્ધાંતતઃ મંજૂરી આપવામાં આવેલ

“૫. આ તબક્કે, હું જણાવી દઉં છું કે શેટ, ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને પરિસર વિકાસ માટેના પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પ (સંક્ષેપમાં “એમજીએસએએમટી”) સાથે સિદ્ધાંતતઃ સંમત છે. હું વધુમાં જણાવું છું કે બા-બાપુ અને આશ્રમવાસીઓનું નિવાસસ્થાન રહેલું આ આશ્રમ, જેમણે પોતાનું જીવન સમર્પિત કર્યું હતું, શરૂઆતથી જ સ્વાતંત્ર્ય આંદોલનનું કેન્દ્ર બન્યું હતું. નોંધવા યોગ્ય છે કે સાબરમતી આશ્રમનો ઉદ્દેશ્ય એ છે કે તેના સભ્યો પોતાને રાષ્ટ્રસેવા માટે યોગ્ય બનાવે અને સર્વજનહિતની ભાવના સાથે સુસંગત એવો સતત પ્રયત્ન કરે. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે જીવનના સર્વ વર્ગોમાંથી આવેલા હજારો લોકો આ માનવતાના મંદિર તરફ આકર્ષાય છે, જે બા-બાપુ અને આશ્રમવાસીઓ

દ્વારા સત્ય, અહિંસા, કરુણા અને નિષ્ક્રિય પ્રતિરોધ સાથે અસહકાર જેવા શાશ્વત મૂલ્યોના મૂર્ત સ્વરૂપ મારફતે સર્વજનહિતની ભાવનાને સજીવ બનાવે છે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ આશ્રમ રાષ્ટ્રનિર્માણમાં સહભાગી બનેલા લાખો સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓ અને સામાન્ય જનતાના બલિદાન અને તપસ્યાનું સ્મારકરૂપ સ્મરણ છે. આજે પણ, જિજ્ઞાસા સાથે હજારો લોકો આ સાદા છતાં વિનમ્રતા ઉપજાવતા નિવાસસ્થાને આવે છે; ઘણા અહીં પ્રવાસી તરીકે આવે છે, પરંતુ યાત્રી તરીકે પરત જાય છે.”

૧૦૭. ઉપરોક્ત તથ્યોના પ્રકાશમાં, અનિવાર્ય રીતે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો પડે છે કે તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ના સરકારી ઠરાવ હેઠળ, ગાંધી આશ્રમ સ્મારક અને તેની આસપાસના પરિસરની વિકાસના એકમાત્ર હેતુસર ગવર્નિંગ કાઉન્સિલ અને એક્ઝિક્યુટિવ કાઉન્સિલની રચના કરવામાં આવી છે. ઉક્ત ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં ગુજરાતના માનનીય મુખ્યમંત્રી, મુખ્ય સચિવ, ગુજરાતના માનનીય મુખ્યમંત્રીના મુખ્ય પ્રધાન સચિવ, બે સંસદ સભ્યો, અતિરિક્ત મુખ્ય સચિવ, શહેરી વિકાસ અને શહેરી આવાસ વિભાગ, પ્રધાન સચિવ, પ્રવાસન, દેવસ્થાન વ્યવસ્થાપન, નાગરિક ઉદ્યોગ અને યાત્રાધામ, મ્યુનિસિપલ કમિશનર, અમદાવાદ, કલેક્ટર, અમદાવાદ, રાષ્ટ્રીય સ્તરના પ્રતિષ્ઠિત ગાંધીવાદીઓ તેમજ સામાવાળા નં ૩, ૪, ૫ અને ૬ના ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ થાય છે.

૧૦૮. તેમાં સૂચવ્યા મુજબ ગવર્નિંગ કાઉન્સિલની ભૂમિકા એ છે કે કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકાર, શહેરી સ્થાનિક સંસ્થા તથા પ્રકલ્પના ઔપચારિક અને અનૌપચારિક હિતધારકો વચ્ચે સુમેળસભર સંકલન સુનિશ્ચિત કરીને પ્રકલ્પના વિકાસકાર્યોને માર્ગદર્શન આપવું. તેમાં નીચે મુજબની બાબતોનું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે : –

- યોજના બનાવવી, મૂલવણી કરવી, મંજૂરી આપવી, એસ.પી.વી. દ્વારા અમલીકરણ માટે નાણાં મુક્ત કરવાં
- એસ.પી.વી.ના કાર્યસંચાલન માટે માર્ગદર્શિકાઓ અંગે વાટાઘાટ કરીને તેને ઘડવી
- એસપીવીને સમર્પિત અને નોંધપાત્ર આવક પ્રવાહ પૂરો પાડવા માટે જેથી તે સ્વનિર્ભર બની શકે
- પ્રકલ્પો માટે ડિઝાઇન અને આયોજનના વિવિધ તબક્કાઓની તૈયારી માટે સલાહકારોની નિમણૂક કરવી.
- સલાહકારો દ્વારા તૈયાર કરાયેલ ડિઝાઇનને મંજૂરી આપવી અને અનુમોદન કરવું.

કાર્યકારી પરિષદની ભૂમિકા શાસક પરિષદ અને અમલીકરણ તંત્ર, જેમાં અમદાવાદ મહાનગરપાલિકા અને સાબરમતી રિવરફ્રન્ટ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ, અમદાવાદનો સમાવેશ થાય છે, તેમના વચ્ચે

અવરોધરહિત સમન્વય સુનિશ્ચિત કરવાની છે. કાર્યકારી પરિષદની ભૂમિકા શાસક પરિષદ અને કાર્યકારી પરિષદ દ્વારા ઘડવામાં આવેલ માર્ગદર્શિકાઓનો અમલ કરવાની છે.

૧૦૯. આમ, એવું પ્રતીત થાય છે કે રાજ્ય સરકાર “ગાંધી આશ્રમ એન્ડ મેમોરિયલ એન્ડ પ્રિસિન્ક્ટ્સ ડેવલપમેન્ટ પ્રોજેક્ટ” ના સર્વાંગી વિકાસ માટેના પોતાના દ્રષ્ટિકોણને સંપૂર્ણ નિષ્ઠાપૂર્વક અમલમાં મૂકવાનો ઇરાદો ધરાવે છે. રાજ્યનો જાહેર હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે ગાંધીજીના મૂલ્યો, આચરણધર્મિતા અને સિદ્ધાંતોનું અનુકૂળ વાતાવરણ અથવા પર્યાવરણમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી પ્રસારણ થાય જેથી આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણોને અનુરૂપતા પ્રાપ્ત થાય અને તેનાથી રાજ્ય દ્વારા લેવામાં આવેલા આવા પગલાંઓ માત્ર દેશની જનતા દ્વારા ગાંધી આશ્રમની વધુ મુલાકાત સુનિશ્ચિત કરશે એટલું જ નહીં, પરંતુ અન્ય દેશોના નાગરિકોને પણ આકર્ષશે. આવા આશ્રમની સ્થાપના માનવજાતિને રાષ્ટ્રપિતાના ઉપદેશિત અને આચરિત સિદ્ધાંતોને સ્વીકારવાનો પ્રયત્ન કરીને તેમના પગલે ચાલવા પ્રેરણા આપશે. હકીકતમાં, કોઈપણ સામાવાળાએ આ પ્રોજેક્ટનો વિરોધ કર્યો નથી અને તેના વિપરીત સામાવાળા નં ૩, ૪ અને ૫ એ સિદ્ધાંતતઃ પોતાની મંજૂરી આપી છે અને સામાવાળા નં ૧ ને આ પ્રોજેક્ટને આગળ વધારવા વિનંતી કરી છે જેથી ગાંધીજીના મૂલ્યો માનવજાતિના કલ્યાણાર્થે દૂરદૂર સુધી પ્રસરે તે સુનિશ્ચિત થાય. સરકારી એજન્સીઓ અને/અથવા તેના અધિકારીઓની સંડોવણી માત્ર યોગ્ય સમન્વય

જ સુનિશ્ચિત કરશે એવું નહીં, પરંતુ આ હેતુની સિદ્ધિ માટે વિવિધ કાર્યોનું યોગ્ય માર્ગીકરણ પણ સુનિશ્ચિત કરશે અને તે ઉપરાંત કલ્પિત પ્રોજેક્ટ સમયબદ્ધ રીતે પૂર્ણ થાય તથા તેનું સંવર્ધન અને જાળવણી સત્તાધિકારીઓ તથા સંબંધિત ટ્રસ્ટો, જે અત્યાર સુધી આ મિલ્કતોનું સંચાલન કરતા આવ્યા છે, તેમની સતત નજર અને નિરીક્ષણ હેઠળ રહે તે પણ સુનિશ્ચિત કરશે; અને કામગીરીના સંચાલનમાં કોઈ ઢીલાશ રહે તો સંબંધિત ટ્રસ્ટનો પ્રતિનિધિ તે બાબત માત્ર ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના ધ્યાન પર લાવશે એટલું જ નહીં, પરંતુ પોતાની વ્યથા પણ રજૂ કરશે અને આ પ્રોજેક્ટ દ્વારા ગાંધીવાદી કાર્ય આગળ ધપાવવામાં આવે તે પણ સુનિશ્ચિત કરશે.

૧૧૦. તા. ૧૫.૦૬.૨૦૨૨નો સરકારનો ઠરાવ એ દર્શાવે છે કે એમ.જી.એસ.એ.એમ.ટી.ની સંચાલક પરિષદનું પુનર્ગઠન કરવામાં આવ્યું હતું, જેના અંતર્ગત સામાવાળા નં ૩, ૫ અને ૬ના પ્રતિનિધિઓને સંચાલક પરિષદના સભ્યો તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને તેથી, પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાના પ્રારંભ માટે વ્યવહારિક રીતે તમામ સામાવાળાઓ સંમત થયા હોવાનું પરિણામ આવ્યું છે. આ તબક્કે ઉલ્લેખ કરવો અસંગત નહીં ગણાય કે વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે અદાલત પાસેથી ખુદી અદાલતમાં પરિશિષ્ટ આર-૪ ખાતે પ્રત્યુત્તર સોગંદનામા સાથે રજૂ કરાયેલ કોમ્પેક્ટ ડિસ્કનો વિડિયોગ્રાફ રજૂ કરવાની પરવાનગી માંગી હતી અને તે અનુસાર આ અદાલતે આઈ.ટી. સેલના રજિસ્ટ્રારને તે માટે વ્યવસ્થા કરવાની સૂચના આપી હતી અને અનુરૂપ રીતે તે

૩૦.૦૮.૨૦૨૨ના રોજ તમામ વિદ્વાન વકીલોની હાજરીમાં ખુદી અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૧૧. અત્યાર સુધી લેવાયેલા પગલાં, આગળ લેવામાં આવનાર પ્રસ્તાવિત પગલાં તથા આશ્રમના વર્તમાન નિવાસીઓના પુનઃ પુનર્વસન માટે તેઓને કેવી રીતે સ્થળાંતરિત કરવામાં આવી રહ્યા છે, જેમાં જણાવેલ વ્યક્તિઓને નવા નિર્મિત ચાર શયનખંડવાળા ફ્લેટોમાં ખસેડવાનો સમાવેશ થાય છે, અને જે મકાનો વસવાટ માટે તૈયાર છે, તે બાબત ઉક્ત આભાસી પ્રદર્શન દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં આવી હતી. આભાસી સુનાવણીમાં દર્શાવવામાં આવેલા કેટલાક પ્રસ્તાવો નીચે મુજબ છે : –

(એ) જેમ કે તારીખ ૨૬.૦૪.૨૦૨૨ના જવાબમાં દાખલ કરાયેલ સોગંદનામાના પરિછેદ ૧૦.૨ અને ૧૪.૫ માં પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, ચંદ્રભાગા નાનું નદીપાટ, જે હાલમાં નાનું છે, તેનો વિકાસ સુખદ શહેરી જળમાર્ગ તરીકે કરવાનું છે.

(બી) વધુમાં, પ્રસ્તાવિત પ્રકલ્પમાં મુલાકાતીઓને ગાંધીયન ઇતિહાસ અને દર્શન વિશે વધુ જાણવા સક્ષમ બનાવવા માટે નવા સંગ્રહાલયો અને પ્રદર્શન કેન્દ્રોની કલ્પના કરવામાં આવી છે.

(સી) ઉપરોક્ત ઉપરાંત, કેફેટેરિયા, બગીચાઓ અને અન્ય સુવિધાઓ જેવી આવશ્યક વધારાની સુવિધાઓ વિકસાવવામાં આવશે.

(ડી) ઉપરોક્ત બાબતો ઉપરાંત, આશ્રમ રોડ પરના વાહનવ્યવહારથી થતો અવાજ આશ્રમના પર્યાવરણમાં અવરોધ ઉભો કરે છે, જેના કારણે વિસ્તૃત કરાયેલા આશ્રમને ચારે બાજુથી ફરીને જાય તે રીતે આશ્રમ રોડનું વળતર કરવું આવશ્યક છે.

(ઈ) વધુમાં, અલગથી નિર્ધારિત વાહનથંભાણ સ્થળ પણ નિર્માણ કરવામાં આવશે, કારણ કે જગ્યાના અભાવે વાહનોને હૃદય કુન્જ અને ઉદ્યોગ મંદિરની નજીક ઊભા રાખવા આવશ્યક બને છે, જે આશ્રમની પવિત્રતાને ભંગ કરે છે.

(એફ) વર્તમાન સમયમાં, ગાંધી આશ્રમ તેની આજની સ્થિતિ મુજબ દર વર્ષે ૧૦ લાખ મુલાકાતીઓને આવકારે છે, પરંતુ પ્રસ્તાવિત યોજનાના અમલીકરણ પછી, મુલાકાતીઓની સંખ્યામાં વધારો થવાની અપેક્ષા છે.

(જી) ગાંધી આશ્રમ સ્મારકની અંદર નિવાસ કરતા આશ્રમવાસીઓ/દીર્ઘકાલીન ભાડૂતોનાં આશરે ૨૬૦ પરિવારોનું સંમતિથી, નીચેના વિકલ્પો સાથે, પુનર્વસન કરવામાં આવવાનું છે :

(૧) અમદાવાદના મુખ્ય વિસ્તારમાં, અર્થાત્ નારણપુરા ખાતે, ૪ બીએચકે ફ્લેટનું માલિકી હક; અથવા

(૨) એસપીડી ઝોનની અંદર, ગાંધી આશ્રમ સ્મારકને અડીને આવેલા વિસ્તારમાં, “આશ્રમ હાઉસિંગ કેમ્પસ” માં ૩ બીએચકે ટેનામેન્ટ; અથવા

(૩) ૬૦ લાખ રૂપિયાનું ઉદાર એકમુષ્ટ નાણાકીય વળતર.

૧૧૨. નિષ્કર્ષરૂપે, આ અદાલતે આવશ્યકપણે એવો નિર્ધાર કરવો પડે છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના માત્ર મહાત્મા ગાંધીના વિચારો અને તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રોત્સાહન આપનાર જ નહીં, પરંતુ સમાજ તથા સમગ્ર માનવજાતના હિત માટે પણ થશે. ઉક્ત ગાંધી આશ્રમ સર્વ વયજૂથો માટે અભ્યાસ અને શિક્ષણનું સ્થાન બનશે. સોગંદનામા તા. ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ સાથે જોડાયેલા યોજના પરિશિષ્ટ ૫ માં દર્શાવેલ પ્રસ્તાવિત કાર્યયોજના હાલના તથા પ્રસ્તાવિત ગાંધી આશ્રમને સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે. હકીકતમાં, સામાવાળા નં ૧ એ આ અદાલતને ખાતરી આપી છે કે અમલમાં મુકાનારી પરિકલ્પિત યોજના સામાવાળા નં ૩ થી ૭ એવા ટ્રસ્ટની સંમતિ, સહકાર અને માર્ગદર્શનથી જ હાથ ધરવામાં આવશે, અને ઉપરોક્ત મુજબ સામાવાળા-ટ્રસ્ટના પ્રતિનિધિઓને શાસક પરિષદની રચના સમયે સભ્યો તરીકે સામેલ કરવામાં આવ્યા હોવાથી આ ખાતરી વધુ મજબૂત બની છે. હકીકતમાં, આશ્રમનું પુનઃસ્થાપન જે રીતે કરવાનું છે તે બાબત તૃતીય સામાવાળાને સોંપવામાં આવી છે અને હાલની સ્થિતિ મુજબ ગાંધી આશ્રમના જતન સંબંધિત “સંકલ્પન નોંધ” રજૂ કરવા માટે તેને કહેવામાં આવ્યું છે; તેમજ તે સંબંધિત સંશોધન કાર્ય સામાવાળા નં ૩ સાથે સંકળાઈને ગુજરાત વિધાપીઠ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી રહ્યું છે, જે સંસ્થા મહાત્મા ગાંધીજીએ પોતે સ્થાપેલી હતી. તૃતીય સામાવાળાની કાર્યકારી પરિષદના અધ્યક્ષ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઉક્ત વિનંતિના પ્રતિસાદરૂપે, તા. ૧૩.૧૨.૨૦૨૧ના પત્રવ્યવહાર દ્વારા,

પરિશિષ્ટ ૯ મુજબ (પ્રથમ સામાવાળા દ્વારા સુર-પ્રત્યુત્તર તરીકે દાખલ કરાયેલા તા. ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ના સોગંદનામા સાથે જોડાયેલ), તેના દ્વારા તૈયાર કરાયેલ સંકલ્પન નોંધ મોકલી આપવામાં આવી હતી.

૧૧૩. સામાવાળા નં.૧ એ તેના દિનાંક ૨૫.૦૪.૨૦૨૨ ના સોગંદનામામાં જણાવ્યું છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના ગાંધી આશ્રમની ભૂઆકૃતિમાં ફેરફાર કરશે નહીં અને સાદગી તથા મિતવ્યયિતાના ગાંધીયન આદર્શોના વિરુદ્ધ જશે નહીં. વધુમાં, નીચે મુજબ દલીલ કરવામાં આવી છે:

“૧૦.૧ અરજદારનો આ ભય છે કે પ્રસ્તાવિત યોજના ‘આશ્રમની ભૌતિક રચનામાં ફેરફાર કરશે અને તેની મૂળ, નિર્મળ સાદગી તથા મિતવ્યયિતાને ભ્રષ્ટ કરશે, જે ગાંધીજીની વિચારધારાનું પ્રતિબિંબ છે, અને તેને સાદગી તથા મિતવ્યયિતાના ગાંધીયન મૂલ્યોના સંપૂર્ણપણે વિરુદ્ધ બનાવી દેશે’.

હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે અરજદારનો કહેવાતો ભય કોઈપણ દઢ આધાર વિના છે અને યોજનાના ઉદ્દેશ્યો અંગેની પૂર્ણ ગેરસમજ પર આધારિત છે; ગાંધી આશ્રમનો વિકાસ એવી રીતે કરવો છે કે જ્યારે ગાંધીજી ત્યાં નિવાસ કરતાં હતા ત્યારે આશ્રમ કેવો હતો તેનો યથાર્થ ભાવ યોગ્ય રીતે પ્રતિબિંબિત થઈ શકે. વધુમાં, આ યોજના આશ્રમની મૂળ ઈમારતોનું પુનઃસ્થાપન કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, જેમાંથી મોટાભાગની જર્જરિત હાલતમાં છે. પ્રસ્તાવિત યોજનાનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે

કે ગાંધીયન મૂલ્યો સજીવ રાખી શકાય અને વર્તમાન તેમજ ભાવિ પેઢીઓના હિતાર્થે તેનો સંવર્ધન થઈ શકે. ૫ એકર જમીનની બહારનો ગાંધી આશ્રમ મિતવ્યયિતા કે સાદગીના ગાંધીયન મૂલ્યોનો કોઈ રીતે પ્રામાણિક સાક્ષી નથી. હકીકતમાં, પ્રસ્તાવિત યોજનાથી મિતવ્યયિતા અને સાદગીના ગાંધીયન મૂલ્યો વધુ સ્પષ્ટપણે ઉજાગર થશે.

૧૦.૨ વધુમાં, માત્ર એટલા માટે કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં કેફ્ટેરિયા અને પાર્કિંગ જેવી આવશ્યક સુવિધાઓનો અવલોકન કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્વયંમાં એ અર્થ આપતું નથી કે ગાંધી આશ્રમ તેનો મૂળ સ્વભાવ ગુમાવી બેસશે. અરજદારને ગાંધી આશ્રમને ટ્રસ્ટીરીય સંગ્રહાલય અને પ્રવાસન સ્થળ તરીકે વિકસિત કરવામાં શું વાંધો છે, તે સમજવું મુશ્કેલ છે, જ્યારે તેનાથી ગાંધીજીનું તત્ત્વજ્ઞાન, ઉપદેશો અને જીવનકર્મ વિશાળ જનસમુદાય સુધી પહોંચશે અને શ્રેષ્ઠ સંભવિત રીતે સંરક્ષિત રહેશે. આજની તારીખે, એસ.એ.પી.એમ.ટી.ને સોંપવામાં આવેલી ૫ એકર જમીન ગાંધી આશ્રમ તરીકે ઓળખાય છે, જેમાં મૂળ ૬૩ આશ્રમ ઇમારતોમાંથી ૧૧ આવેલ છે. જણાવેલ ૧૧ ઇમારતોમાંથી માત્ર ૩ જ મુલાકાતીઓ માટે ખુલ્લી છે. તેમાં ઉપલબ્ધ સુવિધાઓ મુલાકાતીઓ માટે પૂરતી તેમજ પૂરતી આકર્ષક નથી. વધુમાં, આશ્રમની બાકીની જમીન વિખંડિત છે અને વિવિધ હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાઈ રહી છે. પ્રસ્તાવિત યોજના ઉક્ત વિખંડન દૂર કરવા અને ગાંધી આશ્રમનો જે મૂળ

સ્વભાવ હતો તેને ફરી સજીવ કરવા પ્રયત્નશીલ છે. તે દષ્ટિએ, ૫ એકરનું પરિસર ૫૫ એકર સુધી વિસ્તૃત કરવાનું છે જેથી તેમાં મૂળ ૪૮ આશ્રમ ઈમારતોનો સમાવેશ થઈ શકે. ચંદ્રભાગા નદીકા, જે હાલમાં નાળો છે, તેને મનોહર શહેરી જળમાર્ગ તરીકે વિકસિત કરવાનું છે. હાલ જે રીતે ગાંધી આશ્રમ અસ્તિત્વમાં છે, તેમાં મુલાકાતીઓ માટે આવશ્યક એવી વિવિધ સુવિધાઓનો અભાવ છે, જે પૂરી પાડવામાં આવશે. તેથી, આ યોજના ગાંધીયન મૂલ્યોનું સંરક્ષણ કરતાં કરતાં અને સાથે સાથે તેને મહાત્મા ગાંધીના જીવન વિષે અભ્યાસ અને માહિતીનું સ્થળ તરીકે વિકસિત કરતાં, તેના શાંતિમય વાતાવરણ સાથે આશ્રમને પુનઃસર્જિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે રાષ્ટ્રપિતાના વંશજ તરીકે અરજદાર પાસેથી એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે કે ગાંધીજીની વારસાની જાળવણી માટે વ્યાપક અને નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે તે બાબતે તે ગૌરવ અનુભવે; તેના બદલે, અરજદારે કોઈ સદૃઢ કારણ વિના માત્ર અસંતોષ જ પ્રદર્શિત કર્યો છે.

૧૦.૩ હું આદરપૂર્વક જણાવું છું કે તેથી, પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાથી ગાંધી આશ્રમની ભૂપ્રકૃતિમાં કોઈ ફેરફાર થશે નહીં, પરંતુ તે ગાંધી આશ્રમને તેની મૂળ સ્થિતિ મુજબ પુનઃસર્જિત અને પુનર્જીવિત કરશે, સાથે જ તેની મિતવ્યયિતા અને સાદગીને, તેના શાંત અને નિરવ વાતાવરણ સાથે, વધુ ઉજાગર કરશે.

૧૩. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે શીર્ષકવાળી સમગ્ર અરજીમાં અરજદાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોને આ હકીકતના પ્રકાશમાં ખોટી ઠરે છે કે ગાંધી આશ્રમને તેની મૂળ સ્થિતિ મુજબ વિકસાવવા સામાવાળા રાજ્ય દ્વારા નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે, અને ઉક્ત પ્રક્રિયા સામાવાળા નં. ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટોના માર્ગદર્શન હેઠળ હાથ ધરવાની છે. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે અરજદારે પ્રસ્તાવિત યોજનાને કલંકિત કરવા માટે અને માત્ર તે હેતુસર અસમંજસભર્યો પ્રયાસ કર્યો છે તથા તુરંચ આક્ષેપો કર્યા છે અને કોઈ સચોટ આધાર વિના વિકારિત ચિત્ર રજૂ કર્યું છે.”

૧૧૪. ૧૯૧ સામાવાળા દ્વારા તા. ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ના રોજ દાખલ કરાયેલ પ્રતિઉત્તર-પ્રતિશપથપત્રમાં નીચે મુજબ રજૂઆત કરવામાં આવી છે:

“૬. હું આદરપૂર્વક કહું છું કે અરજદારે એવો આક્ષેપ કર્યો છે કે પ્રસ્તાવિત પરિયોજનાના માધ્યમથી સામાવાળા નં ૪ – ખાદી પ્રયોગ સમિતિ અને કલામ ખુશ જેવી સંસ્થાઓનું સ્થાનાંતરણ થશે, જેના પરિણામે તેમની પ્રવૃત્તિઓમાં વિક્ષેપ ઊભો થશે અને તે જ બાબતનું અપૂરણીય નુકસાન થઈ શકે છે. વધુમાં, અરજદારે એવો આક્ષેપ કર્યો છે કે પુનર્વિકાસ પરિયોજનાના કારણે વિધામંદિર શાળાને બંધ કરી અન્યત્ર ખસેડવામાં આવી રહી છે, જેના પરિણામે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ મધ્યે છોડી દેવા

મજબૂર બનશે. તેથી, અરજદાર દલીલ કરે છે કે લોકપ્રિય રીતે ગાંધી આશ્રમ તરીકે ઓળખાતા સ્થળના પુનર્વિકાસના નામે પ્રસ્તાવિત પરિયોજના અંત્યોદયના ગાંધીવાદી આદર્શનો ઉપહાસ કરે છે. આ સંદર્ભમાં, હું આદરપૂર્વક કહું છું કે અરજદારની દલીલોનો કોઈ મજબૂત આધાર નથી અને તે સંપૂર્ણપણે અનુમાન તથા કલ્પનાઓ પર આધારિત છે. આ બાબતમાં, હું નીચે મુજબ રજૂ કરું છું : –

ક. હું આદરપૂર્વક જણાવું છું કે, જ્યાં સુધી સામાવાળા નં જ – ખાદી ગ્રામોદ્યોગ પ્રયોગ સમિતિનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેની ઇમારતો આજની સ્થિતિએ ગાંધી આશ્રમના પ એકરના વિસ્તારમાં આવતી નથી, પરંતુ ‘ગાંધી આશ્રમ સ્મારક’ માટે નિર્ધારિત પપ એકરના વિસ્તારમાં આવે છે.

બ. હું વધુમાં આ નિવેદન કરું છું કે કલમ ખુશ, “ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળ” નામના ટ્રસ્ટ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ પૈકીની એક છે, જેને ઉપરોક્ત કાર્યવાહીમાં પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવ્યું નથી અને ઉક્ત ઇમારત તથા તેની પરિસર પણ હાલ જે રીતે પ એકર ગાંધી આશ્રમ અસ્તિત્વમાં છે તેનો ભાગ બનતા નથી. તેમજ તે પ્રસ્તાવિત પપ એકર સ્મારક પરિસરનો પણ ભાગ બનતું નથી.

ક. ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળની યોગ્ય મંજૂરી અને સંમતિથી, ખાદી વણાટ, ચરખા નિર્માણ, હસ્તનિર્મિત કાગળ નિર્માણ, સાબુ નિર્માણ

વગેરેના કાર્યવિધી અંગે માહિતી અને પ્રબોધન થાય તે રીતે સમગ્ર પરિસરનું વિકાસ કરીને ખાદી અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે પ્રસ્તાવિત યોજના ઘડવામાં આવી છે. તે માટે તેની કાર્યરત નમૂનાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, પ્રસ્તાવિત યોજના ખાદી અને ગામઉદ્યોગ આયોગની સંમતિ તથા વધારાના સહકાર સાથે ગુજરાત ખાદી ગ્રામોદ્યોગ મંડળની પ્રવૃત્તિઓને ઉચ્ચ સ્તરે લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૬. મહત્વપૂર્ણ રીતે, સરકારના ઠરાવ નં પીવીએસ-૧૦૨૦૨૧-૩૮૧-એસ તા. ૨૪.૦૩.૨૦૨૨ (પરિશિષ્ટ-આર૩ @ પૃષ્ઠ ૧૫૨) મુજબ, ઉક્ત ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓમાંના એક, શ્રી માલજી ભાઈ દેસાઈ, એમજીએસએએમટીની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના સભ્ય છે. આ તબક્કે, એ નોંધવું પ્રાસંગિક રહેશે કે કલામ ખુશ જેવા પરિસરોમાં કરવામાં આવતા વિવિધ કાર્યથી મોટાભાગના મુલાકાતીઓ અજાણ હોય છે. તેથી, તે જનું સંરક્ષણ અને પ્રોત્સાહન થાય તે હેતુસર, પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટ દ્વારા કલામ ખુશ પરિસરને સ્મારક પરિસર સાથે સીધી રીતે જોડવામાં આવશે. તેના પરિણામે, આશ્રમની મુલાકાત લેતા પ્રત્યેક ઈચ્છુક માટે કલામ ખુશ પરિસર પ્રેરણાનું સ્ત્રોત બનશે. પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટમાં માત્ર હસ્તનિર્મિત હસ્તકળા ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલા ઉદ્યોગસાહસિકો માટે જ નહીં, પરંતુ દરેક ઉદ્યોગસાહસિક અને દૈનિક મુલાકાતીઓ માટે પણ એક મંચની કલ્પના

કરવામાં આવી છે. પ્રસ્તાવિત પ્રોજેક્ટનો હેતુ ગાંધીજીના આદર્શોમાંના એક તરીકે કુટિર ઉદ્યોગને સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રોત્સાહન આપવાનો છે અને ખાદી, ગ્રામ અથવા કુટિર ઉદ્યોગ સાથે સંકળાયેલા તમામ ટ્રસ્ટો માટે એક સંગ્રહાલય દુકાન વિકસાવવાનો પણ તેમાં પ્રસ્તાવ છે.

૬. વિધામંદિર અંગે, હું આદરપૂર્વક જણાવું છું કે પ્રસ્તાવિત યોજનાનો હેતુ શાળા અથવા પપ એકર મેમોરિયલ કેમ્પસની અંદર આવેલી અન્ય કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થા બંધ કરવાનો નથી. તેના વિપરીત, આ યોજનામાં ગાંધીવાદી વિચારોને અનુરૂપ સમર્પિત શૈક્ષણિક પરિસર ઊભું કરવાની દરખાસ્ત છે, જેમાં ઉક્ત શૈક્ષણિક પરિસરમાં માત્ર વિધામંદિર શાળાનો જ નહીં પરંતુ તેવી જ પ્રકારની અન્ય અનેક શૈક્ષણિક ઇમારતોનો પણ સમાવેશ થશે. ઉક્ત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સામાવાળા નં. ૫ – હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ દ્વારા સંચાલિત થાય છે. આ યોજનાને સામાવાળા નં. ૫ ટ્રસ્ટ તરફથી સિદ્ધાંતતઃ સંમતિ પ્રાપ્ત થઈ છે અને ખાસ નોંધપાત્ર છે કે સામાવાળા નં. ૫ – હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી, સરકારના ઠરાવ નં ૧૦૨૦૨૧-૩૮૧-એસ, તા. ૧૫.૦૬.૨૦૨૨ અનુસાર મહાત્મા ગાંધી સાબરમતી આશ્રમ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટની ગવર્નિંગ કાઉન્સિલના સભ્ય છે. આ તબક્કે હું જણાવી શકું છું કે પ્રસ્તાવિત યોજનામાં કલ્પાયેલું શૈક્ષણિક પરિસર મહાત્મા ગાંધીના આદર્શો અને મૂલ્યભાવના સાથે વિદ્યાર્થીઓના

શિક્ષણના અનુભવાત્મક ધોરણને માત્ર ઉન્નત કરશે અને તે તેમના હિતમાં રહેશે.

૭. હું આદરપૂર્વક રજૂ કરું છું કે પ્રતિઉત્તર-હલફનામાના પરિચ્છેદ ૭ માં અરજદાર પ્રથમ એવું કહે છે કે સામાવાળા નં ૫ – હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ મિલ્કતનો ‘એકમાત્ર સંરક્ષક’ છે. પરંતુ ત્યારબાદ પરિચ્છેદ ૧૨ માં અરજદાર આગળ દલીલ કરે છે કે સામાવાળા નં ૨ – ગાંધી સ્મારક નિધિએ કાયદેસર રીતે નોંધાયેલ દસ્તાવેજ દ્વારા ૪.૫/૫ એકર જમીનનો પ્લોટ સામાવાળા નં ૩ – એસ.એ.પી.એમ.ટી. ને હસ્તાંતરિત કર્યો હતો, જેથી આ હકીકત સ્થાપિત થાય છે કે સામાવાળા નં ૨ – ગાંધી સ્મારક નિધિને આશ્રમની જમીન અંગે કાયદેસર સંરક્ષકત્વ/માલિકીનો અધિકાર હતો. તેથી, ઉપરથી જોતા જ સ્પષ્ટ થાય છે કે સમગ્ર પ્રતિઉત્તર-હલફનામાની વિગતોમાં સાર નથી, કારણ કે અરજદાર એક પરિચ્છેદમાં એક ચોક્કસ વલણ લે છે અને બીજા પરિચ્છેદમાં તેના સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ વલણ અપનાવે છે. તેમ છતાં, ઉપરોક્ત દલીલના સંદર્ભમાં હું અતિ વિનમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરું છું કે ઉપલબ્ધ દિનાંક ૨૪.૦૧.૧૯૫૨ ના અભિલેખોના આધારે, અંદાજે ૩૪૧૨૦ ચો. ગજ જેટલી જમીન અને અન્ય અચલ મિલ્કતો સામાવાળા નં ૫ – હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટ દ્વારા સામાવાળા નં ૩ – એસ.એ.પી.એમ.ટી. ને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી. તેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ગાંધી સ્મારક નિધિને આશ્રમની જમીન પર કોઈ

કાયદેસર અધિકાર છે તેવી દલીલ ગુણરહિત છે. આ તબક્કે આ પણ જણાવવું યોગ્ય છે કે અરજદારને આશ્રમની જમીનનો એકમાત્ર સંરક્ષક કયો ટ્રસ્ટ છે તે બાબતે નિશ્ચિતતા હોવાનું જણાતું નથી, કારણ કે ઉદ્દેખિત અરજિના મેમોમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નં ૨ – ગાંધી સ્મારક નિધિ એકમાત્ર સંરક્ષક હતી, જ્યારે દિનાંક ૨૬.૦૪.૨૦૨૨ ના સુધારા-મસૂદામાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સામાવાળા નં ૭ – હરિજન સેવક સંઘ એકમાત્ર સંરક્ષક હતો. છતાં, પુનરાવર્તનના ભોગે પણ એટલું કહેવું યોગ્ય છે કે અંદાજે ૧૨૦ એકર જેટલી આશ્રમની જમીનો કાયદેસર રીતે સામાવાળા નં ૫ – હરિજન આશ્રમ ટ્રસ્ટને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવી હતી, જેને ઉક્ત જમીનો ઉપર પૂર્ણ સત્તા હતી. આ જ સત્તાના ઉપયોગમાં, વિવિધ ઉપયોગો માટે આ જમીનો સામાવાળા નં ૩ થી ૭ ટ્રસ્ટોને હસ્તાંતરિત/ભાડાપટ્ટે આપવામાં આવી હતી. તેથી, વાસ્તવમાં સામાવાળા નં ૨ – ગાંધી સ્મારક નિધિ કે સામાવાળા નં ૭ – હરિજન સેવક સંઘમાંથી કોઈપણ આશ્રમની જમીનના એકમાત્ર સંરક્ષક નથી અને ન તો તેઓને તે અંગે કોઈ સત્તા અથવા નિર્ણય લેવાની શક્તિ છે.”

૧૧૫. અમને આશા અને વિશ્વાસ છે કે સામાવાળા નં ૧ દ્વારા તેની તા. ૨૫.૦૪.૨૦૨૨ અને ૨૫.૦૭.૨૦૨૨ની સોગંદનામાઓમાં અદાલત સમક્ષ આપવામાં આવેલ ખાતરીઓનું માત્ર શબ્દશઃ અને ભાવશઃ પાલન જ કરવામાં

આવશે નહીં, પરંતુ જે ઘોષિત હેતુ સાથે આ યોજનાની કલ્પના કરવામાં આવી છે તેની પ્રગતિમાં, યોગ્ય માનવામાં આવે તેવા ક્ષેત્રોમાંથી સૂચનો પ્રાપ્ત કરીને, ગાંધીયન આદર્શોનું સમગ્ર વિશ્વમાં યોગ્ય રીતે સંરક્ષણ, સંવર્ધન અને પ્રસાર થાય તે સુનિશ્ચિત કરીને તેનો યોગ્ય દૃષ્ટિકોણથી અમલ પાડા કરવામાં આવશે.

૧૧૬. તેથી, ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર અને વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત તથા બાહેધરીને નોંધ પર લેવાથી, જેનો સાર એવો છે કે હાલનું પાંચ એકર વિસ્તારમાં આવેલ ગાંધી આશ્રમને ખલેલ પહોંચાડવામાં આવશે નહીં કે તેમાં કોઈ ફેરફાર અને/અથવા બદલાવ કરવામાં આવશે નહીં, અરજદાર દ્વારા તા. ૦૫.૦૩.૨૦૨૧ના શાસકીય ઠરાવને રદ કરવાની કરાયેલ પ્રાર્થનાને નામંજૂર કરીને આ અરજીનો નિકાલ કરવામાં આવે છે; અને તેથી, ઘડાયેલ મુદ્દાનો જવાબ નકારાત્મક આપવામાં આવે છે. આ અદાલત પક્ષકારોની તરફે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા સમયમયાદમાં કરવામાં આવેલી વિદ્વત્તાપૂર્ણ દલીલો તથા આપવામાં આવેલી મૂલ્યવાન સહાયને નોંધ પર મૂકે છે. ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કરવામાં આવતો નથી.

(અરવિંદ કુમાર, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

(આશુતોષ જે. શાસ્ત્રી, ન્યાયમૂર્તિશ્રી)

The translation of this judgment has been provided by

M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.